RHETORICARUM
INSTITUTIONUM
PARS PRIMA
EX TULLII PRÆCEPTIS

EXEMPLISQUE COMPARATA

Et primis eorum Studiis accommodata

QUI

HUMANIORIBUS LITTERIS

Dant operam

IN COLLEGIO SEMINARIO

BONONIENSI.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

BONONIÆ MDCCLXVI.

Typis Lælii a Vulpe Inſt. Scient. Typographi.
Superiorum facultate.

Digitized by Google

Digitized by Google

RHETORICARUM
INSTITUTIONUM

PARS PRIMA

EX TULLII PRÆCEPTIS

EXEMPLISQUE COMPARATA

Et primis eorum Studiis accommodata

QUI

HUMANIORIBUS LITTERIS

Dant operam

IN COLLEGIO SEMINARIO

BONONIENSI.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

BONONIÆ MDCCLXVI.

Typis Lælii a Vulpe Inſt. Scient. Typographi.
Superiorum facultate.

Digitized by Google

OPERIS DISTRIBUTIO.

LIBER I.

DE ELOCUTIONE.

Cap. I. DE *puri, dilucidique ſermonis ratione. pag.* 1
Cap. II. De Verborum ornatu, ac primum de verbis propriis, & quæ ſint vitia in iis fugienda. 2
Cap. III. De Verborum delectu habendo. 5
Cap. IV. De tribus modis illuſtrandi Verbi ſimplicis. 7
Cap. V. De Verbis Translatis, ſive de Metaphora. 9
Cap. VI. Quæ ſint Translationes eligendæ. 11
Cap. VII. Quæ ſunt vitia in Translatis fugienda. 12
Cap. VIII. De Translatorum continuatione, ſive de Allegoria. 15
Cap. IX. De Tropis, & primum de Synecdoche, & Metonymia. 18
Cap. X. De Antonomaſia, Onomatopæja, Catachreſi, & Metalepſi. 23
Cap. XI. De Periphraſi, & Hyperbole. 26
Cap. XII. De Ironia. 28

LIBER II.

DE FIGURIS.

De Figuris Verborum.

Cap. I. De variis repetitionum generibus. 31
Cap. II. De aliis Verborum figuris. 34
Cap. III. De Figuris ſententiarum, ac primum: De Interrogatione, ejuſque variis modis. 36

Cap.

Cap. IV. De Subjectione, & Suſtentatione. pag. 38
Cap. V. De Dubitatione, & Communicatione. 42
Cap. VI. De Conceſſione, & Præteritione. 44
Cap. VII. De Correctione, Licentia, Præmunitione, & Occupatione. 46
Cap. VIII. De Deſcriptione, Interpretatione, & Expolitione. 50
Cap. IX. De Incremento, Gradatione, Congerie, & Diſtributione. 53
Cap. X. De Contrapoſito, Nefas dictu, Paradoxo, Emphaſi, & Epiphonemate. 56
Cap. XI. De Apoſtrophe, Exclamatione, & Optatione. 59
Cap. XII. De Precatione, Imprecatione, Ominatione, & Reticentia. 62
Cap. XIII. De Proſopopæia, & Sermocinatione. 65
Cap. XIV. De Figuris Tranſitionis. 70
Cap. XV. De numero Oratorio. 75
Cap. XVI. De inciſis, membris, & periodo. 81

LIBER III.

DE AMPLIFICATIONE PER LOCOS RHETORICOS.

Cap. I. Quid ſit amplificatio. 92
Cap. II. De Locis. 95
Cap. III. De Definitione. 96
Cap. IV. De Notatione. 102
Cap. V. De Conjugatis. 103
Cap. VI. De Partium enumeratione. 104
Cap. VII. De Genere, & Specie. 106
Cap. VIII. De loco a ſimili. 110
Cap. IX. De Exemplo, & Fictione. 113

Cap. X. De Diſſimilitudine, ſeu Differentia. pag. 118
Cap. XI. De Contrariis. 120
Cap. XII. De Adjunctis. 122
Cap. XIII. De Antecedentibus, Conſequentibus, & Repugnantibus. 132
Cap. XIV. De Cauſſis. 137
Cap. XV. De Effectis. 144
Cap. XVI. De Comparatione. 147
Cap. XVII. De Locis aſſumptis, ſeu remotis. 151

LIBER IV.

DE AMPLIFICATIONIS USU.

Cap. I. Qualis eſſe debeat. 162
Cap. II. De Diminutione. 169
Cap. III. De Deſcriptione. 174
Cap. IV. De Corporum deſcriptione. 175
Cap. V. De Morum, ſive de Hominis vitæ deſcriptione. 177
Cap. VI. De Loci deſcriptione. 181
Cap. VII. De rerum deſcriptione. 182
Cap. VIII. De Narratione. 184

APPENDIX.

DE EPISTOLIS. 195

I. Quid ſit Epiſtola, & ad quos fines inſtituta. 196
II. De Epiſtolarum partitione. 197
III. Quo dicendi genere conſcribendæ ſint Epiſtolæ. 198
IV. De cultu Epiſtolarum. 201
V. De uſu Proverbiorum, & tranſitionum in Epiſtolis. 207

VI.

VI. De Brevitate Epiſtolarum. pag. 211
VII. De perſpicuitate Epiſtolarum. 219
VIII. De partibus Epiſtolæ, ac primum de Salutatione. 220
IX. De poſtrema Epiſtolæ clauſula. 222
X. De Exordio Epiſtolarum. 224
XI. De gratulationibus per epiſtolas. 226
XII. De Conſolatoriis Epiſtolis. 219
XIII. De gratiarum actionibus. 236
XIV. De litteris commendatitiis. 238
XV. De Hortationibus. 241
XVI. De jocoſis Epiſtolis. 245
XVII. De officioſis Epiſtolis. 249
XVIII. De notis numerorum apud Latinos uſitatis; ac de ratione dies numerandi. 254

DE

DE ELOCUTIONE

LIBER I.

De puri, dilucidique ſermonis ratione.

CAP. I.

OMnis dicendi laus in eo ſita eſſe videtur, ut pure, ut dilucide, ut ornate, ut ad id quodcunque agetur, apte, congruenterque dicamus. Prima igitur habenda ratio eſt puri, dilucidique ſermonis. Ita enim nexa hæc ſunt inter ſe, ut unum adhibeatur alterius gratia: ac pure loquamur ob eam cauſſam, ut plane intelligatur, quod dicimus.

Ut autem pure, quod eſt Latine, loquamur, non ſolum videndum eſt, ut & verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat; & ea ſic & caſibus, & temporibus, & genere, & numero conſervemus, ut ne quid perturbatum, ac diſcrepans, aut præpoſterum ſit; verum etiam genuinus ille perquirendus eſt candor, qui maxime in propriis eluceſcit dicendi modis; unde naturalis quædam venuſtas, & elegantia loquendi emanat.

Sed omnis loquendi elegantia, quamquam expolitur ſcientia litterarum; tamen augetur legendis optimis oratoribus, & poetis.

Jam ex hac ipſa, quam declaravimns, ratione puri, elegantiſque ſermonis illud conſequitur,

ut plane, ut dilucide loquamur. Quibus enim rebus purum, & elegantem efficimus ſermonem, iiſdem aſſequimur, ut ea, quæ dicimus, intelligantur. Latine enim dicendo, verbis uſitatis, ac proprie demonſtrantibus ea, quæ ſignificari, & explicari volumus, ſine ambiguo verbo, aut ſermone; non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quæ ſimilitudinis cauſſa ex aliis rebus transferuntur, non diſcerptis ſententiis, non præpoſteris temporibus, non confuſis perſonis, non perturbato ordine; non poterimus non plane, non dilucide loqui.

Pleraque ex lib. III. *de Orat.*

De Verborum ornatu: ac primum de verbis propriis, & quæ ſint vitia in iis fugienda.

CAP. II.

SOlum quidem, & quaſi fundamentum oratoris vides locutionem emendatam, & Latinam. unde Cæſar in libris, quos de ratione Latine loquendi ſcripſit ad Ciceronem, verborum delectum originem eſſe eloquentiæ dixit. Omnis enim oratio conficitur ex verbis, quorum primum nobis ratio ſimpliciter videnda eſt, deinde coniuncte. Nam eſt quidam ornatus orationis, qui ex ſingulis verbis eſt, alius, qui ex continuatis, conjunctiſque conſtat. Ergo utemur verbis, aut iis, quæ propria ſunt, & certa quaſi vocabula rerum, pene una nata cum rebus ipſis: aut iis, quæ transferuntur, & quaſi alieno in loco collocantur.

In

In propriis eſt igitur verbis illa laus oratoris, ut abjecta, atque obſoleta fugiat, lectis, atque illuſtribus utatur, in quibus plenum quiddam, & ſonans ineſſe videatur. Sed in hoc verborum genere propriorum delectus eſt quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus; in quo exercitatio plurimum valet, & lectio optimorum auctorum. Quæ ſint verba in oratione fugienda, iis fere duobus carminibus comprehenduntur:

,, Sordida, priſca, nova, antiquata, poetica, dura,
,, Turpia, rara nimis, vel peregrina cave.

Ex his pauca notabimus, quæ videntur inſigniora.

Sordida quidem, ac *turpia* verba ſunt penitus ex honeſti viri ſermone eliminanda. Sed hac de re rurſum erit agendum.

Nimis priſca, ſeu penitus obſoleta non ſunt in uſum revocanda. Neque ſolum ea, quæ jam putida videbantur vel ipſi Ennio, Frequentata

,, Verſibù, quos olim Fauni, Vateſque canebant:

Sed ne plura quidem, quæ paſſim in Ennio, Pacuvio, Lucilio, ac ſæpe etiam in Plauto leguntur, ſunt nobis temere uſurpanda, quæ (1)

,, Nunc ſitus informis premit, & deſerta vetuſtas.

Nemo enim *Burrum* dicet, aut *Bruges*, quod ita Ennius ſit locutus; ſed *Pyrrum*, & *Phryges*, quod poſtea conſuetudo probavit. Imo numquam *Senati* dixerim, numquam *ſanguem*, licet habeam illius vocis, præter vetuſtiores, Saluſtium auctorem, iſtius Lucretium. Neque probarem: *Nimis me indulgeo;* quod ita inveniam apud nitidiſſimum ſcriptorem Terentium: aut *Ipſus* placebit; quod eo ſæpe idem utatur. Ac ne ſim

(1) *Horat. E.* II. *l.* II. *Orat. cap.* XLVI.

ſim infinitus; quæ in Cicerone ab ſe dicta invenitis, quæ in Cæſare, quæ in Nepote, aliiſve, qui vobis ad imitandum ſunt propoſiti; hæc aurea, hæc ſatis antiqua putatote.

De novis erit poſtea dicendum. De duris, quæ ſcilicet aſperioribus conſonantibus ſunt contexa, non tam per ſe ac penitus abigendis, quam in compoſitione ſententiarum, quum opus eſt, cavendis, neminem puto eſſe ;ideo agreſtem, qui nequeat ſenſu ſuo judicare: quæque hic poſſent præcipi, commodiorem locum deſiderant.

Nimium rara, quæ ab uſitata diſcedunt optimorum auctorum conſuetudine, magno ſunt opere fugienda. Quare monent, inſolens verbum in oratione, non aliter, quam ſcopulum in mari eſſe. Non itaque, quod ſemel, aut iterum legas vel apud ipſum Ciceronem quidpiam uſurpatum contra, quam ceteri, & ipſe etiam ſoleat, ipſe ſtatim arripies. Neque dubitaverim, quum neceſſe eſt in noſtrum ſermonem traducere propria quædam nomina peregrina, eadem inflectere, ſeu declinare Latinorum more; quod licet obſervare in Cæſaris Commentariis, & apud Ciceronem frequentiſſime: ſi excipias nomina Græcorum propria, ut Socrates, Pythagoras, & hujuſmodi; quæ tamen & ipſa in ceteris caſibus more Latinorum apud Latinos fere deſinunt.

A poeticis non tam abhorrebit, quam temperabit orator. nam hinc ſæpe lumen accedit orationi. Quæ tamen licentius ab iſtis uſurpantur, vel numeri gratia, vel ex propria fingendi, & audendi facultate, numquam ſibi adſciſcet.

Abjecta verba, quæ ſunt oratori fugienda, ea fuiſſe credo, quæ ſumpta dicebantur ex trivio,

quæq.

quæq. vulgaris effecerat, ac retinebat ſordidioris populi conſuetudo: quod etiam modo florentibus linguis uſuvenire perſpicimus. At in Latina, qui nos poſſumus hæc modo verba internoſcere? Aliqua forte hujus abjecti ſermonis veſtigia deprehendi poterunt apud Comicos, quod verba perſonis ſæpe vilioribus aptare deberent: cujuſmodi forte extiterit illud *ipſiſſimum* Plauti, & ſimilia. Illud eſt certum, plura in uno genere dicendi eſſe venuſta, & elegantia, quæ nimium eſſent abjecta in alio. Sic in Epiſtolis *Quod in buccam venit ſcribito*: Venuſtum erit, & urbanum; ſi in orationem traducas, vileſcet.

In Bruto cap. LXXII. LXXIV. *Ex lib.* III. *de Orat. cap.* XXVII.

De Verborum delectu habendo.

CAP. III.

VErborum quæ ſint vitia fugienda, ſaltem præcipua, indicavimus: nunc, quæ ſint eligendæ, virtutes videbimus. Legenda igitur ſunt, uti jam ſupra memoratum eſt, illuſtria verba, quæ ſplendorem afferrant orationi, & quæ ſint nata, hoc eſt, omnium aptiſſima, ad res cum decoro ſignificandas: in quo ſane non tam aurium, quam ingenii eſt judicium adhibendum. Verum, uti in ceteris, in hoc etiam ingenium acuet exercitatio; & attenta præſtantium auctorum lectio bonorum verborum uſum, & copiam ſuppeditabit.

Sunt ea pariter verba depromenda, in quibus plenum quiddam, & ſonans ineſſe videatur. Dum id conaris, cave extrema; cave ne dum exilia nimis, ac tenuvia fugis, in contraria incurras, in vaſta ſcilicet, immania, & ſeſquipedalia. Neque vero, ut poetæ ſolent, deliges exquiſita ad ſonum, ſed ſumpta de medio. Ad ſonum certe, quod attinet, aures ſunt judices, quarum voluptati, ſicuti morigeranda eſt oratio, ita ſunt voces deligendæ, quibus illa conficitur.

Jam vero in verbis junctis quam ſcite *inſipientem*, non *inſapientem*; *iniquum*, non *inæquum*; *tricipitem*, non *tricapitem*; *conciſum*, non *concæſum* volunt? Sed non aliter, quam optima, & inveterata conſuetudo jam probaverit, nobis licet hæc Latina uſurpare. Illud ex ſoni ratione liberum nobis relinquitur, ut noſſe, & judicaſſe, vel noviſſe, & judicaviſſe; noſtis, noviſtis; judicarunt, vel judicaverunt, & ſic in aliis dicamus. Qua de re illud minime præteribo, quod in Topicis Cicero confirmat exemplo ſuo. Ubi formas potius, quam ſpecies appellat, quas Græci *Ideas* nominant; idque ne quidquam durioris in precipiendo admittere cogatur. Nolim enim (inquit) ne ſi Latine quidem dici poſſit, ſpecierum, & ſpeciebus dicere: & ſæpe his caſibus utendum eſt: at formis, & formarum velim. Quum autem utroque verbo idem ſignificetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam.

Soni videntur ea plenioris, quæ a grammaticis *Verbalia* dicuntur: *Animi dominatrix cupiditas*: *Moderatrix omnium rerum ſapientia*: *Philoſophia vitæ dux*, *virtutis indagatrix*, *expultrixque vitiorum*. *Voluptas imitatrix boni*. *Cuſtuſne*

ur-

urbis, *an direptor*, *& vexator Antonius*? Atque hæc Ciceroni uſitatiſſima. Juvant etiam identidem ad vim ſimul, & graviorem quemdam ſonum compoſita, ut *conſceleratus*, *contrucidare*, *immanis*, *perhorreſcere*, & ejuſmodi pro ſemplicibus *ſceleratus*, *trucidare*, *magnus*, *horreſcere*. Sed eritne perpetuum hoc ſtudium? Neque ratio id feret linguæ Latinæ: unde etiam ſæpe ex ſimilitudine barbaræ creantur voces: neque ubicunque feret Latina conſuetudo, probabitur, ſi ſæpius fiat, quam oporteat, aut res ipſa deſideret.

Illa ſunt ad gravitatem quamdam, & majeſtatem orationis quærenda, quæ præſtant ſignificatione, dummodo res ipſa ferat; ſic ſunt graviora latro, quam prædo; raptor, quam fur; carnifex, quam ſicarius; flagitioſus, quam improbus; truculentus, profligatus, perditus, quam crudelis, ſceleſtus, malus: plus vulnerare ſignificat, quam percutere; exterminare, quam ejicere. Sed hæc ſatis, & ſupra.

Hoc moneo poſtremum, in delectu ſcilicet verborum magnam adhibendam eſſe diligentiam, ſed quæ nimium præ ſe non ferat artificium, & ſtudium, quod ſemper cadit in oſtentationis quoddam genus, atque ideo levitatis.

III. *de Orat. cap.* XXXVII. *In Orat. c.* XLV. VI, VII. VIII. IX. *& lib.* III. *de Orat. c.* XXVI.

De tribus modis illuſtrandi Verbi ſimplicis.

CAP. IV.

AD illuſtrandam, & ornandam orationem tribus modis verbum ſimplex afferre poteſt

orator, vel inuſitatum, vel novatum, vel tranſlatum. Prima duo genera, quæ vix ullam nobis ſui facultatem reliquerunt, expediemus hoc capite. De tranſlatis agemus poſtea, ut res poſtulat, uberius.

Inuſitata ſunt fere priſca, quæ jam a Tullii ætate obſolverant. Hæc Poetarum licentiæ liberiora ſemper fuerunt, quam oratorum conſuetudini. Rarius tamen habet etiam in oratione Poeticum aliquod verbum dignitatem. Neque ſane fugerit orator dicere *tempeſtatem* pro tempore: *Qua tempeſtate Pœnus in Italiam venit*, ut Cœlius apud Ciceronem. *Prolem* etiam, & *ſobolem* invenietis: *Proles illa futurorum hominum*. *Propaganda ſoboles*. Ita illud *effari* in Orat. pro Domo ſua, ſed poſitum eo loco, ubi Religionem ſpirat. *Neque verbum ullum ſolemne potuit effari*. *Reor* ſæpe invenies; ut *Tum vero eſt ratus ſe poſſe*... & *Quem quidem antea natura rebar ita dicere*. Sic hujus generis alia, quibus loco poſitis grandior, aut antiquior oratio ſæpe videri ſolet. Leges præſertim, licet hoc tempore ſcribantur, quo plus auctoritatis habeant, peculiare deſiderant dicendi genus, paullo ſcilicet antiquius. Verum de his, ubi de inſcriptionibus.

Novantur verba, quæ ab eo ipſo, qui dicit, gignuntur; ac fiunt, duplici ratione: primum conjungendis Verbis, ut hæc armipotens, ignipotens, auricomus, & plurima. Sed nemo non videt hæc eſſe poetica. Accedit, neque Poetis poſt Latinæ linguæ interitum liberam facultatem concedi hujuſmodi verba componendi, aliaque præter jam recepta pro libito conformandi.

Vix illud nobis reliquum eſſe videtur, ut quæ ve-

veteres ſæpe propriis adjungebant nominibus, ut *Pſeudo*, & *ſemi* (unde *Pſeudocatonem*, *Pſeudophilippum*, *Semiplacentinam*, habet Cicero) nos etiam, caute tamen, & vel joci, vel feſtivioris cauſſa reprehenſionis, cuiquam nomini præponamus.

Etiam ſine conjunctione vocis novantur verba, ut „ Baccarum ubertate incurveſcere... Verbum enim incurveſco ex incurvo factum eſt. Ita etiam Cicero primus forte induxit, & fabricatus ea eſt verba: *Perſpicuitatem*, *evidentiam*, *qualitates*. Verum eis vix utitur in Philoſophicis, ubi nova nomina neceſſe ipſi fuit novis rebus imponere. In orationibus nihil uſurpat hujuſmodi, niſi forte alienum exprobrandi cauſſa.

III. *de Orat. cap.* XXXVIII. *In Orat. c.* XXIV.

De Verbis Tranſlatis, *ſive de* Metaphora.

CAP. V.

Illuſtrant orationem tamquam ſtellæ verba translata, de quibus nunc agimus: lumen etiam, & ornatum afferunt orationi verborum immutationes, quas Græci *Tropos* dixere, de quibus poſtea erit ſermo. A Translatis, tamquam præcipuis, ad quæ etiam immutata ſolent referri, incipiamus. Translationem dicimus, quam Græci *Metaphoram*.

Metaphora, ſive Translatio *eſt ſimilitudinis ad verbum unum contracta brevitas*. Fit igitur Translatio, quum verbum in aliquam rem transfertur ex alia re, quod propter ſimilitudinem recte videtur poſſe transferri. Quare debet ex re ſimili ſem-

ſemper verbum uſurpari, quod transfertur, ad aliam illuſtrius exprimendam. Ponamus exemplum: Verno tempori ſimilis eſt adoleſcentia: licebit itaque ex veris jucunditate, & pompa plura transferre ad illam ætatem: ſic ſæpe audimus Adoleſcentiæ florem, & viridem, florentemque juventutem. Dum enim dicis Adoleſcentiæ florem, non ne intelligis, adoleſcentiam ſimilem eſſe flori? Nec alia ratione, dum viridem florentemque appellamus juventutem, verno illam tempori comparamus, quod vireſcit, ac floret. In hoc autem emicat Translationum virtus, quod quum ad ſenſus ipſos res admoveant, & maxime oculorum, qui eſt ſenſus acerrimus, ponunt pene in conſpectu animi, quæ cernere, & videre non poſſumus.

Modus autem verbi transferendi late patet: quem primum neceſſitas genuit, verborum inopia propriorum; poſt autem delectatio, jucunditaſque celebravit. Nam *gemmare vites*, *ſitire agros*, *luxuriem eſſe in herbis*, *lætas ſegetes* ruſtici etiam dicunt. Quod enim declarari verbo proprio vix poteſt, id translato quum eſt dictum, illuſtratur ſimilitudine ejus rei, quam alieno verbo poſuimus.

Sed quum in verborum etiam maxima copia, multo ſæpe aliena delectent magis; ſi ſint ratione translata, quam propria; hinc illæ paullo audaciores translationes inventæ ſunt, quæ non inopiam indicant, ſed orationi ſplendoris aliquid accreſcunt. Dividunt aliqui translationes, ſive metaphoras omnes in quatuor genera. Nam quum res omnes in animatas, & inanimes dividi putent; hinc pariter conſtituunt poſſe verbum aliquod

quod transferri vel ab animato ad animatum; vel ab inanimi ad inanime; vel ab alterutro ad alterutrum genus contrarium. Verum utcunque ſit hæc diviſio adæquata; nihil plane ad artem cenſeo pertinere, ad quod ſit genus translatio referenda inveſtigare; plurimum autem conferre exiſtimo, quæ ſint probandæ, quæque fugiendæ translationes, recognoſcere: quod ipſum ex Tullio liquet uberrime.

III. *de Orat. cap.* XXXVIII. IX. X. *In Orat. c.* XXIV. *&* XXVII.

Quæ ſint Translationes eligendæ.

CAP. VI.

EA vel in primis transferri oportet, quæ rem faciunt clariorem; ut ſunt illa pro Sextio? *Statim me perculſo ad meum ſanguinem hauriendum, & ſpirante etiam rep., ad ejus ſpolia detrahenda advolarunt.*

Tum etiam trāslata laudantur, quum iis ſignificatur magis res tota, ſive facti alicujus, ſive conſilii. De L. Sulla pro Sex. Roſcio. *Quum præſertim tam multi occupationem ejus obſervent, tempuſque aucupentur, ut ſimul atque ille deſpexerit, aliquid hujuſmodi moliantur.* Perpende illud pro Milone. *Quanto ille* (Clodius) *plura miſcebat; tanto hic* (Milo) *magis in dies convaleſcebat.*

Nonnunquam etiam brevitas translatione conficitur; ut illud: *Si telum manu fugit.* Impruden-

dentia teli emiſſi brevius propriis verbis exponi non potuit, quam eſt uno ſignificata translato. Et in Piſonem: *O Dii immortales! Tunc etiam, atque adeo vos geminæ voragines, ſcopulique reip., vos meam fortunam deprimitis, veſtram extollitis?*

Ceterum jam plura ſunt per translationem in uſu prope quotidiani ſermonis elegantiſſima, quæ quum ita ſint rebus accommodata, ut eiſdem lumen afferant, & venuſtatem, ne cogitantes quidem de translatione, paſſim adhibeamus. Siquidem & flagrare iracundia, & odio ardere, & præcipites agi furore, & iram deferveſcere, & amorem reſtingui, & incendi, & inflammari cupiditates, & labes animorum, & virtutis ſplendorem, & innumera ſic dicere conſuevimus, ut ea propriis exprimere vocabulis, vix multo ſtudio, & labore poſſemus. His uti licet frequentiſſime; conquiſitis diligentius, non tam crebro, ſed moderate, ac temperanter, quum res ipſa poſtulat.

Quæ ſunt in hoc capite, & ſequentibus de Translatis, & Tropis deſumpta, invenies Lib. III. *de Orat. cap.* XXXVIII. IX. X. XI. XII. XIII. *& ex Orat. c.* XXIV. XXVII.

Quæ ſunt vitia in Translatis fugienda.

CAP. VII.

Fugenda primum eſt diſſimilitudo, ſeu cavendum, ne illud, unde verbum transferas, parum

rum ſit ei ſimile, quod vis translato verbo declarare. Quam illa eſſent diſſona: metu exardeſcere, fontem reſtingui, inertia inflammari, & hujuſmodi, nemo non videt.

Cavendum eſt etiam ne longius, quam par eſt, ſimile ſit ductum. *Syrtim patrimonii* vix ferrem, *ſcopulum* libentius dixerim. Mallem *Voraginem bonorum*, quam *Charybdim*. Facilius enim ad ea; quæ viſa, quam ad illa, quæ audita ſunt, mentis oculi feruntur. Hinc etiam minus probantur translata; quum ad illud ut perveniamus, quod intelligimus, neceſſe eſt ex verbo translato ad aliud gradum facere. Sic *flumen ingenii* probant omnes. Dic Nilum, dic ingenii Padum, nemo non ridebit. Quid verò? Nonne Nilus, Paduſque ſunt flumina? nemo inficiatur: ſed hoc ipſo, quod neceſſe eſt in translato ratiocinari, reſpuitur. Verum hæc ipſa, quum ſatis manifeſta ſunt, & paullo latius funduntur, ac ipſa ſimilitudo aliqua ratione explicatur, tum per ea ſic duci jucundum eſt. Vide quam pulchre Cicero in Clodium, quod improbat, utatur translato; & alterum etiam nectat de Scylla in oratione de Haruſpicum reſponſis. *Quam denique tam immanem Charybdim poetæ fingendo exprimere potuerunt, quæ tantos exhaurire gurgites poſſet, quantas iſte . . . prædas exſorbuit? aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamque jejunis, quam quibus iſtum videtis Gelliis, Clodiis, Titiis roſtra ipſa mandentem?*

Omnis pariter vitanda eſt illarum rerum turpitudo, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahat ſimilitudo. Quum enim hæc ſumma laus ſit verbi transferendi, ut ſenſum feriat, cavendum ſummo-

mopere, ne quidpiam fœdi ſenſibus obiiciat. Nolo ſtercus Curiæ dici improbum ſenatorem, ac nequiſſimum. Paullo itaque verecundius Cicero in Cat. II. de Conjuratis. *O fortunatam remp., ſi quidem hanc ſentinam hujus urbis ejecerit.* Et Gabinium pro Sextio vituperat: *Qua tum ſuperbia cœnum illud, ac labes ampliſſimi ordinis preces, & clariſſimorum civium lacrumas repudiavit? Me ipſum ut contempſit belluo patriæ?*

Nec ea ſolum, quæ aliquid turpæ præ ſe ferunt, ſunt repudianda translata, verum etiam quæ ſunt indecora, ac nimium abjecta. Ita quis non rideat cum Horatio illius verſum poetæ:

„ Jupiter hibernas cana nive *conſpuet* alpes.

Non debet eſſe translatum majus, quam res poſtulet; uti ſi quis diceret. *Tempeſtatem comiſſationis*: aut minus, uti *commiſſatio tempeſtatis*. Nolo eſſe verbum, quod transfertur, anguſtius proprio. Notat hoc vitium Tullius in Acciano carmine.

„ Quidnam eſt obſecro? Quid te adiri abnutas? Non ſatis putat ſignificari poſtremo hoc verbo, quod eſſet exprimendum; ſiquidem melius eſſet *vetas*, *prohibes*, *abſterres*: quoniam antea fuerat vehementius interdictum accedere:

„ Illico iſtic, ne contagio mea bonis umbrave obſit.

Si vereare ne paullo durior translatio eſſe videatur, mollienda eſt præpoſito ſæpe verbo; ut ſi olim M. Catone mortuo, *Pupillum* Senatum dicerem: paullo id durius; ſin *ut ita dicam pupillum*; aliquanto mitius. Ad lenienda hujuſmodi paullo audaciora translata; quibus tamen aliquando ad rei amplificationem indigemus, illa ſæpe occurrunt: prope dixerim, ſi dicere liceat, pene, quaſi, & ſimi-

ſimilia. III. de Orat. ſic de Craſſio diſceptante Gotta iniquit: *Quo quum progreſſus eſſes, repente quaſi quidam æſtus ingenii tui, procul a terra abripuit, atque in altum a conſpectu pene omnium abſtraxit*. Et pro Plancio: *Quorum honoribus agri, prope dicam, ipſi; monteſque faverunt*.

Etenim verecunda debet eſſe translatio, ut ea non irruiſſe in alienum locum, ſed immigraſſe in ſuum videatur. Errant itaque vehementer, qui in translationum laudibus ponunt, ſi ducantur a rebus vel minus notis, vel longius petitis, vel rem immodice augentibus. Id enim iſti præclarum putant, quod ſummi auctores fugiunt ſummopere, nec immerito; quum ſoleat id orationi vel fucum facere, vel tenebras offundere. Neque dubitamus, quin ex hoc fonte non ſemel fluxerit eloquentiæ corruptio, & linguarum depravatio.

De translatorum continuatione, ſive de Allegoria.

CAP. VIII.

QUum plures fluxerunt continuæ translationes, alia plane fit oratio. Itaque genus hoc Græci appellant *Allegoriam*. Jam igitur habes, quid ſit illud, quo de nunc agimus.

Allegoria eſt oratio ex pluribus conſtans continuatis translationibus. Ea fit ut aliud dicatur, aliud intelligendum ſit: ut eſt illud:

„ Erras, erras, nam exultantem te, & præſidentem tibi
„ Repriment validæ legum habenæ, atque imperii inſiſtent juga.

Su-

Sumitur hic acris equi ſimilitudo; atque hinc nomina transferuntur ad hominem explicandum audacem, ac ſuperbum, legum, & imperii ſeveritate cohibendum.

Eſt hoc magnum ornamentum orationis, in quo vel in primis obſcuritas fugienda eſt. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur *ænigmata*; a quibus orationem abhorrere, nemo eſt qui non videat. Ut autem hoc lumen adhibeant orationi allegoriæ, ſolent quidem oratores plura verba ex cogitata ſimilitudine transferre, & integras aliquando ſententias: at ſimul propria quædam ejus rei, quam volunt exprimere, opportunis locis inſerere: niſi quandoque ex arte omnia lubeat transferre; vel quod ex jam dictis res fiat clarior; vel quod deceat ita rem circumveſtire, ut eam intelligant, quos velis, ac præterea nemo. Sic Cic. Ep. v. l. XII. *Vellem* (inquit) *Idibus Mart. me ad cœnam invitaſſes; reliquiarum nihil fuiſſet; nunc me reliquiæ veſtræ exercent: & quidem præter cæteros me*. Ubi cœnæ nomine conjurationem in Cæſarem factam, & cædem ejus intelligit, reliquiarum nomine Antonium ſignificat; quem minime ſuperſtitem futurum indicat, ſi conjurationi, & cædi ipſe interfuiſſet. Plerunque tamen ad rem illuſtrandam propria quædam adjiciunt oratores. Celebris eſt illa in Piſonem: *Neque tam fui timidus, ut qui in maximis turbinibus, ac fluctibus reip. navim gubernaſſem, ſalvamque in portu collocaſſem, frontis tuæ nubeculam, tum collegæ tui contaminatum ſpiritum pertimeſcerem. Alios ego vidi ventos, alias proſpexi animo procellas, aliis impendentibus tempeſtatibus non ceſſi*.

Sæ-

Sæpe etiam tota primum exponitur ſimilitudo, ſive res ipſa in ſimilitudinem aſſumpta; ac tum ex iſta transferuntur verba ad id exprimendum aptiſſima, cujus gratia inducta fuit ſimilitudo. Pro Sextio: *Sed ita eſt, judices; ut ſi gladium parvo puero, aut ſi imbecilli ſeni, aut debili dederis, ipſe impetu ſuo nemini noceat; ſin ad nudum vel fortiſſimi viri corpus acceſſerit, poſſit acie ipſa, & ferri viribus vulnerari: ita quum hominibus enervatis, atque exanguibus Conſulatus, tamquam gladius, eſſet datus, qui per ſe pungere neminem unquam potuiſſent, hi ſummi imperii nomine armati remp. contrucidaverunt*. Quum vero hac ratione præmiſſa ſimilitudo eſt, translationes, quæ conſequuntur, licet paullo fuſiores, liberioreſque, delectant.

Huc referuntur, quæ in proverbii conſuetudinem jam ſunt recepta; quæque hac ratione a nobis quandoque expreſſius, breviuſque ſignificantur; ut illa Ciceronis: *Non prohibere aquam profluentem: Pati ab igne ignem capere*. Et illa Terentii in Andria „ *Facile omnes, quum valemus, recta conſilia ægrotis damus*. In Eunucho: *E flamma te petere cibum poſſe arbitror.* &: *Ovem lupo commiſiſti*. in Heauton. „ *Næ ille haud ſcit, quam mihi nunc ſurdo narret fabulam?* & hujuſmodi plurima.

Cavendum in *allegoriæ* uſu monent, ne quum ſententiam cœperis ex uno genere translationum in aliud ſtatim deflectas: ut ſi poſtquam a tempeſtate initium ſumpſiſſes, incendio, aut ruina ſententiam abſolveres, ac diceres: *Remp. ſeditionis fluctibus deflagrare, aut concidere*; vel contra, *Urbem belli incendio naufragium fecisse*:

quæ inſignis eſſet loquendi perverſitas. Sed tum erit hæc perverſitas, quum jam cœpta translatio exitum expectat per aliud verbum. Ceterum nihil obſtat, quominus res eadem eleganter explicetur verbis aliquot translatis, quorum ſingula latis per ſe ſignificent, licet aliunde ſumpta: ſic Tullius in Cat. 1. de conjuratione tamquam de peſte loquens: *Quod ſi ſe ejecerit, ſecumque ſuos eduxerit, & eodem ceteros undique collectos naufragos aggregaverit: extinguetur, ac delebitur non modo hæc tam adulta reip. peſtis, verum etiam ſtirpes, ac ſemen malorum hominum.*

Illud de *allegoria*, ſive continuata translatione ſit vobis certum, nihil ea quidem temperanter, ac verecunde adhibita clarius, & ſplendidius orationi lumen afferre; at nihil ſimul dicenti plus auctoritatis detrahere, auditoribus vero magis ingratum, & moleſtum accidere hac ipſa levius, & intemperantius uſurpata.

De Tropis, *& primum de* Synecdoche, *&* Metonymia.

CAP. IX.

Tropus eſt verbi immutatio. Novem (*metaphora*, & *allegoria* ſecluſis) *tropi* communius enumerantur: *Synecdoche*, *Metonymia*, *Antonomaſia*, *Onomatopœja*, *Catachreſis*, *Metalepſis*, *Hyperbole*, & *Ironia*.

Synecdoche eſt tropus, quo aliud ex alio intelligitur; fitque pluribus modis.

I. *Quum totum ponimus pro parte;* ut quum dicimus

cimus *equitatum* populi Romani, & de una tantum turma eſt ſermo; vel *exercitus* ponitur pro una vel altera legione. Licentius poetæ id uſurpant aliquando. Sic Virgilius ſilvam poſuit, quum de Myrto loqueretur. Æn. III.

„ Viridemque ab humo convellere ſylvam.

Illud frequenter amplificandi cauſſa ſibi vindicant oratores, ut vel univerſam provinciam, vel urbem, pro inſigni ejus parte ſumant. Sic in Divin. in Verrem ſæpe Siciliam totam pro ingenti ejus parte nominat. Et in Piſonem de ſuo Conſulatu: *Me cuncta Italia, me omnes ordines, me univerſa civitas non prius tabella, quam voce priorem conſulem declaravit.*

II. *Quum ex parte totum intelligitur:* ſic Parietes dicimus pro ædificiis, tecta pro domibus. Atque hæc Oratoribus uſitata. Cic. in Cat. III. *In veſtra tecta diſcedite.* In Brut. *Intraque parietes aluit eam gloriam.* Jam illa poetis relinquamus, quæ ſunt ipſis familiaria, ut puppis, prora, carina, roſtra pro navibus, & hujuſmodi.

III. *Quum unus ponitur, & plures intelliguntur.* Uſu ſunt quædam jam protrita: ut capillus horridus, vel pexus, & compoſitus, & delibutus pro capillis; hoſtis pro hoſtibus, & hujuſmodi, quibus eleganter licet uti etiam in oratione.

IV. *Quum plures inducuntur, & de uno tantum eſt ſermo.* Id oratoribus familiare, & quum de ſe ipſis loquuntur; & quum alios inducunt ſive exempli, ſive auctoritatis cauſſa, ut pro Sextio. *Quare imitemur noſtros Brutos, Camillos, Abalas, Decios, Curios, Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, Æmilios, innumerabiles alios.* Atque hæc Ciceroni frequentiſſima.

V. Numerum etiam determinatum ſæpe uſurpamus pro indefinito, ut centies, millies pro ſæpe. Cic. I. Off. *Millies oppetere mortem, quam illa pati maluiſſet*. Lib. II. de Divin. *Sexcenta licet ejuſmodi proferre*.

VI. Huc referas, ſi lubet, ſpeciem pro genere, & contra genus pro ſpecie, ut *tigris* pro fera, vel contra *fera* pro tigride. Sic *alitem* pro aquila, *quadrupedem* pro equo invenies. At niſi aliunde conſtet, quid intelligas, quis divinabit?

VII. Tribuunt aliqui huic *tropo*, *quum ſumitur conſequens pro antecedenti: vel antecedens pro conſequenti*. Primum, ut quum *funus* dicimus pro morte, *deſiderari* pro abeſſe, vel mortuum eſſe; ſic *carere* curia, foro, & ſimilibus pro minime intereſſe. Hæc paſſim, & venuſte. Alterum, ut facem admovere, pro incendere: naves ſolvere, vel a terra ſolvere pro diſcedere, & alia, quæ occurrunt in optimis auctoribus.

Hunc alii poſtremum modum ad Metonymiam transferunt. Id ſi lubeat, non repugnabo: quemadmodum ne obſtarem quidem, ſi ex utroque *tropo*, unus fieret.

Metonymia eſt poſitio vocis alicujus pro alia quaſi cognata, & vicina. Quare hac etiam verba mutantur, ſive, non a ſimili, ſed a proximo, & affini transferuntur. Hujus etiam plures ſunt modi.

I. *Ponitur cauſſa pro effectu*, ſub ſequentibus præſertim rationibus: Pro re ipſa ponitur aliquando, qui ei præeſſe dicitur: ut *Mars* pro bello, aut prælio; *Muſæ* pro carminibus, & poeſi; *Pallas*, ſive *Minerva* pro bonis artibus, ſtudiiſque litterarum; *Neptunus* pro mari; *Vulcanus*

pro

pro igne. Verum hæc inter ſcias delectum habere. Plurima enim uſurpant poetæ, quæ oratoribus minime conveniunt. Itaque ſicuti in oratione minime vitabis ea, quæ jam ſunt uſu recepta, atque emollita; ut *Martem* belli eſſe communem; dubio, vel incerto *Marte* pugnare; aliquid facere, explere, recuperare ſuo *Marte*; pingui eſſe, vel craſſa *Minerva*; averſum quempiam a *Muſis*; a *Muſarum* cultu abhorrere; atque his ſimilia; quorum habemus præclariſſimos auctores, ita ſuis relinques ſcriptoribus alios poeticos dicendi modos, quibus alii ad poeticam affectandam elocutionem in oratione utuntur. Inventor etiam dicitur pro re inventa, ut *Ceres* pro frugibus, vel pane; *Bachus*, vel *Liber* pro vino, & viribus; ac hujuſmodi: quæ pariter poetis relinque, niſi forte proverbii loco, vel teſtimonii cauſſa quidpiam afferas; ut eſt illud Ciceronis de Natura Deor. II. *Fruges Cererem appellamus, vinum autem Liberum, ex quo illud Terentii.* „ *Sine Cerere, & Libero friget Venus* . . . Auctor etiam ſumitur pro ſuis operibus; ita paſſim Plato, Ariſtoteles, Cicero, Livius, Horatius, ceteri pro ipſorum ſcriptis . . . Materies etiam pro re ex ea facta: ut *aurum*, *argentum*, *æs* pro pecunia, *ferrum* pro armis, dixerint etiam oratores: *Linum* pro velo, *pinus* pro navi, & hujuſmodi poetarum magis propria.

II. *Effectus exprimitur pro cauſſa*, ut quum dicimus *ſcelus* pro ſceleſto. Terentius in Andria: *Ubi illic ſcelus eſt, qui me perdidit? Patriæ perniciem* pro cive patriæ pernicioſo. Sic Cic. Verrem appellat *labem*, ac *perniciem* provinciæ. Gabinium vero, & Piſonem duo Reip.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ſata. Ac de Provinciis Conſul. eoſdem vocat *duo reip. portenta, ac pene funera:* Poſt Red. ad Quir. *P. Lentulus . . ., ſalus noſtræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis*. Hæc plurimum illuſtrant orationem. Cavendum tamen, ne ex quadam levitate, & intemperanti licentia in poeticum dicendi genus oratio degeneret.

III. *Locus ponitur pro iis, qui in eo continentur, vel pro iis, quæ fiunt in ipſo: vel quidvis demum rem continet, pro ea re, quæ continetur. Curia* dicitur pro Senatu, qui in Curia; *Campus* pro comitiis, quæ in campo Martio haberi ſolebant. Pro Milone, ac ſæpe, *Duodecim tabulas* adducit, quum leges intelligat in iis deſcriptas. Sunt autem illa vere ſplendida? *Teſtes ſunt campi magni*. Et illa apud Ciceronem. *Teſtis Italia, teſtis Hiſpania*, & hujus generis multa. Gravis certe eſt iſte modus in oratione, & ſæpe ſumendus.

IV. *Res quæ continetur, pro ea quæ continet.* Alia hoc in genere liberiora poetarum ſint, ut Ucalegon pro Domo Ucalegontis: tibi in oratione illud vindicabis quod eſt præclariſſimum, ut virtutes, & vitia pro hominibus, in quibus illa ſunt, inducas. Hujuſmodi eſt illud Craſſi, quod refert Cicero: *Nam ubi lubido dominatur innocentiæ leve præſidium eſt*. In Cat. II. poſt alia multa hujus generis. *Hinc denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxurie, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus ...* Hæc poſtea ita concludit: *In hujuſmodi certamine, ac prœlio, nonne etiamſi hominum ſtudia deficiant, Dii ipſi immortales cogent ab his præclariſſimis virtutibus, tot & tanta vitia ſuperari?*

V. *Si-*

V. *Signa, ſeu inſignia pro re deſignata ſumuntur, ut faſces* pro conſulatu, majoribuſque magiſtratibus, & imperiis, toga pro pace, ſceptrum, vel purpura pro regno. Cic. pro Domo ſua. *Nullus locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis faſcibus, atque imperio Clodiano fuiſſet.* III. de Orat. *Vir omnibus belli, ac togæ dotibus eminentiſſimus.* Inſtrumenta etiam pro iis rebus, quibus inſerviunt, accipiuntur. Utrumque hunc modum complexus eſt Cicero in Piſonem ea verſiculi parte: *Cedant arma togæ.* Verum etiam extra numeros poetarum, pulchre dicit idem: Armorum exitus ſemper incertos; ad arma rem ſpectare, & ſimilia.

De Antonomaſia, Onomatopœja, Catachreſi, *&* Metalepſi.

CAP. X.

A*Ntonomaſia eſt quadam nominis permutatio, quæ pro nomine cujuſquam hominis proprio aliud adſciſcit*, vel contra; non temere, ſed ratione. Sumitur itaque hæc denominatio:

I. *Ab alicujus in re aliqua præſtantia.* Sic Homerus propter excellentiam commune poetarum nomen effecit apud Græcos ſuum; ut *Poetam* quum dixerint, Homerum intelligant. Qua ratione & nos *Oratorem* quum dicimus, vel *Romanæ principem eloquentiæ*, Ciceronem intelligimus. Sæpe etiam ſummorum auctorum nomina ad præſtantes in alia lingua ſcriptores traducimus, ſed ferme cum aliquo adjuncto; ut ſi *Lati-*

num Homerum, vel *Pindarum* dicas ad Virgilium primo deſignandum, Horatium altero.

II. *Poetis illud fere eſt relictum, ut a ſtirpe, ſive a generis auctore, clariſve majoribus, ſive a patria nomina confingant;* ut quum pro Pyrro *Æaciden* ponunt ab Æaco ejus avo; *Tydiden* pro Diomede Tydei filio; *Itacum* pro Uliſſe in Itacha progenitum. Sic a Quirino urbis auctore Quirites dicimus pro Romanis. Idque poſtremum etiam apud Oratores invaluerat, ac tum maxime, quum populum alloquebantur.

III. *A præclare factis tum poetæ, tum oratores inſignes quaſdam appellationes progignunt pro nominibus propriis.* Sic *urbis auctorem, ſeu Romæ conditorem* dicimus pro Romulo; *Chartaginis everſorem* pro Scipione; qui etiam *Africanus* dicitur, quod Africam domuerit. Hæc ſi ex factis celeberrimis, quæ unum cognoſcunt auctorem, uſurpantur, ornant orationem; ſi ſecus obfuſcant. Huc etiam pertinent, quæ ab inſigni flagitiorum ſimilitudine nomen derivant. Pro Sex. Roſcio: *Non ſuis manibus in curru collocat Antomedontem illum ſui ſceleris acerbiſſimi, nefariaque victoriæ nuncium?* Ubi Glauciam nominat Automedontem, velociſſimum Achillis aurigam, ex celeritate, qua iter confecit. Sed Glauciam jam proxime nominaverat. Unde hæc potius ſumuntur ex nomine alieno, ut proprium magis ad vivum exprimant, non autem occultent.

Onomatopœja eſt fictio verbi voci exprimendæ, quæ naturaliter gignitur, perſimilis. Hujus *tropi* nomen, & definitio ad nos permanavit; uſus cum linguæ auctoribus interiit. Ab is plura

hujuſmodi ſunt verba conformata, ut *hinnitus* equorum, *mugitus* boum, *balatus* ovium, *ſibilus* ſerpentis, & hujuſmodi plurima.

Catachreſis eſt vocis abuſio, qua verbis abutimur propinquis, ſi opus eſt; ut quum dicimus *grandem* orationem pro magna; *minutum* animum pro parvo. hac ratione *breves* dicimus corporis vires, aut *longum* in homine conſilium, aut *longam* artem, & *ſperare* pro timere. Utimur hoc *tropo*, quum opus eſt, vel quod deceat, vel quod etiam aliquando delectet. Etſi autem aliquando paullo licentius, numquam tamen impudenter illum uſurpabimus. Diſcite ex Cicerone. De Fin. I. *Ecce autem alii minuti, & anguſti, aut omnia ſemper deſperantes, aut malevoli, invidi, difficiles, lucifugi, maledici, monſtruoſi*. Poſt Red. in Senatu. *Sed fuerunt duo conſules, quorum mentes anguſtæ, pravæ, oppletæ tenebris, ac ſordibus*, & pro Sex. Roſcio. *Sin a vobis, id quod non ſpero, deſerar*.

Metalepſim nominavimus, ac *tropis* deſcripſimus; ſed operæ pretium eſſet nomen ipſum præterire: quum, qui illud interpretantur, vix poſſint explicare. Dicitur *Tranſumptio*, *quæ ex alio in alind velut viam præſtat*. Idem tamen, qui hunc definit, Quintilianus, & rariſſimum vocat *tropum*, & maxime improprium. Quare qui huc vocant ea poetarum exempla, in quibus vel *ariſtas*, vel *meſſes*, vel *brumas* pro annis poſuere, rem mihi facere ſupervacaneam videntur; quum ad *Synechdochen*, ſive *Metonymiam* commodius rejici poſſint; ſive pars ſumatur pro toto, ſive pro cauſſa effectus.

De Periphraſi, *&* Hyperbole.

CAP. XI.

PEriphraſis, quæ Latinis circuitio dicitur, *eſt oratio rem ſimplicem aſſumptam circumſcribens elocutione*: hoc pacto, *Scipionis providentia Carthaginis opes fregit*. Nam hic niſi ornandi ratio quædam eſſet habita, *Scipio* potuit, & *Carthago* ſimpliciter appellari. Nemo non videt plurimum venuſtatis, & ponderis per hujuſmodi circuitiones ſententiis adjungi. Hac enim ratione rem circumſcribere eſt rem ipſam oratorie expolire, & amplificare per ejuſdem ſive adjuncta, ſive cauſſas, ſive effectus. Cur autem hæc *Tropis* annumeretur, ego quidem non video: viderint illi, qui huc eam invexerunt.

Quum igitur aliquid ſive elegantiæ, ſive momenti hæc affert circuitio, tum eſt probanda: quum aliud efficit nihil, niſi ut id, quod unico verbo poteſt aptiſſime, & Latine explicari, per plura fundatur, ſive enervetur; ea pariter infringi orationem, ac depravari pro certo habete.

Tum hac uti circuitione eſt opus, quum proprium nomen aliquid nimis abjecti, vel fœdi præ ſe fert. Vitandi etiam ominis cauſſa, Cicero pro Lege Man. de Pompejo: *Si quid de eo factum eſſet*, maluit dicere, quam ſi mortuus eſſet, quod tamen indicabat. Tum etiam *periphraſis* laudatur, quum vox propria poteſt eſſe auditoribus ingrata; aut invidioſa dicenti. Sic ne diceret Cicero pro Mil. Servi Milonis Clodium occiderunt, illud aptiſſime invenit. *Fecerunt ſervi*

Mi-

Milonis, quod ſuos quiſque ſervos in tali re facere voluiſſet.

Poetæ ita ſæpius rem circumſcribunt verbis, quaſi ſignis quibuſdam ad rem ipſam ſine nomine proprio innuendam. Virgilius de Ciconea:

„ Candida venit avis longis inviſa colubris.

Quam id præclare in poemate; at quis ferat in oratione? Imo & in carmina cavendum, ne hac ratione quidquam nimis obſcuri irrepat. De fuſioribus deſcriptionibus, quas minime periphraſis nomine comprehendimus, agemus ſuo loco.

Hyperbole, Latine ſuperlatio, eſt oratio, quæ augendo, vel minuendo fidem ſuperat. Fit autem vel cum comparatione, vel ſine: ac primo:

Sine comparatione fit, quum ornandi cauſſa quidquam per ſe provehimus ultra veritatem, ut ſunt illa Ciceronis in Cat. II. *Tantus enim illorum temporum dolor inuſtus eſt civitati, ut jam iſta non modo homines, ſed ne pecudes quidem mihi paſſuræ eſſe videantur.* & Phil. XIII. *Illis locus ſi in hac urbe fuerit, urbi ipſi locus non erit.*

Per comparationem fit ſuperlatio, aut a ſimilitudine, aut a præſtantia. Per ſimplicem ſimilitudinem rem exaggeramus; ut quum dicimus *corpore niveum candorem, aſpectu igneum ardorem aſſequebatur.* De Cæſare pro M. Marcello: *Nec vero diſiunctiſſimas terras citius cujuſquam paſſibus potuiſſe peragrari, quam tuis non dicam curſibus, ſed victoriis luſtrata ſunt.*

Per ſimilitudinem etiam, aut præter comparationem, incredibiliter quidquam deprimitur, ut poſt Red. in Sen. de Piſone: *Cum hoc homi-*

ne,

ne, aut cum ſtipite Æthiope, ſi in foro conſtitiſſes, nihil crederes intereſſe.

A præſtantia fit per *hyperbolem* comparatio, quum ponitur exceſſus aliquis in re comparata. Sic ornandi cauſſa de Pompejo pro Lege Man. *Qui ſæpius cum hoſte conflixit, quam quiſquam cum inimico concertavit; plura bella geſſit, quam cæteri legerunt; plures provincias confecit, quam alii concupiverunt*. Deprimendo etiam, aut vituperando fit ſuperlata comparatio: ut in Piſonem: *Ego te non vecordem, non furioſum, non mente captum, non Tragico illo Oreſte, aut Athamante dementiorem putem?*

Interdum ad rem incredibilius efferendam, aliæ ſuperadduntur ſuperlationes; ſic Phil. II. *Quæ Charybdis tam vorax? Charibdin dico? quæ ſi fuit, fuit animal unum. Oceanus mediusfidius mihi vix videtur tot res, tam diſſipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam cito abſorbere potuiſſe*. Sed modus in his etiam adhibendus. Facile ſiquidem eſt, quidvis immodice exaggerare; ſed non tam facile, quando, & quoad deceat videre.

De Ironia.

CAP. XII.

SUnt qui *Ironia* figuris annumerent; æquius forte, nos aquam profluentem, quo fert tempeſtas ſine rei detrimento, minime prohibeamus.

Ironia eſt quædam dicentis diſſimulatio, qua ver-

verbis aliud exprimimus, aliud, imo & contrarium re ipſa ſignificamus. Venit hæc ſæpe in uſum oratorium, & facillime in auditorum mentes irrepit. Statim enim dicentis intentio, atque ipſa diſſimulatio deprehenditur, tum orationis contextu, tum flexu quodam pronunciationis ad jocandum, vel irridendum, vel contemnendum efficto, & accommodato. Sæpe etiam, quæ dicuntur manifeſte abſurda produnt oratoris mentem non ſine auditorum voluptate. Sunt hujus generis in Verrem: *Verres Prætor urbanus, homo ſanctus, & diligens*. In Clodium: *Integritas tua te purgavit, mihi crede, pudor eripuit, vita anteacta ſervavit*. Sæpe etiam fuſius producuntur: in Piſonem triumphalis gloriæ contemptorem. *Non eſt integrum Cn. Pompejo, conſilio jam uti ſuo: erravit enim: non guſtarat iſtam tuam philoſophiam. Ter jam homo ſtultus triumphavit. Craſſe, pudet me tui: quid eſt, quod confecto formidoloſiſſimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris a ſenatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio. P. Africane, cur non hunc audiſtis tam doctum hominem, tam eruditum, prius quam in iſtum errorem induceremini?* Atque ita longius progreditur.

Sunt Ironiæ proprii quidam modi. Elegans vel in primis eſt maxime poſt facti narrationem, adverbium *en*, ſive *ecce*. Ita lib. I. act. II. in Verrem: *En cui tuos liberos committas, en memoria mortui ſodalis, en metus vivorum exiſtimationis*. Et lib. V. *En fœderum interpretes, ſocietatis pactores, religionis auctores*.

Illa etiam diſſimulationem habere ſolent: *Sci-*

licet,

licet, *credo*, & hujuſmodi Phil. VII. *Scilicet legatos ad eum miſimus, non ut pareret, & dicto audiens eſſet huic ordini; ſed ut conditiones ferret, leges imponeret; reſerare nos exteris gentibus Italiam juberet; ſe præſertim incolumi, a quo majus periculum, quam ab ullis nationibus extimeſcendum eſt*. Phil. I. *Hannibal, credo, erat ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur, ad quam cauſſam etiam Appium illum cæcum, & ſenem delatum eſſe memoriæ proditum eſt.*

DE

DE FIGURIS

LIBER II.

Figuræ ſunt verborum, & ſententiarum illa lumina, quæ Græci vocant Schemata, quod ſint quaſi quidam geſtus orationis. Hæc autem, non tam in verbis pingendis habent pondus, quam in illuminandis ſententiis, & magnum afferunt ornatum orationi.

Figuræ ſunt aliæ verborum, aliæ ſententiarum. Sunt figuræ verborum, quæ verbis mutatis, non manent, manente ſententia. Sententiarum vero, quæ permanent, etiamſi verba mutaveris.

De Figuris verborum.

CAP. I.

De variis repetitionum generibus.

Repetitio *eſt crebra ab initio ejuſdem verbi revocatio*. Cic. in Cat. I. *Nihil ne te nocturnum præſidium Palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil conſenſus bonorum omnium, nihil hic munitiſſimus habendi ſenatus locus, nihil horum ora, vultuſque moverunt?* Vide in eadem ſententia repetitionem innovari Phil. II. *Ego* (Antonius) *ad illum* (Cæſarem) *belli*

belli civilis cauſſam attuli: ego leges pernicioſas rogavi: ego arma contra conſules, imperatoreſque populi Romani, contra ſenatum, populumque R., contra Deos patrios, araſque, & focos, contra patriam tuli.

Converſio eſt iteratio ejuſdem verbi in fine; ſeu eſt figura, qua ſæpe in idem verbum conjicitur oratio. Phil. 11. *Doletis tres exercitus populi R. interfectos? Interfecit Antonius. Deſideratis clariſſimos cives? Eos quoque eripuit nobis Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflicta eſt? Afflixit Antonius.*

Complexio eſt ejuſdem verbi crebra tum a principio repetitio, tum in extremum converſio. Complectitur hæc una exornatio utramq. jam expoſitam figuram: nam ſæpe repetit idem primum verbum, & crebro ad idem poſtremum revertit. Ita in II. de Lege Agraria. *Quis legem tulit? Rullus. Quis majorem partem populi ſuffragiis privavit? Rullus. Quis comitiis præfuit? Rullus. Quis tribus, quas voluit, vocavit, nullo cuſtode ſortitus? Quis decemviros, quos voluit, renunciavit? idem Rullus.*

Conduplicatio eſt figura, qua duplicantur, iteranturque verba: ſeu eſt unius, aut plurium verborum iteratio: fit autem pluribus modis, ac primum nullo interpoſito verbo, cujus ſunt apud Ciceronem exempla innumerabilia. Pro Fontejo: *Fuit, fuit in illis judicibus divinum, ac ſingulare judicium.* Poſt red. in Sen. *Potui, potui, P.C., multis auctoribus fortiſſimis viris, me vi, armiſque defendere.*

Sæpe ad vim augendam interponitur aliqua conjunctio: ut in Catil. 1. *Vivis, & vivis, non*

ad

ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam. Sunt fere hujus generis illa, in Verrem lib. V. *Errabas, Verres, & vehementer errabas*: & pro Mil. *Valeant, inquit, valeant cives mei*.

Pondus etiam adjungit ſententiæ hæc figura, quum aliquando poſt abſolutam ſententiam verbum aliquod, ſive particula repetitur, qua nititur vis major: ut in IV. Accuſationum. *Potes domeſticæ laudis amplitudinem, Scipio, tueri, potes*. De Haruſp. reſponſis: *Bonam Deam appellat, quia ſibi in tanto ſcelere ignoverit. Non ignovit, mihi crede, non*. Hinc etiam nonnunquam ita circumducitur ſententia, ut eodem verbo incipiat, ac deſinat. Sic lib. V. in Verrem. *Tulit hæc civitas quoad potuit, quoad neceſſe fuit, regiam iſtam veſtram dominationem in judiciis, & in omni rep. tulit*.

Traductio, ſeu Trajectio eſt repetitio ejuſdem dictionis cum aliqua mutatione. Pro Sex. Roſcio: *Sua quemque fraus, ſuus error maxime vexat: ſuum quemque ſcelus agitat, amentiaque afficit: ſuæ malæ cogitationes, conſcientiæque animi terrent*: Tum vero eſt elegantiſſima traductio, quum idem verbum ad concinnitatem orationis in variis ſententiis repetitur; ſive in varia, & apta collocatione elegantem habet diſtinctionem; Sic pro Milone. *Addit hæc, quæ certe vera ſunt: fortes, & ſapientes viros non tam præmia ſequi ſolere recte factorum, quam ipſa recte facta... Sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, ſi eſſet habenda ratio præmiorum, ampliſſimum eſſe præmium gloriam*. Aliter lib. IV. Accuſat. in Ver. de Marcello: *Putavit, ſi urbis ornamenta domum*

ſuam non contuliſſet, domum ſuam urbi ornamento futuram.

De aliis Verborum figuris.

CAP. II.

Conjunctio eſt frequens conjunctionum iteratio. Pro Sex. Roſcio: *Nonne & audaciam ejus, qui in crimen vocetur, ſingularem oſtendere, & mores feros, immanemque naturam, & vitam vitiis flagitiiſque omnibus deditam, & denique omnia ad perniciem profligata, atque perdita?*

Diſſolutio eſt ſoluta conjunctionibus oratio. Poſt red. ad Quir. *P. Lentulus conſul, parens, Deus, ſalus noſtræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis.* Pro Milone: *Me patria expulerat; bona diripuerat; Domum incenderat; liberos, conjugem meam vexaverat; Cn. Pompejo nefarium bellum indixerat.* Hoc genus exornationis quamquam videtur tenuiſſimum adhibere cultum orationi; habet in ſe tamen acrimoniam: & quum ad nitidam quamdam brevitatem ſit accommodatum, expeditis narrationibus appríme convenit. Terentius in And. ſ. 1.

„ Funus interim
„ Procedit; ſequimur; ad ſepulcrum venimus:
„ In ignem poſita eſt; fletur.

Annominatio eſt luſio quædam in verbis. Sita hæc eſt in exigua verbi immutatione, & inſigni ſignificationis hinc orta varietate; ut quum *nobilio-*

biliorem Cato *Mobiliorem* dixit: aut ut idem, quum cuidam dixiſſet: *Eamus deambulatum:* & ille: *Quid opus fuit de? Immo vero, inquit, quid opus fuit te?* Sed hæc joci cauſſa. Utitur tamen aliquando etiam Cicero in Orationibus his jocis ad vellicandos acrius, vel feſtivius irridendos adverſarios. Sic pro Sex. Roſcio. *T. Roſcius terret etiam nos, ac minatur tribus prædiis, hoc eſt præmiis ſceleris ornatus.* Ibid. *Tametſi non modo ignoſcendi ratio, verum etiam cognoſcendi conſuetudo de civitate ſublata eſt.* At quemadmodum ex hoc prope verborum aucupio non negaverim poſſe multa naſci concinne dicta, & peracute, tum ad venuſtatem, tum ad aliquem liberalem jocum, & acerbiorem reprehenſionem; ita eſt certum multa hinc inepta conformari, & frigida, & putida, & ſcurrilia. Quare numquam auctor ipſe fuerim, ut huic quiſpiam diſcipulorum ſe dedat ſtudio; & quod in id proclivi difficile eſt, quod deceat, videre, ac ſibi temperare; & quod nihil in hoc genere probatur, quod non ſit ſponte natum.

Similiter cadens, & ſimiliter deſinens fit, quum plura ſive cadunt, ſive deſinunt aliqua ſoni, vel collocationis ſimilitudine. Nihilque ad rem pertinet unum ab altero diſtingui. Pro Milone: *P. Lentulus ultor ſceleris illius, propugnator ſenatus, defenſor veſtræ voluntatis, patronus illius publici conſenſus; reſtitutor ſalutis meæ.* Pro lege Man. *Ut ejus ſemper voluntatibus non modo cives aſſenſerint, ſocii obtemperarint, hoſtes obedierint; ſed etiam venti, tempeſtateſque obſecundarint.*

Compar eſt oratio ex membris compoſita pari pro-

pe numero ſyllabarum conſtantibus. Pro Mil. *At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor injuriæ, punitor doloris ſui*. Pro Sex. Roſcio de T. Roſcio. *Multa palam domum ſuam auferebat; plura clam de medio removebat, non pauca ſuis adjutoribus large, effuſeque donabat; reliqua conſtituta auctione vendebat*.

Parum, uti videtis, defferunt inter ſe hujuſmodi poſtremæ verborum figuræ. Sed id refert minimum: illud puto animadvertendum, quam ſint pulchræ, & concinnæ in exemplis hactenus allatis. Verum quot ſunt aliis luminibus illuſtratæ? Certe niſi aliunde commendentur, ac ſi crebro fiant; his numeris æqualibus, vel certe ſimilibus nihil erit moleſtius, nihil inſuavius:

De Figuris ſententiarum ac primum: De interrogatione, ejuſque variis modis.

CAP. III.

I*Nterrogatio figura eſt, quæ non ad ſciſcitandum, ſed ad inſtandum, arguendum, commovendum, aut ad alium hujuſmodi finem adhibetur*. Si tantum fiat ad ſciſcitandum non eſt figura.

Nihil ſane efficacius ad inſtandum afferri poteſt crebris, & brevibus interrogationibus. Ita perſtringit Cicero Tuberonem pro Ligario. *Quid enim, Tubero, tuus ille diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupie-*

piebas? quid optabas? nimis urgeo. commoveri videtur adoleſcens. ad me revertar.

Ad commovendos judices ſic agit in Miloniana peroratione poſt alias interrogationes. *O me miſerum, o infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuiſti per hos; ego te in patria per eoſdem retinere non potero? quid reſpondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? Quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, conſorti mecum temporum illorum? Me non potuiſſe Milonis ſalutem tueri per eoſdem, per quos noſtram ille ſervaſſet?* Pergit ille; ſed iſta exempli cauſſa ſufficiant. Eſt enim hæc figura ad omnes animorum motus vel in primis apta, & ad vim, ad ornatum, ad amplificationem, ad varietatem maxime accommodata. Ejus autem ſunt elegantiſſimi plures modi; quorum aliquos indicare ſatis erit.

Ad indignationem, ſeu conqueſtionem, & reprehenſionem frequentes occurrunt illæ formulæ: *Itane eſt? Itane? Itane vero?* Pro Sex. Roſcio. *Itane eſt? In minimis rebus, qui mandatum neglexerit, turpiſſimo judicio condemnetur neceſſe eſt: in re tanta, quum is, cui fama mortui, fortunæ vivi commendatæ ſunt, atque concreditæ, ignominia mortuum affecerit; is inter honeſtos homines, atque adeo inter vivos nominabitur?* In Verr. lib. I. act. II. *Itane vero? tu quum quæſtor ad exercitum miſſus ſis, cuſtos non ſolum pecuniæ, ſed etiam conſulis, particeps omnium rerum, conſiliorumque fueris, habitus ſis in liberum loco, ſicut mos majorum ferebat; repente relinquas? Deſeras? ad adverſarios tranſeas.*

Valet ad aliquid traducendum in deteriorem partem cum acri exprobratione modus ille Ciceroni familiaris. *Quid eſt aliud*. Pro Sex. Roſcio. *Quid eſt aliud judicio, & legibus, ac majeſtate abuti?* Et II. *Quid eſt aliud tollere e vita vitæ ſocietatem?* Jam vero illa quam ſæpe occurrunt? *quid? quid enim? quid ergo? quid quod ...* & hujuſmodi. Mirum eſt, quantum hæc valeant ad vim, & incrementum orationis; tum ad inſtandum, & arguendum, atque ad orationem ipſam longius provehendam. Pro Deiotaro. *Quid? ille ſigna ænea in inſidiis poſuerat?* In Epiſt. ad Fam. *Quid enim? ad amicos ne confugiam?* lib. II. de fin. *Quid ergo? iſtam voluptatem Epicurus ignorat?* II. de Divin. *Quid ergo? ad hæc mediocri opus eſt prudentia? An & ingenio præſtanti, & eruditione perfecta?* In Verrem. *Quid eſt; quod tu alios accuſes?* II. de fin. *Quid eſt, cur verear?* Pro lege Man.: *Quid quod ſalus ſociorum ſummum in periculum, ac diſcrimen adducitur?*

Ad paucitatem cum quadam admiratione ſignificandam frequens eſt apud Latinos: *Quotus quiſque eſt ...* præſertim quum contrarium potius eſſet optandum. Sic. Tuſc. qq. II. *Quotus enim quiſque philoſophorum invenitur, qui ſit ita moratus, ita animo, ac vita conſtitutus, ut ratio poſtulat?*

De Subjectione, & Suſtentatione.

CAP. IV.

SUbjectionem dicimus ex pervagato jam uſu eam figuram, quam ſimul Cicero nominat, ac

ac definit, ſibi ipſi reſponſionem. Sub hac igitur notione uſurpata,

Subjectio eſt figura, qua idem interrogat, ſuæque interrogationi reſpondet. Hujus exornationis clariſſimum eſt lumen, atque ad res inſinuandas, & ſuadendas cum acrimonia, & brevitate aptiſſimum, ut exemplis planum fiet.

In Catil. I. ſic Patria demonſtrat nihil obſtare, quo minus ipſum Catilinam in conjuratione deprehenſum Conſul mactari imperaret. *Quid tandem impedit te? Moſne majorum? At perſæpe etiam privati in hac rep. pernicioſos cives morte multarunt. An leges, quæ de civium Romanorum ſupplicio rogatæ ſunt? At numquam in hac urbe ii, qui a rep. defecerunt, civium jura tenuerunt.* Atque ita longius progreditur.

Ad ornandum pulcherrima eſt quæ legitur III. de Orat. *Quid enim M. Catoni, præter hanc politiſſimam doctrinam tranſmarinam, atque adventitiam defuit? Num quia jus civile didicerat, cauſſas non dicebat? aut quia poterat dicere, juris ſcientiam negligebat? At utroque in genere & laboravit, & præſtitit. Num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in rep. capeſſenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior ſenator: idem facile optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis ſciri, diſcive potuit, quod ille non cum inveſtigarit, & ſcierit, tum etiam conſcripſerit.*

Ad exprobandum eſt illa pro Domo ſua. *Qui ſunt homines a Q. Metello fratre tuo conſule in ſenatum palam nominati, a quibus ille ſe lapidibus appetitum, & percuſſum eſſe dixit? L. Ser-*

gium, & M. Lollium nominavit. Quis eſt iſte Lollius? qui ſine ferro ne nunc quidem tecum eſt; qui, te tribuno pl., nihil de me dicam, ſed qui Cn. Pompejum interficiendum depopoſcit. Quis eſt Sergius? armiger Catilinæ, ſtipator tui corporis, ſignifer ſeditionis, concitator tabernariorum; damnatus injuriarum, percuſſor, lapidator, fori depopulator, obſeſſor curiæ.

Quam etiam præclaram facti defenſionem, diſceſſus nimirum ex urbe continet alter ejuſdem orationis locus? *Objicitur mihi meus ille diſceſſus: cui ego crimini reſpondere ſine mea maxima laude non poſſum. Quid enim, pontifices, debeo dicere? peccati me conſcientia profugiſſe? at id, quod mihi crimini dabatur, non modo peccatum non erat, ſed erat res poſt natos homines pulcherrima. Judicium populi pertimuiſſe? at id nec propoſitum ullum fuit, &, ſi fuiſſet, duplicata gloria diſceſſiſſem. Bonorum mihi præſidium defuiſſe? falſum eſt. Me mortem timuiſſe? turpe eſt.*

Eſt etiam ſubjectio quædam imperfecta, in qua nimirum ſupprimitur interrogationis nota. Illa ſane ſunt ad commiſerationem ſimul, & indignationem graviſſime commemorata pro Sextio: *Capium erat forum anno ſuperiore, æde Caſtoris, tamquam arce aliqua, a fugitivis occupata: ſilebatur. Omnia hominum, cum egeſtate, tum audacia perditorum, clamore, concurſu, vi, manu gerebantur: perferebatis. Magiſtratus templis pellebantur; alii omnino aditu, ac foro prohibebantur: nemo reſiſtebat. Gladiatores ex prætoris comitatu comprehenſi, in ſenatum introducti, confeſſi, in vincula conjecti a Milone,*

ne, emiſſi a Sergio. mentio nulla. Forum corporibus civium Romanorum conſtratum cæde nocturna. non modo nulla nova quæſtio, ſed etiam vetera judicia ſublata. Extat apud Terentium hujus figuræ exemplum in eleganti Paraſiti deſcriptione, Eun. a II. ſ. II.

„ Quidquid dicunt, laudo: id rurſum ſi negant, laudo id quoque.

„ Negat quis, nego: ait, ajo.

Suſtentatio eſt figura, quæ movet in animis auditorum exſpectationem; tum aliquid ſubjungit minime expectatum. Huic autem figuræ invenies fere jam deſcriptam ſubjectionem admiſceri. Act. II. in Verrem. *Videte porro aliam dementiam: videte, ut, dum expedire ſeſe vult, induat. Cognitorem adſcribit Sthenio: quem? cognatum aliquem, aut propinquum? non. Thermitanum aliquem, honeſtum hominem, ac nobilem? ne id quidem. At Siculum, in quo aliquis ſplendor, dignitaſque eſſet? minime. Quid igitur? Civem Romanum.* Pergit deinde longius, augens expectationem ſimul, & facti iniquiſſimi admirationem; ut tandem explicet, datum eſſe cognitorem Sthenio C. Claudium, quo erat nemo omnium mortalium Sthenio inimicior. Hac audiendi exitus rei cupiditate incendit acrius, & manifeſtius animos judicum Lib. V. *Etiamnunc mihi expectare videmini, judices, quid deinde factum ſit: quod iſte nihil umquam fecit ſine aliquo quæſtu, atque præda. Quid in ejuſmodi re fieri potuit? quod commodum eſt? expectate facinus, quam vultis, improbum: vincam tamen expectationem omnium. Nomine ſceleris, conjurationiſque damnati, ad ſupplicium traditi, ad* pa-

palum alligati, repente, multis millibus hominum inſpectantibus, ſoluti ſunt, & Leonidæ illi domino redditi.

De Dubitatione, & Communicatione.

CAP. V.

D*Ubitatio eſt, quum ancipites quærimus, quid dicendum, agendamve ſit*. Tum vero adhibetur, quum in re gravi, ac difficili, ſeu iniqua verſantibus non ſatis videtur nobis ſuppetere ad deliberandum conſilii. Cic. pro Quintio: *Sin & poterit Nævius, quod lubet, & ei lubebit, quod non licet, quid agendum eſt? qui Deus appellandus eſt? cujus hominis fides imploranda eſt? qui denique queſtus, qui mœror dignus inveniri calamitate tanta poteſt?*

Pro eodem Quinctio, vide quam artificioſe, dum ambigit, quo nomine Nævii factum appellet, ejuſdem ſcelus augeat. *Si vadimonium omnino tibi cum P. Quinctio nullum fuit, quo te nomine appellamus? improbum? at, etiamſi deſertum vadimonium eſſet, tamen in iſta poſtulatione, & proſcriptione bonorum improbiſſimum reperiebare. Num malitioſum? negas, fraudolentum? jam id quidem arrogas tibi, & præclarum putas. audacem? cupidum? perfidioſum? vulgaria, & obſoleta ſunt, res autem nova, & inaudita. Quid ergo eſt? vereor mehercule, ne aut gravioribus utar verbis, quam natura fert; aut levioribus, quam cauſſa poſtulat.*

Sed nullus præclarior dubitationis modus, quam

quam quem ipſe Cicero refert III. de Oratore ex Gracchi oratione. *Quo me miſer conferam? quo vertam? In Capitoliumne? at fratris ſanguine redundat. an domum? matremne ut miſeram, lamentantemque videam, & abjectam?* Quæ ſic ab illo (addit Cicero) acta eſſe conſtabat, oculis, voce, geſtu, inimici ut lacrimas tenere non poſſent.

Communicatio eſt, quaſi cum iis ipſis, apud quos dicas, deliberatio; ut ſæpe cum iis, qui audiunt, nonnumquam etiam cum adverſario deliberes. Sic pro C. Rabirio. *Hic jam, ut omittam cetera, de te ipſo Labiene quæro: Quum Saturninus Capitolium teneret; armatus eſſet una cum Glaucia .... quid tandem C. Rabirio faciendum fuit? De te ipſo Q. Labiene quæro: quum ad arma conſules ex S. C. vocaviſſent .... quid tandem C. Rabirio facere convenit?* Pro Sex. Roſcio. *Ita quæro abs te, C. Eruti, quo modo occiderit; & ſic tecum agam, ut in eo loco vel reſpondendi, vel interpellandi tibi poteſtatem faciam, vel etiam, ſi quid voles, interrogandi. Quo modo occidit? Ipſe percuſſit, an aliis occidendum dedit?* Citra omnem diſceptationem venuſtiſſima eſt communicatio, quæ legitur Epiſt. XXVI. lib. IX. ad Famil. *Miraris tam exhilaratam eſſe ſeveritatem noſtram? Quid ergo faciam? Te conſulo, qui philoſophum audis. Angar? Excruciemne me? quid aſſequar? Deinde, quem ad finem? Vivas, inquis, in litteris. An quicquam me aliud agere cenſes? aut poſſem vivere, niſi in litteris viverem?*

Hanc videtis figuram dubitationi affinem eſſe; atque in hac pariter plurimum roboris ineſſe, ad

ad animos auditorum excitandos, tum ad res ipſas efficacius ſuadendas.

De Conceſſione, & Præteritione.

CAP. VI.

C*Onceſſio fit, quum aliquid cauſsæ noſtræ fiducia concedimus.* Eo ſpectat hæc figura, ut poſtquam liberaliter egimus cum ipſo adverſario, vel cum iis, quibuſcum diſputamus, liceat nobis liberius aliquid negare, vel aliquid æquius ſumere. Cicero pro Flacco hoc dicit de toto genere Græcorum. *Tribuo illis litteras: do multarum artium diſciplinam: non adimo ſermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam: denique etiam ſi qua ſibi alia ſumunt, non repugno. teſtimoniorum religionem, & fidem numquam iſta natio coluit; totiuſque hujuſce rei quæ ſit vis, quæ auctoritas, quod pondus ignorant.*

Hac figura unum aliquando artificioſe conceditur, quod per ſe iniquum eſt, ut alterum rejiciatur, quod multo videtur iniquius. Pro Cluentio ſic de falſa loquitur invidia: *Dominetur in concionibus; jaceat in judiciis: valeat in opinionibus, ac ſermonibus imperitorum; ab ingeniis prudentium repudietur; vehementes habeat repentinos impetus; ſpatio interpoſito, & cauſſa cognita conſeneſcat.*

Ita etiam ad redarguendum ſolet ſæpe ironiam, ſeu diſſimulationem præferre. Sic pro Flacco. *Litemus igitur Lentulo; parentemus Cethego,*

go; revocemus ejectos; nimiæ pietatis, & ſummi amoris in patriam viciſſim nos pœnas, ſi ita diis placet, ſufferamus.

Ex adductis exemplis tum illud plane videbis, quam ſit hæc figura commoda oratori non minus ad reprehendendum, & diſſimulandum cum acrimonia, quam ad fidem orationi faciendam, atque orationem ipſam elegantiſſime variandam; tum percipies, quibus modis induci ſoleat: *Do, tribuo, concedo, æſto, licet per me*, & ſimilibus, quibus ſignificatur aliquid concedi, vel permitti.

Præteritio figura eſt, qua ſimulamus ea nos velle reticere, quæ tum dicimus. Non diſtat plurimum a conceſſione. Neque minus frequens eſt, aut minus elegans, & illuſtris apud ſummum oratorem præteritionis uſus. Pro Lege Man. *Multa præteteo conſulto; ſed ea vos conjectura perſpicitis.* In eadem: *Sinite hoc loco, Quirites, ſicuti poetæ ſolent, qui Res Romanas ſcribunt, præterire me noſtram calamitatem, quæ tanta fuit; etc.*

In reprehendendo ſolet ſæpe acrior eſſe præteritio, ac plura ſignificare, quam ſi res ipſæ alia ratione deſcriberentur. Quam eſt illa in Vatinium acerba! *Atque illud tenebricoſiſſimum tempus ineuntis ætatis tuæ patiar latere: licet impune per me parietes in adoleſcentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris: habeat hoc præmium tua indignitas, ut adoleſcentiæ turpitudo obſcuritate, & ſordibus tuis obtegatur.*

Eſt maxime artificioſum illud præteritionis genus, quo utitur Cicero pro M. Cœlio. *Quid ego nunc argumentis huic crimini, quæ ſunt innume-*

numerabilia, reſiſtam? Poſſum dicere, mores M. Cœlii longiſſime a tanti ſceleris atrocitate eſſe diſiunctos: minime eſſe credendum, homini tam ingenioſo, tamque prudenti, non veniſſe in mentem, rem tanti ſceleris ignotis, alieniſque ſervis non eſſe credendam. Poſſum etiam illa, & ceterorum patronorum, & mea etiam conſuetudine ab accuſatore perquirere; ubi ſit congreſſus cum ſervis Lucceji Cœlius? qui ei fuerit aditus? ſi per ſe, qua temeritate? ſi per alium, per quem?" Poſſum... ſic pergit aliquantulum; ac deinde: *Sed hæc quæ ſunt oratoris propria... brevitatis cauſſa relinquo omnia.*

Tum elegantiſſime adhibetur hæc figura, quum multa occurrunt, de quibus non poteſt omnibus fuſe diſputari, vel quæ non decet, vel non expedit diligentius explicari; vel quæ fuſe tractata infirmiora videri poſſent, vel confutationis rationem facilius adverſario ſuppeditare. Ad omne autem orationis artificium, tum etiam ad copiam, ac ſi opportune, & moderate adhibeatur, ad pulcherrimum ornatum conferre plurimum hanc figuram nemo non videt.

De Correctione, Licentia, Præmunitione, & Occupatione.

CAP. VII.

Correctio eſt figura, qua jam dicta corrigimus. Sic quum plura Cicero exprobaſſet Catilinæ, ad ipſum perterrefaciendum, ſubdit: *Quamquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu*

tu ut umquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? tu ullum ut exſilium cogites? In eadem: *Quamquam quid ego te invitem, a quo jam ſciam eſſe præmiſſos, qui tibi ad forum Aurelium præſtolarentur armat.?*

Notæ ſunt, at ſimul pulcherrimæ correctionis eæ formæ, quæ ſæpe occurrunt ad exaggerandum fere inductæ, ut ad Att. lib. XII. Epiſ. XLIII. *Sed ferendus tibi in hoc meus error. ferendus? imo vero etiam adjuvandus.* Phil. XIV. *Numquam enim in civili bello ſupplicatio decreta eſt. Decretam dico? ne victoris quidem litteris poſtulata eſt.* In Cat. I. *Hic tamen vivit. vivit? Imo vero etiam in ſenatum venit.*

Hac ſæpe figura, quæ ad illuſtrandam, & erigendam, & inculcandam orationem eſt maxime idonea, tranſimus ad alia graviora; unde illa; *Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit proprium populi R.. Quid loquar plura? quid plura? quid multa? Sed quid ego his teſtibus utar, quaſi res dubia, aut obſcura ſit? Quid argumentis eſt opus? res loquitur ipſa*, & hujuſmodi.

Licentia eſt figura, qua liberius aliquid dicere audemus; ſeu eſt vox quædam effrenatior redarguendi cauſſa, vel veritatis aperiendæ gratia, quæ cuiquam moleſta videri poſſet; idque apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus. Cicero Phil. I. *Quid de reliquis reip. malis? licet ne dicere? mihi vero licet, & ſemper licebit, dignitatem tueri, mortem contemnere. poteſtas modo veniendi in hunc locum ſit, dicendi periculum non recuſo.*

Ejuſmodi licentia ſi nimium videbitur acrimoniæ

niæ habere, tum aliqua ratione eſt mitiganda. Sunt autem ad leniendam orationem illi dicendi modi inventi, *bona cum venia; pace veſtra*, & hujuſmodi. Sic pro Milone: *Utinam Dii immortales feciſſent (pace tua, patria, dixerim: metuo enim ne ſcelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie) ut P. Clodius non modo viveret, ſed etiam prætor, conſul, dictator eſſet, antequam hoc ſpectaculum viderem*: Legitur apud eumdem: De natura Deorum I. *Ut moleſte ferrem tantum ingenium (bona venia me audies) in tam leves, ne dicam tam ineptas ſententias incidiſſe?*

Hæc loco, & tempore adhibita gravitatem afferunt orationi, & rebus ipſis non leve momentum; ſed eadem poſtulant auctoritatem in dicente. Adde hanc ipſam licentiam ſæpe leniri præmunitione aliqua, de qua jam ſumus dicturi.

Præmunitio eſt præparatio quædam auditorum ad id quod aggrediare; quod nimirum vel liberius, vel ab re longius petitum, vel præter opinionem, & conſuetudinem ſis allaturus. Id vero efficimus, nunc laudibus odium mitigando, nunc veniam rogando, nunc rationem afferendo. Cicero pro Q. Ligario æqua laude ſibi hanc viam præmunit: *Vide quid licentiæ, Cæſar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciæ*. Sunt illa pro Archia Poeta ad veniam depoſcendam notiſſima. *Quæſo a vobis, ut in hac cauſſa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum ſpero, non moleſtam; ut me pro ſummo poeta, atque eruditiſſimo homine dicentem, hoc concurſu hominum litteratiſſimorum, hac veſtra humanitate, hoc denique prætore exercen-*

cente judicium, patiamini de ſtudiis humanitatis, ac litterarum paullo loqui liberius.

Pulcherrima eſt præmunitio pro Flacco ad declinandam ſimul invidiam, & ad fidem orationi ſuæ conciliandam. *At quos teſtes? primum dicam id, quod eſt commune, Græcos. non quo nationi huic ego unus maxime fidem derogem. nam, ſi quis unquam de noſtris hominibus a genere iſto ſtudio, & voluntate non abhorrens fuit; me & eſſe arbitror, & magis etiam tum, quum plus erat otii, fuiſſe. Sed ſunt in illo numero multi boni, docti, prudentes, qui ad hoc judicium deducti non ſunt; multi imprudentes, illitterati, leves, quos variis de cauſſis video concitatos.*

Occupatio, quæ anteoccupatio etiam dicitur a Cicerone, ab aliis Præſumptio, eſt figura, qua prævenimus, ac diluimus, quæ ab adverſariis, ſive auditoribus objici poſſunt. Lib. II. Act. II. in Verrem: *Dicet aliquis: quid ergo in hoc Verrem reprehendis? qui non modo ipſe fur non eſt, ſed ne alium quidem paſſus eſt eſſe.* Sunt hujuſmodi pro Archia. *Quæres a nobis, Gracche, cur tantopere hoc homine delectemur?* & non multo poſt: *Quæret quiſpiam, quid? Illi ipſi ſummi viri, quorum virtutes litteris proditæ ſunt, iſtane doctrina, quam tu laudibus efferes, eruditi fuerunt?* Pro Lege Manil. *Requiretur fortaſſe nunc, quemadmodum, quum hæc ita ſint, reliquum poſſit eſſe magnum bellum.* Sunt etiam hujus figuræ peculiares modi, ſed qui fere idem ſignificant, atque expoſiti in exemplis. In eadem vero ſignificatione adverſans ſæpe adhibetur particula, *At*, cui fere apponitur *enim*. Pro Lege Man. *At enim nihil novi*

ſiat contra exempla, atque inſtituta majorum.
Eſt maxime oratoria hæc figura. tanti enim refert videre, quid obſtare poſſit noſtræ cauſſæ, & quæ ad infirmanda noſtra argumenta poſſunt menti auditorum occurrere, quanti rem ipſam perſuadere.

De Deſcriptione, Interpretatione, & Expolitione.

CAP. VIII.

DEſcriptio eſt illuſtris explanatio, rerumque, quaſi gerantur, ſub aſpectum ſubjectio. Hæc figura, quam demonſtrationem vocat Auctor ad Herennium, quæq. rei imago, ſeu rerum forma verbis ad vivum expreſſa, & Græco verbo *Hypothypoſis*, & a Cicerone, uti jam eſt definita, dicitur ſub aſpectum ſubjectio, plurimum valet, & ad illuſtrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum. Abundant hiſce luminibus Ciceronis orationes.

Pro Milone ſunt illa diligentiſſime oculis ſubjecta: *Milo autem quum in ſenatu fuiſſet eo die, quoad ſenatus dimiſſus eſt, domum venit; calceos, & veſtimenta mutavit; paulliſper, dum ſe Uxor, ut ſit, comparat, commoratus eſt... Obviam fit ei Clodius expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut ſolebat; ſine uxore, quod numquam fere; cum hic inſidiator, qui iter illud ad cædem faciendum apparaſſet, cum uxore veheretur in rheda, penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri, & delicato ancillarum, puerorumque comitatu.*

Sed

Sed totum; quod ſupereſt narrationis, ita pictum eſt; ut oculis cernatur. Accuſationes in Verrem ſunt ornamentis ejuſmodi admirabiles. In Orationibus poſt red. ad Quirites, pro domo ſua, de Provinciis Conſularibus, in Piſonem, pro Sextio, & ubicunque poteſt Piſonis & Gabinii mentionem inducere, nihil omittit hujus artis, quæ vim accipit ex animi dolore. Fuere enim hi conſules nimis Ciceroni fatales.

Interpretatio eſt figura rem eamdem per plura verba, pluresve ſententias inculcans. Hæc ad altius rem ipſam in animis defigendam valet. Sive tamen verbis, ſive ſententiis fiat exornatio; cavendum eſt, ne idem penitus, eodemque modo inſinuetur. nam id quidem obtundere auditorem eſt, non rem exornare. Illuſtrior itaque fiat, & explanatior per hanc figuram oportet oratio. Quum in verbis immoratur, *ſynonimia* dici poteſt. ut in Cat. I. *Non feram, non patiar, non ſinam*. & II. *Abiit, exceſſit, erupit, evaſit*. Phil. V. *Promitto, recipio, ſpondeo*. Pro Milone. *Hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? ejicietur?*

Pluribus ſententiis idem interpretatur, ſive magis inculcat. In Cat. I. *Perge, quo cœpiſti; egredere aliquando ex urbe; patent portæ, proficiſcere*. Sic plura, quæ ſequuntur, ac repetuntur in eadem oratione. Sunt illa pro Sextio pulcherrima. *An mihi ipſi, ut quidam putant, fuit mors æquo animo oppetenda? Quid? tum mortem ne fugiebam? An erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? aut ego illas res tantas in tanta improborum multitudine quum gerebam, non mihi mors, non exſilium ob oculos*

verſabantur? Non hæc denique a me tum, tamquam fata, in ipſa re gerenda concinebantur? An erat mihi in tanto luctu meorum, tanta disjunctione, tanta acerbitate, tanta ſpoliatione omnium rerum, quas mihi aut natura, aut fortuna dederat vita retinenda? Tam eram rudis, tam ignarus rerum, tam expers conſilii, aut ingenii? Nihil audieram? nihil videram? nihil ipſe legendo, quærendoque cognoveram? Neſciebam vitæ brevem eſſe curſum, gloriæ ſempiternum?

Pulcherrimis, inquies, expolitionibus totum eſſe hunc locum inſtructum, & elaboratum. Adde, ſi lubet, quod & ego ſentio, ornatiſſimam hanc eſſe, & maxime oratoriam amplificationem. Quid refert? Vides plura ad idem inculcandum inducta eſſe, ſed a ſummo eloquentiæ magiſtro; hinc diſces optimas conficere interpretationes. Nam interpretatio quidem, prout hic ſumitur, ita eſt cum expolitione, quæ ſtatim ſequetur, conjuncta, ut eadem prope definitio utrique poſſit convenire.

Quod ſi lubeat ad verbum arctius adhæreſcere, ac tum interpretationem intelligi, quum quid verbo, aut ſententia continetur, evolvitur diligenter, & latius explicatur: ejus etiam non deerunt exempla apud Ciceronem. Præclaras habet interpretationes hujuſmodi pro Sextio, ad verſus tragœdiæ explicandos, quam actor, & poeta Ciceronis perſonæ, & fortunæ accommodaverat. Poſt alia multa: *Tum illa quanto cum gemitu populi R. ab eodem paullo poſt in eadem fabula ſunt acta?* „ O pater -- *Me me ille abſentem, ut patrem, deplorandum putarat,*

rat, *quem Q. Catulus*, *quem multi alii ſæpe in ſenatu patrem patriæ nominarant*: *quanto cum fletu de illis noſtris incendiis*, *ac ruinis*? *quum patrem pulſum*, *patriam afflictam deploraret*, *domum incenſam*, *everſamque*, *ſic egit*, *ut*, *demonſtrata priſtina fortuna*, *quum ſe convertiſſet*, „ Hæc omnia vidi inflammari, -- *fletum etiam inimicis*, *atque invidis excitaret*? Longiſſime progreditur Cicero, ſed ita Tragœdiam agit in oratione, ut nihil excellentius cogitari poſſit, nihil ad motum animorum efficacius.

Expolitio eſt oratio unam eamdemque rem variis figuris, *dicendique modis explicans*, *& exornans*. Hæc ea demum exornatio eſt, qua, ut inquit Tullius, verſat orator ſæpe multis modis eamdem, & unam rem, & hæret in eadem, commoraturque ſententia.

Pro Sextio: *Hæc imitamini per Deos immortales*, *qui dignitatem*, *qui laudem*, *qui gloriam quæritis*: *hæc ampla ſunt*, *hæc divina*, *hæc immortalia*; *hæc fama celebrantur*, *monumentis annalium mandantur*, *poſteritati propagantur*. Idem pro Milone: *An vero judices vos ſoli ignoratis*, *vos hoſpites in hac urbe verſamini*, *veſtræ peregrinantur aures*, *neque in hoc pervagato civitatis ſermone verſantur*?

De Incremento, *Gradatione*, *Congerie*, *& Diſtributione*.

CAP. IX.

INcrementum *eſt figura*, *qua ſemper oratio creſcit ab infimo ad ſummum*. Vehementer amplificat, atq. exaggerat orationem. Sæpe in

verbis ſimplicibus reperitur, ut pro Milone: *Capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant*. Poſt reditum in Senatu. *Virtute, gloria, rebus geſtis Cn. Pompejus, omnium gentium, omnium ſeculorum, omnis memoriæ facile princeps*.

In ſententiis eſt incrementum illuſtrius. Inſigne eſt illud in Verrem Accuſat. VII. *Facinus eſt vinciri civem R., ſcelus verberari, prope parricidium necari: quid dicam in crucem tolli?* Phil. II. de Cæſaris interfectoribus: *Cujus autem, qui in eo numero fuiſſet, nomen eſt occultatum? occultatum dico? cujus non ſtatim divulgatum? Citius dixerim, jactaſſe ſe aliquos, ut fuiſſe in iſta ſocietate viderentur, qui ſocii non fuiſſent, quam ut quiſquam celare vellet*.

Poteſt etiam fieri incrementum (ſi lubeat tum etiam nomen retinere) per imminutionem, ſive deſcendendo a majori ad minus; prout hac etiam ratione res ipſa poteſt augeri. Sic in Vatinium. *Ne tibi hunc honorem a me haberi mirere, quod interrogem, quem nemo congreſſu, nemo aditu, nemo ſuffragio, nemo civitate, nemo luce dignum putet*. In Cat. III. *Erepti enim ex crudeliſſimo, ac miſerrimo interitu, & erepti ſine cæde, ſine ſanguine, ſine exercitu, ſine dimicatione, togati, me uno togato duce, & imperatore, viciſtis*.

Gradatio eſt figura, quæ ita progreditur, ut ſemper aliquid ex præcedentibus repetat; hoc modo: *In urbe luxuries creatur; ex luxuria exiſtat avaritia neceſſe eſt; ex avaritia erumpat audacia: inde omnia ſcelera, ac maleficia gignuntur*. pro Sex. Roſcio. Et pro Quinctio. *Si de-*

debuiſſet, Sexte, petiſſes ſtatim; ſi non ſtatim, paullo quidem poſt; ſi non paullo, at aliquando, ſex quidem illis menſibus profecto, anno vertente ſive controverſia.

Habet hæc figura venuſtatem, & gratiam, ut patet exemplis. Sed eiſdem planum fit, parce utendum eſſe repetitione ſuperioris verbi, quæ alioquin immoderatior inſuavis futura eſſet.

Congeries eſt plurium rerum collectio, quæ quaſi uno impetu orationis convolvuntur. Fit autem duobus modis, aut quum res una multiplicatur; aut quum res ipſæ congeruntur. Primi generis eſt pro Milone: *Tu Clodii cruentum cadaver ejeciſti domo; tu in publicum ejeciſti; tu ſpoliatum imaginibus, exequiis, pompa, laudatione infeliciſſimis lignis ſeminuſtulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquiſti.* Alterius generis eſt illa pro Sex. Roſcio. *Pater occiſus nefarie, domus obſeſſa, ab inimicis bona adempta, poſſeſſio direpta, filii vita infeſta, ſæpe ferro, atque inſidiis appetita.* Divinat. in Verrem. *Populatæ, vexatæ, funditus everſæ provinciæ; ſocii, ſtipendiariique populi R. afflicti, miſeri jam non ſalutis ſpem, ſed exitii ſolatium quærunt.*

Valet hæc plurimum exornatio, ut patet, ad rem ipſam vehementius inſinuandam; ac tum præſertim, quum jam fuſe enumerata, ne mente labantur, per epilogum ita contrahimus, & in oculis defigimus; tum juvat etiam plura hujuſmodi colligere, quum jam pluribus explicatis, alia ſuperſunt dicenda; vel quum ſingula fuſius tractata vim tantam non eſſent habitura, quantam congeſta præ ſe ferunt.

Diſtributio eſt figura, quæ pluribus rebus, aut certis perſonis peculiare quiddam impertit. Talis eſt illa pro Lege Manilia: *Non avaritia ab inſtituto curſu ad prædam aliquam revocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipſe ad quietem.* Pro Milone. *Hoc & ratio doctis, & neceſſitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipſa præſcripſit, ut omnem ſemper vim, quacunque ope poſſent, a corpore, a capite, a vita ſua propulſarent.*

Mirum affert hæc figura ſplendorem orationi; & ſuaviſſimam auditori jucunditatem. Sæpiſſime autem in Cicerone invenitur, quod nihil ipſe dicat niſi conſiderate; verbum nullum admittat, niſi proprium, & lectiſſimum; quo fit, ut diſtributiones elegantiſſimæ res ipſas conſequantur.

De Contrapoſito, Nefas dictu, Paradoxo, Emphaſi, & Epiphonemate.

CAP. X.

Contrapoſitum, *Græce Antitheſis, eſt oppoſitorum contentio; qua contraria contrariis referuntur*; idque modo per verba, modo per ſententias. Pro Cluentio: *Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.* In Cat. I. *Hoc vero quis ferre poſſit, inertes homines fortiſſimis Viris inſidiari, ſtultiſſimos prudentiſſimis, ebrios ſobriis, dormientes vigilantibus?* De Oratore. *Cur aut diſcere turpe eſt, quod ſcire honeſtum eſt: aut quod noſſe pulcherrimum eſt, id non glorioſum docere!*

Sed

Digitized by Google

Sed paſſim occurrunt legenti Ciceronem pulcherrima hujus figuræ exempla.

Nefas dictu illud ſchema dicimus, quod nomine caret Latino, id autem intelligitur, quod fieri non poteſt, quodque verentur, *Impoſſibile* appellare illi ipſi artis magiſtri, qui nominibus hujus artis multo deterioribus paginas inſperſerunt. Jam conſtat quid hæc ſit figura, ſive dicatur nefas dictu, quod male rem exprimit, ſive *Impoſſibile*, quod minus Latine dicitur: *Eſt enim comparatio eorum, quæ fieri non poſſunt cum iis, quæ fieri non poſſe, vel non debere cenſemus*. Figura poetarum eſt: unde illam ex ipſis mutuari ſe dicit Cicero, dum eam uſurpat in fine Phil. XIII. *Prius undas* (1), *flammamque, ut ait poeta neſcio quis, prius denique omnia, quam cum Antoniis reſp., aut cum rep. Antonii redeant in gratiam*.

Paradoxum eſt dictum mirabile præter communem opinionem. Sunt hujuſmodi, quæ profert, & explicat Cicero: ex. ca. *Quod honeſtum eſt, id ſolum bonum. Nihil ei deeſſe ad bene beateque vivendum, in quo virtus ſit. -- Omnem ſapientem liberum eſſe, & omnem improbum ſervum. -- Solum ſapientem eſſe divitem*, & hujuſmodi. Quæ videntur potius Stoicorum diſciplinæ, & Philoſophorum myſteriis adſcribenda, quam Rhætoricæ figuris. Certe ita jejune dicta, vix umquam poſſunt in uſum orationis venire. Hinc & Cicero, quæ proponit hujuſmodi, pluribus illuſtrat, & confirmat rationibus.

Poteſt autem res ipſa aliquando poſtulare, ut quid-

(1) Legunt alii: *Prius undis flamma*.

quidpiam hujuſmodi ſumma cum dignitate in oratione afferatur: Sic pro Cornelio Balbo de Pompejo: *Ut mihi jam verum videatur illud eſſe, quod nonnulli litteris, ac ſtudiis doctrinæ dediti, quaſi quiddam incredibile dicere putabantur, eum, qui omnes animo virtutes penitus comprehendiſſet, omnia, quæ facere vellet, facillime tractare.*

Emphaſis eſt figura plus ſignificans, quam dicit; ſeu, ut inquit Cicero, *ſignificatio major, quam oratio*. Sunt hujus generis plura pro M. Marcello de Cæſare, ut, *Ipſam victoriam viciſſe videris, quum ea ipſa, quæ illa erat adepta, victis remiſiſti*. Tale illud in Cat. IV. *Neque enim turpis mors forti viro poteſt accidere; neque immatura conſulari, nec miſera ſapienti*. Hæc opportune adhibita ſolent animos auditorum ad ſe rapere, & jucunda quadam afficere admiratione; ſed eloquentiæ præſtantiam deſiderant.

Epiphonema eſt rei narratæ, vel probatæ ſubjecta ſententia. Cicero pro M. Marcello poſtquam ſummis extulit laudibus mitiſſimum in victoria Cæſaris animum, ſubdit; *Recte igitur unus invictus es, a quo etiam ipſius victoriæ conditio, viſque devicta eſt*. Lib. III. de Oratore poſtquam Antonius declaravit, omnes etiam ſine arte, & ratione, quæ ſint in artibus, & rationibus recta, quæ prava judicare, rem abſolvit hac ſententia: *Mirabile eſt, quum plurimum in faciendo interſit inter doctum, & rudem, quam non multum differat in judicando*.

De

De Apoſtrophe, Exclamatione, & Optatione.

CAP. XI.

A*Poſtrophe eſt converſio ſermonis ad aliquem.* Hac Orator Deum, ſuperos, abſentes compellat; hac mortuos excitat; hac ratione, & ſenſu carentia, quum opus eſt, in congreſſum vocat. Quæ quum incidunt repentina, & opportuna, mirum eſt, quantam vim adhibeant orationi, & quam afficiant auditorum animos.

Pro M. Cœlio. *Pro Dii immortales, cur interdum in hominum ſceleribus maximis aut connivetis, aut præſentis fraudis pœnas reſervatis?*

Pro Cornelio Balbo, de Pompejo: *Vos denique mutæ regiones imploro, & ſola terrarum ultimarum; vos maria, portus, inſulæ, littoraque. Quæ eſt enim ora, quæ ſedes, qui locus, in quo non exſtent hujus tum fortitudinis, tum animi, tum conſilii impreſſa veſtigia?*

Ad Milites legionis Martiæ, qui in prælio contra M. Antonium fortiter dimicarant, atque in ipſa victoria conciderant, ita ſe convertit, Phil. XIV.: *O fortunata mors, quæ naturæ debita pro patria eſt potiſſimum reddita! vos vero patriæ natos judico, quorum etiam nomen a Marte eſt; ut idem Deus urbem hanc gentibus, vos huic urbi genuiſſe videatur; in fuga fœda mors eſt, in victoria glorioſa ... Illi igitur impii, quos cæcidiſtis, etiam ad inferos pœnas parricidii luent: vos vero, qui extremum ſpiritum in victoria effudiſtis, piorum eſtis ſedem, & locum conſecuti.*

Manutius artis Ciceronianæ perveſtigator ſolertiſſimus animadvertit, confirmatque exemplis, artis eſſe oratoriæ, uti apoſtrophe ſive ad reum, ſive ad judices, ſive ad quemvis, poſt narrationes alicujus momenti.

Huc ſpectant converſiones illæ, quæ crebro occurrunt ad perſonas, ut ita dicam, indefinitas, ut pro Sextio: *Quid hoc homine facias? aut quo civem tam importunum, aut quo potius hoſtem tam ſceleratum reſerves?* Interponitur etiam quandoque cum vi, & venuſtate jam cæptis ſententiis hæc figura, ut Pro Mil. *O Dii immortales, fortem, & a vobis, judices, conſervandum virum.* Et illa, ibid. *Qui huic T. Furfanio (cui viro, Dii immortales) auſus eſt dicere, etc.*

Exclamatio eſt vehementioris affectus expreſſio per alicujus perſonæ vel rei compellationem. Fit autem vel per interjectionem, vel ſine. Pro Cœlio. *O magna vis veritatis, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, ſolertiam, contraque fictas omnium inſidias facile ſe per ſe ipſa defendat.* In Piſonem. *Dii immortales! Idne ego optarem, ut inimicus meus ea, qua nemo umquam, ignominia notaretur?* Pro Dejotaro. *Crudelis Caſtor, ne dicam ſceleratum, & impium!* In eadem. *Felix iſta domus, quæ non impunitatem ſolum adepta ſit, ſed habet etiam accuſandi licentiam! calamitoſus Dejotarus, qui ab eo, qui in iiſdem caſtris fuerit, non modo apud te, ſed etiam a ſuis accuſetur!*

Exclamationes aliæ ſunt admirationis, aliæ conqueſtionis. Philipp. XIV. *O Solem ipſum beatiſſimum, qui antequam ſe abderet, ſtratis cadaveri-*

daveribus parricidarum cum paucis fugientem vidit Antonium! Pro Corn. Balbo. *O nomen noſtri imperii! o populi R. excellens dignitas! O Cn. Pompeji ſic late longeque diffuſa laus, ut ejus gloriæ domicilium communis imperii finibus terminetur! O nationes, urbes, populi, reges, tetrarchæ, tyranni, teſtes Cn. Pompeji non ſolum virtutis in bello, ſed etiam religionis in pace!*

Alterius ſunt generis, & aliarum commotionum, conqueſtionis nimirum, ſive doloris, & indignationis, in lib. III. de Orat. de Craſſi morte. *O fallacem hominum ſpem, fragilemque fortunam, & inanes noſtras contentiones? quæ in medio ſpatio ſæpe franguntur, & currunt, & ante in ipſo curſu obruuntur, quam portum conſpicere potuerunt.* Pro Milone. *O fruſtra, inquit, ſuſcepti mei labores! o ſpes fallaces! o cogitationes inanes meæ!*

Nihil ſane validius, nihil efficacius hac figura poteſt afferri ad auditores commovendos, & ad irrumpendum vi magna in animos. Ideo ſæpe adhibetur a preſtantibus hac arte dicendi. Sed tum apte cadit, quum res ipſæ motus poſcunt animi graviores; & quum ſive rebus narratis, ſive explicatis argumentis jam cenſetur animus auditorum in eas vel excitatus, vel ſane pronus commotiones.

In epiſtolis tamen, & maxime familiaribus, etiam ſine ulla præparatione ſuaviſſimæ ſunt, ſive ad ingentem lætitiam indicandam, ſive ad alium animi (cujus epiſtola debet eſſe imago) affectum ſignificandum. Sic Cicero ad Att. lib. VI. Ep. XVII. *O exſpectatus mihi tuas litteras! o gra-*

o gratum adventum! o conſtantiam promiſſi, & fidem miram! o navigationem amandam! Et Epiſ. xliv. lib. xiii. initium. *O ſuaves tuas litteras!*

Venuſtæ etiam fiunt exclamationes per Ironiam. Talis eſt illa in M. Antonium Phil. III. *O præclarum cuſtodem ovium, ut ajunt, lupum!* Et in Piſonem. *O ſtultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! amentem Paullum, ruſticum Marium, nullius conſilii patres horum amborum conſulum, qui triumpharint!*

Optatio eſt exclamationis ſpecies, qua quidquam vehementius deſiderare ſignificamus. Exprimi fere ſolet propria optandi nota, *Utinam.* Pro C. Rabirio. *Utinam hanc mihi facultatem cauſſa concederet, ut poſſem hoc prædicare, C. Rabirii manu L. Saturninum hoſtem populi R. interfectum.* Phil. xiv. *Atque utinam his omnibus abſtergere fletum ſententiis noſtris, conſuitiſque poſſemus.* Suppletur etiam eleganter adverbium optandi aliis rationibus. Talis eſt illa Phil. ix. *Vellem, Dii immortales feciſſent, P. C., ut vivo potius Ser. Sulpicio gratias ageremus, quam honores mortuo quæreremus,* & Epiſ. xxviii. lib. X. ad Fam. *Quam vellem ad illas pulcherrimas epulas me Idibus Mart. invitaſſes! reliquiarum nihil haberemus.*

De Precatione, Imprecatione, Ominatione, & Reticentia.

CAP. XII.

PRecatio eſt Dei, vel Cæleſtium, vel cujuſquam hominis auxilii imploratio. Pro Q. Ligario:

Ad

Ad judicem ſic agi ſolet, ſed ego ad parentem loquor: erravi, temere feci; pœnitet: ad clementiam tuam confugio: delicti veniam peto; ut ignoſcas oro. Pro Dejotaro. *Quamobrem hoc nos primum metu; C. Cæſar, per fidem, & conſtantiam, & clementiam tuam libera; ne reſidere in te ullam partem iracundiæ ſuſpicemur. per dexteram te iſtam oro, quam regi Dejotaro hoſpes hoſpiti porrexiſti; iſtam inquam dexteram, non tam in bellis, & in prœliis, quam in promiſſis, & fide firmiorem.*

Pro C. Rabirio perduell. reo. *Quæ quum ita ſint, primum, quod in tanta dimicatione capitis, famæ, fortunarumque omnium fieri neceſſe eſt, ab Jove optimo maximo, ceteriſque Diis, Deabuſque immortalibus, quorum ope & auxilio multo magis hæc reſp., quam ratione hominum, & conſilio gubernatur, pacem, & veniam peto; precorque ab iis, ut hodiernum diem, & ad hujus ſalutem conſervandam, & ad remp. conſtituendam illuxiſſe patiantur.*

Sunt precationes in exitu maxime orationum graviſſimæ, atque ad animos auditorum ſive flectendos, ſive commovendos, ſive erigendos, quum res poſtulat, aptiſſimæ.

Quum aliquid ut eveniat, oramus, tum precatio eſt: quum quidpiam precando ſtudemus avertere, tum proprie utimur deprecatione. execrationem vocant alii, ſed haud ſcio, num ſatis proprie in hac ſignificatione. Huc eam revocamus, quod etiam malum precatione depellimus. Phil. VIII. *Quid nos? numquid tale habemus? Dii meliora.* & XIV. *O Dii immortales, avertite, & deteſtamini quæſo hoc omen.* Pro

Sex.

Sex. Roſcio. *Dii prohibeant, judices, ut hoc, quod majores conſilium publicum vocari voluerunt, præſidium ſectorum exiſtimetur.*

Imprecatio eſt figura, qua malum alicui precamur. Cic. pro Dejotaro. *Dii te perdant fugitive: ita non modo nequam, & improbus, ſed & fatuus, & amens es.* In eadem. *Quæ crux huic fugitivo poteſt ſatis ſupplicii afferre?* In Cat. 1. *Hiſce omnibus, Catilina cum reip. ſalute, & cum tua peſte, ac pernicie, cumque eorum exitio, qui ſe tecum omni ſcelere, parricidioque junxerunt, proficiſcere ad impium bellum, ac nefarium.*

Sed operæ pretium erit cum ex animo, tum ex oratione figuram hujuſmodi expungere, cujus uſus vix umquam, ac ne vix quidem, homini Chriſtiano, ne in perditos quidem, profligatoſque, probari poteſt. non enim quidquam nobis licet, niſi malum, & ſcelera execrari.

Ominatio eſt figura, qua ventura vel bona, vel mala quaſi vaticinando prædicimus.

In Cat. 1. ſic Patria Ciceronem alloquitur: *An quum bello vaſtabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt; tum te non exiſtimas invidiæ incendio conflagraturum?* Pro Milone ad Pompejum. *Erit illud profecto tempus, & illuceſſet aliquando ille dies, quum tu ſalutaribus, ut ſpero, rebus tuis, ſed fortaſſe motu aliquo communium temporum immutatis, qui quam crebro accidant, experti debemus ſcire, & amiciſſimi benevolentiam, & graviſſimi hominis fidem, & unius poſt homines natos fortiſſimi viri magnitudinem animi deſideres.*

Uberem hæc figura copiam dicendi ſuppeditat; tum

tum valet plurimum ad res ita ſubiiciendas, ut moveant. Sed alio loco de hac redibit ſermo.

Reticentia, ſeu præciſio, eſt figura, qua præcidimus orationem, ac reticemus, quod dicturi videbamur. Si tam ſtricte ſumas reticentiam, ut ea intelligas ſuſpenſam obtruncari ſententiam; ejus vix ullum reperies apud Ciceronem exemplum; idque ad vehementiorem animi commotionem ſignificandam. Sin latius uſurpes; ad eam referes illos Præteritionis modos, quibus ad alia tranſimus: *Quid multa? Quid loquor plura?* & hujus generis alia, quæ occurrunt ſæpiſſime.

Prout hic definita eſt, legitur ad Att. Epiſ. XXII. l. VII. *O celeritatem incredibilem! hujus autem noſtri. Sed non poſſum ſine dolore accuſare eum, de quo angor, & crucior.*

Terentius in Andria A. I. ſ. I.

„ Mala mens malus animus, quem quidem
„ ego ſi ſenſero..
„ Sed quid opus eſt verbis?

De Proſopopœja, & Sermocinatione.

CAP. XIII.

Proſopopœja eſt perſonarum ficta inductio, qua vita, vel ratione carentibus ſenſus affectus, & ſermo datur. Hac mortuos excitare conceſſum eſt: hac urbes, & populi, ſaxa quoque, & parietes vocem accipiunt. Nulla exſtat figura, quæ genus orationis efferat magis, quæq. ad augendum, & excitandum, & commovendum

ſit aptior. Sed illud maxime curandum, ut quæ vel ipſis mutis rebus verba tribuimus, & ſint accommodata, & ſint graviſſima.

Cicero Divinatione in Verrem: *Sicilia tota ſi una voce loqueretur, hoc diceret: Quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, ſedibus, delubris fuit; quod in unaquaque re beneficio ſenatus, populiq. R. juris habui, id mihi tu, C. Verres, eripuiſti, atque abſtuliſti.*

In Cat. I. Patriam inducit exilium Catilinæ ſuadentem. *Quæ tecum, Catilina, ſic agit, & quodam modo tacita loquitur. Nullum jam tot annos facinus extitit niſi per te, nullum flagitium ſine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio, direptioque ſociorum impunita fuit, ac libera: tu non ſolum ad negligendas leges, & quæſtiones, verum etiam ad evertendas, perfringendaſque valuiſti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli: nunc vero me totam eſſe in metu propter te unum; quidquid increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me conſilium iniri poſſe, quod a tuo ſcelere abhorreat, non eſt ferendum. Quamobrem diſcede, atque hunc mihi timorem eripe; ſi verus, ne opprimar; ſin falſus, ut tandem aliquando timere deſinam.*

Pro M. Cœlio quam eſt acris, & vehemens in Clodiam oratio, quam Cicero tribuit Appio Cæco? *Exſiſtat igitur ex hac ipſa familia aliquis, ac potiſſimum Cæcus ille. minimum enim dolorem capiet, qui iſtam non videbit: qui profecto ſi extiterit, ſic aget, & ſic loquetur. Mulier, quid tibi cum Cœlio?... Cur aut tam familiaris huic fuiſti, ut aurum commodares; aut*

tam

tam inimica, ut venenum timeres? non patrem tuum videras? non patruum, non avum, proavum, atavum, audieras conſules fuiſſe? etc.

Ad hunc ornatum illa etiam lumina revocari poſſunt, quibus vitam, & ſenſum rebus inanimis tribuimus aliquando, quin voces illarum exprimamus. Mirum eſt, quam hæc ipſa poetarum propria venuſtas orationem illuſtret, atque ornet, moveatque in omnem partem opportune adhibita; ut pro lege Man. *Quis enim unquam aut obeundi negotii, aut conſequendi quæſtus ſtudio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos curſus conficere potuit, quam celeriter Cn. Pompejo duce belli impetus navigavit?* & pro Corn. Balbo de eodem Pompejo. *Quid enim abeſt huic homini? ... An ingenium? quum etiam ipſi caſus, eventuſque rerum, non duces, ſed comites ejus conſiliorum fuerint? in quo uno ita ſumma fortuna cum ſumma virtute certavit, ut omnium judicio plus homini, quam deæ tribueretur?*

Sermocinatio eſt, quum vel aliquem ſecum loquentem, vel plures mutuo colloquentes inducimus, vel ipſi ab aliis dicta referimus. Sive ut auctori ad Herennium placet: *Sermocinatio eſt, quum alicui perſonæ non fictæ ſermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis*.

Secum loquens inducitur Milo artificio ſingulari in ejus defenſione. *Me quidem, judices, exanimant, & interimunt hæ voces Milonis, quas audio aſſidue, & quibus interſum quotidie: Valeant, inquit, valeant cives mei, ſint incolumes, ſint florentes, ſint beati: ſtet hæc urbs præclara, mihiq. patria cariſſima, quoquo modo merita de*

me erit: tranquilla rep. cives mei, quoniam mihi cum illis non licet, ſine me ipſi, ſed per me tamen, perfruantur: ego cedam, atque abibo. Tum poſt pauca ad ipſum ſe convertit Ciceronem: *Ego quum te (mecum enim ſæpiſſime loquitur) patriæ reddidiſſem, mihi non futurum in patriam putarem locum? Ubi nunc Senatus eſt, quem ſecuti ſumus? etc.*

In eadem Miloniana exponit elegantiſſime quæſtionem de ſervis habitam ab Appio Accuſatore. *Heus ubi Ruſcio? ubi Caſca? Clodius inſidias fecit Miloni? fecit. certa crux. nullas fecit. ſperata libertas.* Venuſtiſſimarum hujuſmodi ſermocinationum, in quibus fere per Dialogum plura expediuntur, & mirifice ſimul illuſtrantur, plurima apud Ciceronem invenies exempla, in quibus res ipſa ſatis declarat, nullo interpoſito nomine, qua ſint ratione diſtinguendæ ſententiæ. Pro Sex. Roſcio inter hunc reum, & Titum adverſarium hæc inducitur ſermocinatio. *Dices, quid poſtea, ſi Romæ aſſiduus fui? reſpondebo: at ego omnino non fui. Fateor ſectorem eſſe; verum & alii multi. at ego ut tute arguis, agricola, & ruſticus. Non continuo, ſi me in gregem ſicariorum contuli, ſum ſicarius. at ego profecto, qui ne novi quidem quemquam ſicarium, longe abſum ab ejuſmodi crimine.* Pro Plancio. *Male judicavit populus at judicavit. non debuit: at potuit. non fero at multi clariſſimi, & ſapientiſſimi cives tulerunt.*

Jam vero ſi exempla perquiris, quibus aliorum dicta refert orator, ſive ſcriptor, non erit ſane multum laborandum; quum hæc paſſim occurrant. In Piſonem. *Mihi vero ipſi coram genero*

nero meo, propinquo tuo, quæ dicere auſus eſt? egere, foris eſſe Gabinium, ſine provincia ſtare non poſſe, ſpem habere a tribuno plebis; ſi tua conſilia cum illo conjunxiſſes, a ſenatu quidem deſperaſſe etc. Pro Milone. *Multi etiam Catilinam, utque illa portenta loquebantur. Erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet.*

Huic ſunt figuræ adſcribendæ obliquæ illæ orationes, quibus ſæpe utuntur hiſtorici, non raro in narrationibus oratores, Cæſar lib. V. B. G. *Conſurgitur ex conſilio: comprehendunt utrumque, & orant, ne ſua diſſenſione, & pertinacia rem in ſummum periculum deducant: facilem eſſe rem, ſeu maneant, ſeu proficiſcantur: ſi modo unum ſentiant, ac probent: contra in diſſenſione nullam ſe ſalutem perſpicere.* Cicero in IV. Accuſationis Verrinæ. *Concurrit ad me maxima multitudo; primum ſenatores clamare, eripi ſibi jus, eripi libertatem: populus ſenatum laudare, gratias agere: cives R. a me nuſquam diſcedere.*

Hæc ſunt verborum, & ſententiarum ornamenta, quæ hic enumeranda cenſuimus. Ceterum, quum iſtæ figuræ, uti ab initio dictum eſt, ſint veluti geſtus quidam, motuſque orationis, non modo his alias adjungunt alii; verum etiam innumerabiles formari poſſe, docet Cicero. Sed hæc vobis ſufficient orationis decora, quæ maxime ornant oratorem; nec tam in verbis pingendis habent pondus, quam in illuminandis ſententiis.

Sumpta ex Tullio præcepta quærito lib. III. *de Orat. c.* LII. III., & IV. *in Bruto c.* XXXVII, & LXXXIX. *In Orat. c.* XXV., & XXXIX.

De Figuris Tranſitionis.

CAP. XIV.

T*Ranſitio eſt brevis oratio, quæ dictis dicenda connectit*. Eſt autem vel perfecta, vel imperfecta. Perfecta ſuperius dicta breviter attingit, & dicenda proponit, ut pro lege Man. *Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam*. Imperfecta dicitur, quæ vel tantum dicta breviſſime ſubiicit; ut pro Dejotaro. *En crimen, en cauſſa, cur regem fugitivus, dominum ſervus accuſet*: vel dicenda tantummodo proponit, ut pro Flacco: *Venio ad Lyſaniam ejuſdem civitatis, peculiarem tuum, Deciane, teſtem*.

Alia rurſum tranſitio eſt artificioſius elaborata; alia omnibus propoſita, & aperta. Prima fere ad delectandum inſtituta laudationibus eſt vel in primis accommodata. Quamquam adhiberi etiam ſolet, quum ejus artificium quidquam in oratione auditu aſperum lenire poteſt. Fit autem, quum ita concluduntur ſuperiora, ut eorum concluſio in ea, quæ ſequuntur, ne cogitantes quidem auditores traducat. Cicero pro Ligario, poſtquam mirabili artificio illud a reo crimen rejecit, quod de ſe ipſo confeſſus eſt, ſic tranſit ad accuſatorem Tuberonem: *Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, quum de ſe eadem dicerem, ignoſceret*. Pro Milone de Pompejo. *Multa etiam alia vidit; ſed illud maxime, quamvis atrociter ipſe tuliſſet, vos tamen fortiter judicaturos. itaque de-*

legit

legit e florentiſſimis ordinibus ipſa lumina. Atque ita ſibi viam munit ad refutandum, quod objiciebatur de rejectis a Pompejo Ciceronis amicis in judicibus legendis. Idem pro Dejotaro: *Is igitur a te non modo periculo liberatus, ſed etiam honore ampliſſimo ornatus arguitur, domi te ſuæ interficere voluiſſe: quod tu, niſi eum furioſiſſimum judicas, ſuſpicari profecto non potes*.

Sed planioribus, & manifeſtis tranſitionibus plenæ ſunt Ciceronis orationes. Sunt autem plures dicendi modi in tranſitionibus uſitati, & elegantes. Ex una lubet oratione pro lege Manilia præcipuos decerpere, ac ſubjicere, qui facile ad alia revocari poſſunt -- *Atque ut inde oratio mea proficiſcatur, unde hæc omnis cauſſa ducitur*. -- *Cauſſa, quæ ſit, videtis; nunc quid agendum ſit, conſiderate*. -- *Requiretur fortaſſe nunc* -- *Sinite hoc loco præterire me noſtram calamitatem, quæ tanta fuit*. -- *Satis mihi multa verba feciſſe videor, quare . . . reſtat, ut* -- Ego *enim ſic exiſtimo* -- *Quis igitur hoc homine ſcientior umquam aut fuit, aut eſſe debuit? qui* -- *Jam vero virtuti Cn. Pompei quæ poteſt par oratio inveniri?* -- *Atque hæc qua celeritate geſta ſunt, quamquam videtis, tamen a me in dicendo prætereunda non ſunt*. -- *Eſt hæc divina, atque incredibilis virtus; quid ceteræ, quas paullo ante commemorare cœperam, quantæ, atque quam multæ ſunt?* -- *Ac primum quanta innocentia debent eſſe* -- *Age vero ceteris in rebus quali ſit temperantia, conſiderate* -- *Jam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum injuriis eſſe dicuntur*. --

Jam quantum conſilio, quantum dicendi gravitate, & copia valeat, vos Quirites, hoc ipſo in loco ſæpe cognoſtis. -- Fidem vero ejus inter ſocios quantum exiſtimari putatis? - Humanitate jam tanta eſt -- Et quoniam auctoritas multum valet -- Quod igitur nomen umquam in orbe terrarum clarius fuit? -- Age vero illa res quantum declarat ejuſdem hominis auctoritatem -- Reliquum eſt, ut de felicitate pauca dicamus. -- At enim ab hac oratione diſſentiunt.

Ex his, aliiſque exemplis, quæ paſſim occurrunt, intelligetis, quæ ſunt magis uſitatæ in tranſitionibus particulæ, conjunctioneſque: cujuſmodi ſunt, *Jam*; *jam vero*; *age vero*; *quoniam*; *& quoniam*; *at enim*; *eſto*; *at vero*; ac ſimiles ferme nexus, & orationis gradus. Si quæres verborum, ſeu ſententiarum lumina, quibus tranſitiones illuſtrantur, non erit difficile plura omnis generis invenire.

Per interrogationem, vel cum aliquo incremento, ut in eadem pro lege Man. *Quid, quod ſalus ſociorum ſummum in periculum, ac diſcrimen vocatur?* &. *Quid? ille ipſe Mitridates non ne ad eumdem Cn. Pompejum legatum uſque in Hiſpaniam miſit?* vel inſtando, ut in Divin. *Quid illa, Cæcili? commemoranda ne tibi videntur eſſe:* Et illa ad objurgandum. *Itane vero? Ita ne?*

Per contrapoſitum ſubjecta interrogatione ſunt illa venuſtiſſima. Lib. III. in Verrem. *Privatim hoc modo: quid publice? Civitates quemadmodum tentatæ ſunt?* Et ad Fam. ep. x. l. III. *Atque hæc domeſtica; quid illa tandem popularia?*

Dubitatione ſibi aditum aperit ad alia lib. I. Act. II. in Verrem. *In plebem vero Romanam*

utrum

utrum ſuperbiam prius memorem, an credulitatem? Pro Sex. Roſcio. *Quid primum querar, aut unde potiſſimum exordiar, judices? aut quod, aut a quibus auxilium petam?*

Vultis exclamationem? Eſt pluries in Catil. II. *O fortunatam Remp., ſi quidem hanc ſentinam hujus urbis ejecerit!* & iterum. *Hunc vero ſi ſui fuerint comites ſecuti, ſi ex urbe exierint deſperatorum hominum flagitioſi greges; o nos beatos! o remp. fortunatam! o preclaram laudem conſulatus mei!* Et in eadem. *O conditionem miſeram non modo adminiſtrandæ, verum etiam conſervandæ reipublicæ!*

Per Apoſtrophen., pro Sextio. *O Dii immortales, quemnam oſtenditis exitum nobis! quam ſpem reip. datis? quotusquiſque invenietur tanta virtute vir, qui optimam quamque cauſſam reip. amplectatur?*

Ironia, ſive diſſimulatio eſt Ciceroni in tranſitionibus frequentata. Pro Dejot. *At quam feſtive crimen contexitur?* & infra. *At quam acute collecta crimina?* Ibid. *At, credo, hæc homo inconſultus, & temerarius non videbat. Quis conſideratior illo?* & in Verrem I. *At, credo, in hiſce ſolis rebus indignitas cupiditates, atque effrenatas habebat; ceteræ libidines ejus ratione aliqua, aut modo continebantur.* In Divinat. *At enim ſolum id eſt, ut me Siculi maxime velint: alterum illud credo obſcurum eſt, a quo Verres minime ſe accuſari velit.* & lib. II. *At enim iſtum ſoli Siculi perſequuntur; cives R., qui in Sicilia negotiantur, defendunt, diligunt, ſalvum eſſe cupiunt.* Nec alio ſpectant illi dicendi modi: *En cui tuos liberos committas*, & hujuſmodi.

Oc-

Occupationibus ſunt illa ſemper in promptu: *Dicet aliquis*; *Dicet forte quiſpiam*; *Requiretur fortaſſe nunc*; *At enim*; *at vero*; *atqui*, & ſimiles adverſantes particulæ. in confutationibus frequens eſt uſus ejus tranſitionis: *Nam quod*. Sic pro Cœlio: *Nam quod de pietate dixiſtis*. *Nam quod eſt objectum, municipibus eſſe adoleſcentem non probatum ſuis -- Nam quod eſt objectum de pudicitia -- Nam quod Catilinæ familiaritas objecta Cœlio eſt -- Nam quod æs alienum objectum eſt*. Vide quam ſæpe in una oratione, pulcherrima hercle, & elegantiſſima, uno eodemque tranſitionis modo utatur.

Præteritionem exhibent illa. *Nam quid ego illa de me divina ſenatus conſulta commemorem?* & Pro Sextio. *Mitto eam legem*. In eadem. *Hic ego quid prædicem, quibus hic rebus conſulem ad rem gerendam excitarit?* Pro Corn. Balbo. *Omittam igitur Pompejum jam oratione reliqua*. & pro Cœlio; *Sed hæc, quæ ſunt oratoris propria . . . brevitatis cauſſa relinquo omnia*.

Correctionem habent nexus illi: *Sed quid ego populi R. animum, virtutemque commemoro?* pro Sextio. *Sed Cur diutius vos judices teneo?* pro Cœlio, & pro Mil. *Sed quid ego argumentor? quid plura diſputo?*

Conceſſio eſt pro Dejotaro: *Eſto concedatur hæc quoque acerbitatis, & odii magnitudo. adeone, ut etiam omnia vitæ, ſalutiſque communis, atque etiam humanitatis jura violentur?* lib. V. in Verrem. *Verum eſto*; *ſit tibi illud liberum omne tempus, quod cum imperio fuiſti, etiamne privatus?*

Sed quin plura proferamus, plena ſunt his tran-

tranſitionum luminibus Ciceronis opera; ac mirum eſt, quanta varietate, & facilitate ex una in aliam ſibi rem aperiat aditum. Lubet hic animadvertere, nonnumquam tranſitione ipſa paullo fuſiori, ac diligentius elaborata oratorem videri aliquantulum a contentione reſpirare. Pro M. Cœlio. *Sed quoniam emerſiſſe jam e vadis, & ſcopulos prætervecta videtur oratio mea; perfacilis mihi reliquus curſus oſtenditur.* Neque hic poſſum præterire, ipſas etiam tranſitiones interdum ad animorum commotionem adhiberi. Id plane conſtabit legenti perorationem Milonianæ orationis. Pro Sextio eſt illa inſignis. *Sed me repente, judices, de fortiſſimorum, & clariſſimorum civium dignitate, & gloria dicentem, & plura etiam dicere parantem horum aſpectus in ipſo curſu orationis repreſſit. Video P. Sextium*, etc.

De numero Oratorio.

CAP. XV.

NUmerus oratorius eſt occulta quædam elocutionis harmonia ex apta verborum conjunctione, & conſona dimenſione proveniens.

Ad hunc numerum efficiendum id maxime curandum eſt, ut verba inter ſe quam aptiſſime cohæreant, extrema cum primis; eaque ſint quam ſuaviſſimis vocibus; utque forma ipſa, concinnitaſque verborum conficiat orbem ſuum, ſeu concentum quemdam auri ſuavem in qualibet ſententia, ſeu interſpiratione; ac demum ut

ut quum perfecta circuitione (id eſt *periodo*, de qua infra) eſt opus, ea numeroſe, & apte cadat. Cujus rei quum judicium ſit aurium, qua ratione is numerus efficiatur, & per varias interſpirationes, ſeu ſententias progrediens in exitu pleniori conquieſcat, in prima Ciceronis *periodo* pro Sextio recognoſcite. *Si quis antea, judices, mirabatur, -- quid eſſet, -- quod pro tantis opibus reipublicæ, -- tantaque dignitate imperii - nequaquam ſatis multi cives -- forti, & magno animo invenirentur, -- qui auderent ſe; & ſalutem ſuam in diſcrimen offerre -- pro ſtatu civitatis, & pro communi libertate: -- ex hoc tempore miretur potius, -- ſi quem bonum, -- & fortem civem viderit, -- quam ſi quem -- aut timidum -- aut ſibi potius, quam reipublicæ conſulentem* -- Hic nihil amplius deſiderant aures completæ hac tanta ſuavitate, & gravitate.

In componendis, ſtruendiſque verbis cavendum, ne aſper eorum concurſus, neve hiulcus ſit. Hiatum in oratione efficiunt vocales inter ſe crebro incidentes, ut *Baccæ æneæ ameniſſimæ impendebant*: aſperitarem gignunt conſonantes duriores frequentatæ, & concurrentes, tum voces ipſæ horridiores: hujus generis ſunt illa Ennii: *O Tite, tute, Tati, tibi tanta tyranne tuliſti*, & ejuſdem poetæ: *Quidquam, quiſquam, cuiquam, quod conveniat*.

Non debet certe hæc tam diligens, & minuta conſtructio apparere; ſed tamen ſtylus exercitatus efficiet hanc viam componendi. In humili ſane, & ſummiſſo dicendi genere, quo & epiſtolæ ſcribi ſolent, & Dialogi, quum imitari prope quotidianam loquendi conſuetudinem de-

debeamus, & naturam; operæ pretium erit negligere, verba verbis artificioſius coagmentare. Habet enim ille tamquam hiatus concurſu vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam hominis de re magis, quam de verbis ſolliciti. Id licet recognoſcere in primis Epiſtolæ I. Tulii verbis ad P. Lentulum. *Ego omni officio, ac potius pietate erga te ceteris ſatisfacio omnibus; mihi ipſe numquam ſatisfacio.*

Non ita quidem facile invenietis ullo in genere dicendi partem aliquam, quæ non leniter fluat, quæve ſit auribus incondita, & ingrata: niſi forte de induſtria quandoque ad rem ipſam evidentius exprimendam aliquid hujuſmodi non modo concedatur, verum etiam laudetur. Sic Virgilius ad operoſum Cyclopum, & intentum laborem verſu ipſo ſubjiciendum: *Et leves ocreas lento ducunt argento.* Atque idem alia ſæpe hoc modo. Non aliter cenſeo Ciceronem pro Milone dixiſſe: *Scutorum, gladiorum, frenorum, ſparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi poſſe judicabatur.* Hæc enim aſperius dicta interpretor ad feſtivius rejiciendum, quod Miloni objiciebatur de apparatu militari. Ceterum tanti refert, his numeris ſolutam orationem devincere; ut graves alioquin ſententiæ, ſi verbis inconcinnis, & male cohærentibus efferantur, offendant aures, quarum eſt judicium ſuperbiſſimum.

Sed qui poterimus hanc vim conſequi numeroſe dicendi? Non eſt res tam difficilis, quam neceſſaria. Nihil enim eſt tam tenerum, tam flexibile, quodque tam facile ſequatur quocunque

que ducas, quam oratio. Hanc enim ad noſtrum arbitrium, & ad aurium voluptatem, ſicut molliſſimam ceram formamus, & fingimus. Aures autem naturalem quamdam in ſe continent vocum omnium menſionem. Itaque & longiora, & breviora judicant; & perfecta, ac moderata ſemper expectant: mutila ſentiunt, & quaſi decurtata; quibus, tamquam debito fraudentur, offenduntur: alia vero productiora, & quaſi immoderatiús excurrentia; quæ etiam magis aſpernantur aures: quod quum in pleriſque, tum in hoc genere, quod eſt nimium, vehementius offendit, quam id, quod videtur parum.

Itaque ſi numerus orationis quæritur qui ſit; eſt omnis; ſed alius alio melior, atque aptior. ſi locus; in omni parte verborum. Si unde ortus ſit, ex aurium voluptate. Si ad quam rem adhibeatur; ad delectationem. ſi quando; ſemper. ſi quo loco; in tota continuatione verborum. Si tandem de ratione hujus componendæ numeroſæ orationis ſit ſermo; res quidem hæc eſſet in hac materia accuratius tractanda, quæ ad uſum pertinet: ſed quum vix aliquid certi præſcribi poſſit in hac arte, cujus pendet ex auribus judicium; neque omnia præteribimus, neque multa ſubtilius perveſtigabimus.

Primum itaque conſequitur aliquando numerus ex naturali prope ordine verborum, quæ gratum auribus afferunt ſonum, ut apud Craſſum. *Nam ubi lubido dominatur, innocentiæ leve præſidium eſt*; hujuſmodi invenies apud Ciceronem plurima; ſic in Cat. IV. *Quare P. C. incumbite ad reip. ſalutem, circumſpicite omnes procellas, quæ impendent, niſi providetis.*

For-

Formæ etiam ſunt quædam orationis, in quibus ea concinnitas ineſt, ut ſequatur numerus neceſſario. Nam quum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur; aut quæ ſimiliter cadunt, verba verbis comparantur; quidquid ita concluditur, plerumque fit, ut numeroſe cadat, etiamſi nihil eſt factum de induſtria. Hujus generis ea cenſentur a Tullio, pro Milone. *Eſt enim, judices hæc non ſcripta, ſed nata lex, quam non didicimus, ſed accepimus, non legimus, verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus; ad quam non docti, ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus.* -- Hæc talia ſunt, ut quia referuntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus non quæſitum eſſe numerum, ſed ſecutum. Quo de genere illa etiam commemorat Cicero, quæ ipſe adoleſcens pro Sextio Roſcio Amer. dixerat in foro de ſupplicio parricidarum, quæque ſummis acclamationibus fuerunt ab auditoribus excepta. *Quid enim tam commune, quam ſpiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum poſſunt, ut ducere animam de cælo non queant; ita moriuntur, ut eorum oſſa terra non tangat; ita jactantur fluctibus, ut numquam alluantur; ita poſtremo ejiciuntur, ut ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant.* A contrariis ſunt plurima. Illud adducit Cicero ex IV. accuſationis. *Conferte hanc pacem cum illo bello, hujus prætoris adventum cum illius imperatoris victoria; hujus cohortem impuram cum illius exercitu invicto; hujus libidines cum illius continentia: ab illo qui cepit conditas; ab hoc, qui conſtitutas accepit, captas dicetis Syracuſas.*

Ce-

Ceterum in verbis, ſeu pedibus dimetiendis, componendiſque plurimum nobis curæ ablatum eſt; quibus inter jambum, & choreum, & ſpondeum, ſive trocheum quid interſit, non amplius aure dijudicamus, neque ſatis ſono, & pronunciatione diſtinguimus: quum producendæ, ſive corripiendæ vocalis extra verbi ad minus trium ſyllabarum compoſitionem ratio, & uſus interciderit. Ergo omnia duarum ſyllabarum vocabula pronunciatione ſunt modo æqualis menſuræ: longiora duplicem recipiunt ſonum, iſque micat præſertim in penultima ſyllaba; brevem celeremque, ut in dactylo, & hujuſmodi; productum, tardumque ubi longa eſt penultima. Supereſt etiam nobis ad concentum, & numerum varia verborum menſura ex numero ſyllabarum proveniens.

Fluit omnino numerus tum incitatius brevitate pedum, tum proceritate tardus, curſum contentiones magis requirunt, expoſitiones rerum tarditatem. Nam ſæpe ex celeritate vis accedit, ut pro Sextio. *An qui ſua tecta defendit, qui ab aris, focis ferrum flammamque depellit, qui ſibi licere vult tuto eſſe in foro, in templo, in curia; qui vitæ præſidium comparat, qui vulneribus, quæ cernit quotidie toto corpore, movetur, ut aliquo præſidio caput, & cervices, & jugulum, ac latera tutetur; hunc de vi accuſandum putas?*

Ex tarditate gravitas quædam, & majeſtas naſcitur orationis. Conſiderate initium III. in Catilinam. *Rempublicam, Quirites, vitamque omnium veſtrum, bona, fortunas, conjuges, liberoſque veſtros, atque hoc domicilium clariſſimi im-*

imperii, fortunatiſſimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, Deorum immortalium ſummo erga vos amore, laboribus, conſiliis, periculis meis ex flamma, atque ferro, ac pene ex faucibus fati ereptam, & vobis conſervatam, ac reſtitutam videtis. Et in eadem. *Memoria veſtra Quirites noſtræ res alentur, ſermonibus creſcent, litterarum monumentis veteraſcent, & corroborabuntur.*

Sed, uti ſentit Cicero, omnes in oratione ſunt quaſi permixti, & confuſi pedes: nec enim effugere poſſemus animadverſionem, ſi ſemper iiſdem uteremur; quia neque numeróſa ut poema, neque extra numerum, ut ſermo vulgi eſſe debet oratio. Sit igitur, ut jam indicavi, permixta, & temperata numeris, nec diſſoluta, nec aſpera, nec ſemper æqualis oratio; ut etiam in ipſis numeris ſit varia, & aures delectet magis ſine ulla ſatietate.

Sumpta hæc, & eorum quæ ſequentur plura ex lib. III. *de Orat. c.* XLIII. *uſque ad* LII, *ex Orat. cap.* XLIX. *uſque ad finem*: *ex* IV. *lib. Auct. ad Her. c.* XII.

De inciſis, membris, & periodo.

CAP. XVI.

IN verborum junctura ſonus ineſt, & ſuavitas quæritur; & ex apta continuatione concinnitas oritur dicendi. Sed licet hæc omnia ad numeroſam pertineant orationem, attamen mi-

nus proprie numeri dicuntur. Numerus ſiquidem efficitur ex diſtinctione, & ſæpe æqualium, ſæpe variorum intervallorum percuſſione. Hæc autem intervalla, ſeu interpuncta, quæ interſpirationis neceſſitate fuerunt inducta, ſic arte temperantur, & funduntur, ut aptos efficiant numeros. Nihil autem eſt tam cognatum mentibus noſtris, quam numeri, atque voces, quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & langueſcimus, & ad hilaritatem, & ad triſtitiam ſæpe deducimur. De his modo intervallis, quæ inciſa, & membra dicuntur, ac de periodo, quæ ex his conſtruitur, quamq. circuitum, ſive ambitum, ſive comprehenſionem, aut circumſcriptionem vocant Latini, agendum eſt.

Inciſum eſt periodi pars minima, quæ neque ſententiam, neque ſententiæ partem terminat; ſed nomina, vel verba tantum diſtinguit, quæ aliquid differunt, ſeu quidpiam adjiciunt, conſtructioni minime neceſſarium. notatur autem parva lineola ad lævam ſcribentis in ſemicirculum inverſa, quam ideo etiam virgulam appellamus. Latini inciſum dicunt, quod Græcis eſt *comma*. Patet autem ejus ratio in ſequenti ſententia. *Vir igitur temperans, conſtans, ſine metu, ſine ægritudine, ſine alacritate ulla, ſine libidine* . . . Hæc omnia inciſa nihil abſolvunt, niſi addatur, quod ſequitur: *Nonne beatus?* Sunt autem intercisa: nam ſi conſtructionem ſpectes, etiam ſine illis, integram habebis: uti ſi diceret: *Vir igitur temperans nonne beatus?*

Membrum, ſi ad periodum referatur, eſt pars ejus inſignis, & continet integram conſtructionem, ſed minime completam ſententiam: dixi *ſi*

ad

ad periodum referatur. nam ſæpe etiam ita fertur membratim oratio, ut ſingulis membris abſoluta contineatur ſententia. Ceterum ego quidem exiſtimo, minus requiri ad membrum conſtituendum, quam paſſim explicetur. Nam Cicero, quem unum ſequor in arte dicendi, ea primum docet inciſim a C. Carbone dicta fuiſſe. *O Marce Druſe, patrem appello*: tum ea membratim, per duo ſcilicet membra, ternis pedibus ſingillatim conſtantia. *Tu dicere ſolebas, -- ſacram eſſe rempublicam*. Hæc autem uno membro diſtinguerent alii. Sed quum alias tamquam inciſa ſumi videantur, quæ licet exigua, ſuo tamen prædita ſunt ſenſu, ſuamque perficiunt conſtructionem; in his propterea diligentius perveſtigandis, diſtinguendiſque diutius non immorabimur.

Statuit Tullius, quæ inciſim, ſeu membratim efferuntur, aptiſſime cadere debere, quod eſt concinne, ac numeroſe. Ex ſe autem hoc profert exemplum: *Domus tibi deerat? At habebas. Pecunia ſuperabat? at agebas*. Atque hæc, ut inquit idem Cicero, inciſe dicta ſunt quatuor. Genus autem hoc orationis conciſæ optimum cenſetur, & vehemens, quo ſolemus in contentione binis, aut ternis ferire verbis, nonnumquam ſingulis, paullo alias pluribus.

De periodo oratoria ſupereſt ut loquamur, quæ ita poterit Ciceronis ſententiis definiri, ſeu deſcribi: *Periodus eſt oratio, quæ tamquam in orbe incluſa ita a capite, ſive a principio fluit, ut ad extremum veniens conſiſtat*. Dici etiam poterit *continuatio ſententiarum, ſive membrorum orationis per aptos ne-*

xus, quaſi per nodos, qui in ambitu conjunguntur.

Si hujus ambitus, ſive circumſcriptionis partes requiris, ſunt inciſa, & membra. licet minime negaverim, perfectam etiam comprehenſionem unico membro, & maxime pluribus inciſis diſtincto, & explicato fieri poſſe; dum ejus verba ita currant a principio, ut aptum, & concinnum in exitum volvantur, & cadant. De periodis vero nunc ut loquamur, quæ pluribus conſtant membris. hæc tamquam partes uno in ambitu necti debent, & copulari. nexus autem hujuſmodi, ſeu nodos efficiunt particulæ, quæ ſe ſe ita reſpiciunt, ut una alteram vocet; vel ſunt ejus generis, ut ſuapte natura pendentem teneant ſententiam, dum clauſula ſequatur extrema. Ex his fere naſcitur numerus membrorum. Sic una ſuſpenſio duorum ſaltem membrorum periodum efficiet. Prima & facilior occurrit ex *relativo*: ut ajunt, & antecedenti, hoc modo. *Quare in qua urbe imperatores prope armati poetarum nomen, & Muſarum delubra coluerunt; in ea non debent togati judices a Muſarum honore, & poetarum ſalute abhorrere*. Si aliam addetis ſuſpenſionem, alia nectantur membra neceſſe erit.

Ne afferam plura, videte uno in ambitu uti ex repetitis nexibus, ſive ſuſpenſionibus membra multiplicentur. *At ſi nos, id quod maxime debet, noſtra patria delectat; cujus rei tanta eſt vis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in aſperrimis ſaxulis, tamquam nidulum affixam, ſapientiſſimus vir immortalitati anteponeret: quo amore tandem inflammati eſſe debemus in ejuſmodi*

modi patriam, quæ una in omnibus terris domus eſt virtutis, imperii, dignitatis? jam quæ ſint particulæ ſuſpenſionem inducentes, quæque ita ſe ſe reſpiciant, ut una expectet alteram, nemo non videt. Sunt certe plurimæ, ut, *Si, dum, quum: etſi*, vel *quamquam, tamen; tum, quum; quemadmodum, ita; primum, deinde; potius, quam; quo magis, eo magis*; & hujus generis plura, ſive ab initio ſententiam ſuſpendentia, ſive ad circumducendum ambitum inducta.

Adhibetur aliquando ad membra conjungenda copulatio, *&, ac, que, atque, nec*. Sic pro M. Marcello. *Diuturni ſilentii, Patres conſcripti, quo eram is temporibus uſus, non timore aliquo, ſed partim dolore, partim verecundia, finem hodiernus dies attulit*; idemque *initium, quæ vellem, quæque ſentirem, meo priſtino more dicendi*.

Sunt autem clauſulæ diligentius ad aurium delectationem conformandæ, quod in his maxime perfectio, & abſolutio judicatur numeroſæ orationis conſiſtere. Prima enim pauci cernunt, poſtrema plerique: quæ quoniam apparent, & intelliguntur, varianda ſunt; ne aut animorum judiciis repudientur, aut aurium ſatietate. Quamquam vero extremum ſemper aures exſpectant, in eoque conquieſcunt, atque ideo vacare illud numero non oportet; ad hunc tamen exitum a principio ferri debet verborum illa comprehenſio, & tota a capite ita fluere, ut ad extremum veniens ibi conſidat. Quare debent in ipſo circuitu verborum articulis, nexibuſque ita hærere inter ſe membra, ut apte, numeroſeque cadant. Unde aut paria eſſe de-

bent poſteriora ſuperioribus, extrema primis; aut, quod etiam eſt melius, & jucundius, longiora. Interdum autem curſus eſt in oratione incitatior, interdum moderata ingreſſio. Labitur oratio proclivius, quum pedes, ſive verba in penultimam brevem deſinunt, ut in dactylo contingit; tardius autem fertur, quum verba longam habent penultimam. Sunt itaque, uti jam ſupra demonſtratum eſt, permiſcendi pedes, celeres cum tardioribus, parvi cum proceris; ut conjunctione ipſa ſuavem, & temperatam efficiant orationem.

Si requiras, quo verbo præſtet periodum abſolvere; dicam longiora ferme probari; ita vero, ut nullius prope menſuræ vocabulum cogitari poſſit, quo non invenias plures claudi a Cicerone oratorias, & pleniſſimas circumſcriptiones: quum artis ille peritiſſimus magiſter ita ducere verba ſciat, & pedes componere, atque inſtruere, ut alias alia terminatione, ſed auribus ſemper jucunda concludat. Dicoreus cadit præclare, ſicuti & diſpondeus, & alii plures; ſed in orationis numero nihil eſt tam vitioſum, quam ſi ſemper eſt idem. Imo ubi concinnius cadit numerus, ibi ſatietas eſt magis formidanda; quod afficiat, & hæreat magis.

Ut autem, quanta ſit numeri vis etiam dum membratim fertur oratio, diſcatis, integrum afferam exemplum C. Carbonis, cujus jam ſupra initium adduximus *O M. Druſe, patrem appello, tu dicere ſolebas ſacram eſſe rempublicam: quicunque eam violaviſſent, ab omnibus eſſe ei pœnas perſolutas: Patris dictum ſapiens temeritas filii comprobavit.* Hoc dicoreo (narrat Tullius)

tan-

tantus clamor concionis excitatus eſt, ut admirabile eſſet. Quæro, nonne id numerus effecerit? Verborum ordinem immuta; fac ſic: *Comprobavit filii temeritas*. jam nihil erit. At eadem verba: eadem ſententia. Animo iſtuc ſatis eſt, auribus non ſatis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primum enim numerus agnoſcitur, deinde ſatiat; poſtea cognita facilitate contemnitur.

Cavendum itaque in numeris perſequendis, ne verbum ita trajiciamus, ut id de induſtria factum eſſe intelligatur; neque verba inferciamus ad rimas quaſi explendas; neque numero ſervientes inepte inania quædam verba inculcemus, quaſi complementa numerorum; neque minutos numeros ſequentes concidamus, delumbemuſque ſententias, neve ſine ulla commutatione in eodem ſemper verſemur genere numerorum.

Quantum autem ſit apte dicere, experiri licet, ſi aut compoſiti oratoris bene ſtructam collocationem diſſolvas permutatione verborum; aut ſi alicujus inconditi arripias diſſipatam aliquam ſententiam, eamque, ordine verborum paullum commutato, in quadrum redigas. Illic enim res tota diſſipabitur; hic efficietur aptum illud, quod fuerat antea ſolutum. Sic illa ſume in Corneliana. *Neque me divitiæ movent, quibus omnes Africanos, & Lælios multi venalicii, mercatoreſque ſuperarunt*. Immuta paullum, ut ſit: *Multi ſuperarunt mercatores, venaliciique*: perierit tota res. Et quæ ſequuntur. *Neque veſtis, aut cælatum aurum, & argentum, quo noſtros veteres Marcellos, Maximoſque multi Eunuchi e Syria, Ægyptoque vicerunt*. Ver-

ba permuta ſic: *Vicerunt Eunuchi e Syria, Egyptoque*. Adde tertium: *Neque vero ornamenta iſta villarum, quibus L. Paullum, & L. Mummium, qui rebus his Urbem, Italiamque omnem referſerunt, ab aliquo video Deliaco, aut Syro potuiſſe ſuperari*. Fac: *Iſta potuiſſe ſuperari ab aliquo Syro, aut Deliaco*. Videſne, ut ordine verborum paullum commutato, iiſdem verbis, ſtante ſententia, ad nihilum omnia recidant, quum ſint ex aptis diſſoluta? Age nunc, ſume illud de Gracchi apud Cenſores oratione. *Abeſſe non poteſt, quin ejuſdem hominis ſit probos improbare, qui improbos probet*. Quanto aptius ſi ita dixiſſet? *Quin ejuſdem hominis ſit, qui improbos probet, probos improbare*.

Quæri hic etiam ſolet, quæ maxime probetur periodi menſura. Sed nihil certi neque præceptis, neque exemplis ſummorum auctorum definiri poteſt. Conſtat tamen ille ambitus, & plena comprehenſio e quatuor fere partibus, quæ membra dicimus; ut & aures impleat, & ne brevior ſit, quam ſatis ſit, neque longior. Quamquam utrumque nonnumquam, vel potius ſæpe accidit; ut aut citius inſiſtendum ſit, aut longius procedendum; ne brevitas defraudaſſe aures videatur, neve longitudo obtudiſſe. Sed habenda mediocritatis ratio. nec enim loquimur de verſu; & eſt liberior aliquanto oratio. Neque tamen ſpiritu pronunciantis, ſed numero coacta debet inſiſtere, & poſt opportunas interſpirationes conquieſcere.

Supereſt ut videamus, quo loco uti oporteat hac per ambitus circumducta oratione. In eo quidem genere dicendi, quod eſt ad delectatio-

nem

nem comparatum, nemo qui aliquo ſit in numero, non ſtudebit, omnes fere in quadrum, numerumque redigere ſententias; ut tamquam in orbe incluſa currat oratio, quoad inſiſtat in ſingulis abſolutiſque ſententiis. Nam, quum is eſt auditor, qui non vereatur, ne compoſitæ orationis inſidiis ſua fides attentetur, gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium ſervienti. Etſi vero genus hoc orationis non eſt neque ſemper, neque diu aſſumendum in judiciis, gravibuſque deliberationibus; non eſt tamen omnino repudiandum; imo adhibendum, ſi aut laudandum eſt aliquid ornatius, ut in Accuſationis ſecundo de Siciliæ laude dixit Cicero; aut ſi exponenda narratio, quæ plus dignitatis deſiderat, quam doloris, ut in quarto Accuſationis de Ennenſi Cerere, de Segeſtana Diana, de Syracuſarum ſitu dixiſſe ſe idem Tullius commemorat.

Hæc autem oratio fundens ſe uberius, & numeroſius per ambitus verborum, retinenda diu non eſt: ſed quum in iis locis ea ſumus uſi, in quibus licet transferenda tota dictio eſt; ad membra & inciſa: tum vero præſertim, quum refellimus, inſtamus, urgemus. Nam hæc dicendi ratio conciſa, & concitata valet plurimum ad obſidendum, & occupandum animum. Sed hæc ipſa, quæ cæſim, ac membratim efferuntur, comprehenſionibus longioribus ſunt ſuſtinenda. Lubet ſubiicere locum ex I. in Catil. *Quæ quum ita ſint, Catilina, perge, quo cæpiſti: egredere aliquando ex urbe: patent portæ: proficiſcere. Nimium diu te imperatorem illa tua Manliana caſtra deſiderant. Educ tecum etiam*

omnes

omnes tuos: ſi minus quamplurimos: purga urbem. Magno me metu liberabis; dummodo inter me, atque te murus interſit. Hæc tamen ipſa declarant, & confirmant, quod idem docuit Cicero: Nihil tam numeroſum eſſe debere, quam hoc, quod minime apparet: & quæ inciſim, & membratim efferuntur, ea vel aptiſſime cadere oportere. Neque ſecus in aliis dicendi generibus, quæ numeroſa gaudent oratione, occurrendum eſt ſatietati. Quamobrem nec ibi ſemper utendum eſt perpetuitate, & quaſi converſione verborum; ſed ſæpe carpenda membris minutioribus oratio eſt: quæ tamen ipſa membra ſunt numeris vincienda.

Ad orationem ita numeris vinciendam, & conformandam nihil planius conducet, nihil expeditius attenta Ciceronis lectione; cujus orationis ſuavitati, ac tam variis, aptisque numeris qui aures conſuefecerit, repudiabit, quæ minus erunt concinna: atque ita imitatione, & animadverſione brevius conſequetur, quod præceptis comprehendi infinitum, ac magna ex parte ſupervacaneum eſſet. Neque vero hic cenſeo adſcribendas eſſe varias clauſulas Ciceronianas, pleniori quodam ſono deſinentes, aureſque complentes ſuaviſſima jucunditate. Qui hoc etiam a nobis cuperet, quod ab aliis factitatum eſt; ſumat præ manibus, quam velit, Tullii orationem, & quot in ea reperiet ambitus, & concluſiones ſententiarum, tot inveniet clauſulas aptiſſime concinnatas, & numeroſe cadentes.

Qua tandem ratione ſint ſimplices ſententiæ dilatandæ, & in oratorias periodos ſæpe conformandæ non puto hujus eſſe loci demonſtrare;

re; quum id ſine amplificatione fieri non poſſit; hæc autem ex locis oratoriis ſit depromenda, de quibus nihil hactenus; nunc autem, quæ ſunt magis neceſſaria, traditurí ſumus.

DE

Digitized by Google

DE AMPLIFICATIONE PER LOCOS RHETORICOS

LIBER III.

Quid ſit amplificatio.

CAP. I.

A*Mplificatio eſt ornatus quidam orationis, tum ad illuſtrandum, & augendum, tum etiam ad extenuandum aliquid, & deprimendum: ſive eſt oratio, quæ verſat ſæpe multis modis eamdem, & unam rem, & hæret in eadem, commoraturque ſententia.* Ac ille quidem ornatus, qui ſemper eſt in omni amplificatione, quoque res ipſæ in proprio, & micanti lumine collocantur, ac in eo proſpectu exhibentur, qui eſt rei, cauſſæque magis accommodatus, æquabiliter debet eſſe fuſus per totam orationem.

Conficitur amplificatio & verborum genere, & rerum. Atque ut hic de verbis, quatenus poſcere locus videtur, plura expediamus: verba ponenda ſunt, quæ vim habeant illuſtrandi, gravia, plena, ſonantia, quæ ab uſu non abhorreant, & valeant efficacius rem inculcare, & augere. Sed de toto hujuſmodi verborum delectu ſatis ea ſint, quæ in I. libro de Elocutionis elementis tradita fuerunt. Huc autem ea referamus, quæ non tam in ſingulis verbis, quam

quam in continentibus opportune adhibita non leve afferunt amplificationi momentum. Hujuſmodi ſunt ea, quæ ſoluta, ſeu ſine conjunctione dicuntur, quæq. ſunt Ciceroni uſitatiſſima. Talia ſunt illa in Divin. *Adſunt, queruntur Siculi univerſi: ad meam fidem, quam habent ſpectatam jam, & diu cognitam, confugiunt: auxilium ſibi per me a vobis, atque a populo R. legibus petunt: me defenſorem calamitatum ſuarum; me ultorem injuriarum; me cognitorem juris ſui; me actorem cauſſæ totius eſſe voluerunt*. Sæpe in verbis ſingillatim, ut Epiſt. XIII. lib. VI. ad Fam. *Vidi, cognovi, interfui*. Pro Milone: *Quum illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, extinxi*. Hæc ita ſoluta efficiunt, ut plura eſſe videantur. Accipite integram ſententiam hac ratione amplificatam pro Sextio. *Hujus autem otioſæ dignitatis hæc fundamenta ſunt, hæc membra, quæ tuenda principibus, & vel capitis periculo defendenda ſunt, religiones, auſpicia poteſtates magiſtratuum, ſenatus auctoritas, leges, mos majorum, judicia, juriſdictio, fides, provinciæ, ſocii, imperii laus, res militaris, ærarium*.

Augent etiam relata verba, iterata, duplicata. Verba inter ſe referuntur, quum ſe mutuo reſpiciunt, ac poſcunt. De his dixi, ubi de numero oratorio; ſed abſit, ut parcam exemplis. Itaque clariſſimum illud eſt in Miloniana: *Cur igitur victus eſt? quia non ſemper viator a latrone; nonnumquam etiam latro a viatore occiditur: quia quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros*. In Cat. I. *Neque enim, Catilina, is es, ut te aut* pu-

pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore revocarit. Iterata ſunt illa, quæ plura incipiunt eadem voce, ut in Cat. II. *Intus inſidiæ ſunt, intus incluſum periculum, intus eſt hoſtis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum ſcelere certandum eſt*. Duplicata ſunt illa pro Milone: *Occidi, occidi non Sp. Melium* etc. *Confiteretur, confiteretur, inquam, ſi feciſſet* – *Excitate, excitate eum ſi poteſtis ab inferis*, & in fine: *Minime, minime inquit: immo vero pœnas ille debitas luerit, nos ſubeamus, ſi ita neceſſe eſt, non debitas*. Augendi vim habent maximam ea, quæ aſcendunt gradatim ab humilioribus verbis ad ſuperiora. In Cat. I. *Num illi in cinere urbis, & ſanguine civium, quæ mente ſcelerata, ac nefaria concupierunt, ſe conſules, aut dicatores, aut etiam reges ſperant futuros?* Sed hæc ipſa in figuris explicata repetitionis, & incrementi.

Ne ſingula perſequar, quæ ad hanc amplificationem referri poſſunt: illud unum de verbis moneo, ut oratio ſit iis vocibus expreſſa, quæ rem amplificatam magis ad vivum ſubjiciant, & affectum illum inſinuent, ad quem eſt inſtituta amplificatio; ut in rebus miſerandis luctum, in proſperis lætitiam præ ſe ferant. Quam illa pro Sex. Roſcio miſerabilia? *Etenim multa ſimul ante oculos verſabantur, mors hominis florentiſſimi Sex. Roſcii crudeliſſima; filii autem ejus egeſtas indigniſſima, cui de tanto patrimonio prædo iſte nefarius, ne iter quidem ad ſepulchrum patris reliquiſſet; bonorum emptio, flagitioſa poſſeſſio, furta, rapinæ, donationes*. Quam contrà ſunt illa feſtiva pro Milone?

Digitized by Google

ne? *Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Greciæ? quas res divinas talibus inſtitutas viris? quos cantus? quæ carmina? prope ad immortalitatem, & religionem, & memoriam conſecrantur.*

Qui ſciat, & poſſit hac ratione per verba orationem amplificare, neque hoc genus amplificationis contemnendum cenſebit, neque minimam in eo ponet eloquentiæ laudem. Video hæc etiam exempla locis oratoriis magna ex parte inſtructa eſſe; ita vero, ut cultus verborum, & præſcripta ratio amplificandi per indicatas figuras materiem aliquam ſuppeditent. Ceterum verbis ſubeſſe debent ſententiæ. Quid eſt enim tam furioſum, quam verborum vel optimorum, atque ornatiſſimorum ſonitus inanis, nulla ſubjecta ſententia, nec ſcientia? Jam igitur alterius fontes amplificationis aperiamus, ex quibus manat omnis dicendi copia, rerum ſcilicet, & ſententiarum ubertas.

De Amplif. ex Part. Or. cap. VII., VIII., & XVI. II. *de Orat.* XXXIV. III. XXVI. *Orat.* XXXVI.

De Locis.

CAP. II.

L*Oci ſunt ſedes argumentorum*. Ita vero appellantur; nam ſicut earum rerum, quæ abſconditæ ſunt, demonſtrato, & notato loco, facilis inventio eſt: ita quum perveſtigare argu-

gumentum aliquod volumus, locos noſſe debemus. In his enim locis, quos Rhetoricos, ſive oratorios appellamus, argumenta latent omnia, ſive rationes, quæ rei propoſitæ faciunt fidem; atque hinc omnis ducitur oratoria amplificatio.

Dividuntur in duo genera loci, atque alii ſunt in re ipſa *inſiti*, alii *aſſumpti*. *Inſiti* appellantur, qui hærent in ipſo, de quo agitur, atque ad ejus pertinent naturam; ut definitio, quæ illam explicat; partium enumeratio, quæ illam diſcernit. *Aſſumpti*, qui etiam *remoti* dicuntur, ſunt illi, qui exſtrinſecus colliguntur, ſeu foris aſſumuntur, ut teſtimonia, leges, aliorumque ſententiæ, quæ non inhærent in rei natura.

Inſiti ſexdecim enumerantur: Definitio, Notatio, Conjugata, Partium enumeratio, Genus, Species, Similitudo, Differentia, Contraria, Adjuncta, Antecedentia, Conſequentia, Repugnantia, Cauſſæ, Effectus, Comparatio. Aſſumpti, ſeu remoti ad auctoritatem referuntur, & omne genus teſtimonii complectuntur.

De Locis II. *de Orat.* XXXIX. *In Part. c.* II. *&* III. *In Topicis* II. *& rel.*

De Definitione.

CAP. III.

DEfinitio *eſt oratio explicans, quid illud ſit, quod definitur*. Eſt igitur definitio, quæ quaſi involutum evolvit id, de quo quæritur. Sed

Sed aliter ea dialectici utuntur, aliter oratores. Definitio ſiquidem dialectica genere continetur, & differentia: & genus illud dicitur, quod habet res definienda cum aliis commune; differentia vero ita eſt propria generis allati in definitione, ut alteri nequeat convenire. Atque ut jam trito utamur exemplo, hac definitione. *Homo eſt animal rationis particeps*, ubi animal eſt genus, quod eſt homini, & brutis animantibus commune; ratio eſt differentia, quæ diſtinguit hominem a ceteris animantibus. Verum hæc definitio ad hujus libri inſtitutum nihil pertinet; & perquam puerile videri ſolet, de his dialectice ab oratore diſputari. Paullo itaque uberius definitionem Oratoriam definiamus.

Oratoria definitio eſt earum rerum, quæ ſunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis, & circumſcripta quædam explicatio. Non itaque ſolam differentiam, ſed omnes etiam rei definiendæ proprietates, quæ latiſſime patent, veſtigare, enucleare, aperire hæc definitio poterit. Quamquam, ut ſit definitio, debet eſſe brevis, & circumſcripta explicatio; inter eos fines nimirum incluſa, quibus res ipſa perſpici poſſit. Erit propterea hæc facultas in eo, quem eloquentem eſſe volumus, ut definire rem poſſit; neque id faciat tam preſſe, & anguſte, quam inter doctos in eruditis diſputationibus fieri ſolet; ſed quum explanatius, tum etiam uberius, & ad commune judicium, popularemque intelligentiam accommodatius.

Argumenti per definitionem talis eſt formula; *Jus civile eſt æquitas conſtituta iis, qui ejuſdem civitatis ſunt, ad res ſuas obtinendas, ejus*

autem æquitatis utilis eſt cognitio. utilis eſt ergo juris civilis ſcientia. Sed hæc ſubtilius, quam oratorem deceat. Multo illa ſplendidiora, & ampliora, quæ ſequuntur de Homine ex lib. de Legibus I.

Homo eſt *Animal hoc providum, ſagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, & conſilii .... præclara quadam conditione generatum .... a ſupremo Deo. ſolum eſt enim ex tot animantium generibus, atque naturis particeps rationis, & cogitationis; quum cetera ſint omnia expertia. Quid eſt autem, non dicam in homine, ſed in omni cælo, atque terra ratione divinius?* Vides hic non ex genere ſolum, & differentia hominem definiri; verum etiam ab inſignioribus animi proprietatibus, a Conditore munificentiſſimo, ab ipſius rationis præſtantia.

Jam rationem diſce definiendi uberrimam, & maxime oratoriam, per negationem nimirum, qua ponuntur ea in quibus minime res illa conſiſtit, quæ definitur; & per affirmationem, qua inducuntur ea, quæ rem conſtituunt. Hoc utitur modo ſæpe Tullius; atque ita in Piſonem, ipſum non fuiſſe Conſulem oſtendit, negans in iis externis ornamentis, ſigniſque Conſulatum ineſſe, quæ jactare etiam ille poterat; atque in iis animi virtutibus affirmans inveniri, quibus Piſo carebat. -- *Tu etiam mentionem facies Conſulatus tui? aut te fuiſſe Romæ conſulem dicere audebis? quid? tu in lictoribus, in toga, & prætexta eſſe conſulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio, te conſule, eſſe voluiſti? Hujus tu Clodiani canis inſignibus conſulatum declarari putas? animo conſulem eſſe oportet, conſilio,*

ſilio, fide, gravitate, vigilantia, cura, toto denique munere conſulatus.

Aliquando definitio per ſolam negationem effertur. Ita pro Sextio breviter circumſcribit, ac definit Optimates: *Omnes Optimates ſunt, qui neque nocentes ſunt, nec natura improbi, nec furioſi, nec malis domeſticis impediti.* Eadem ratione Beatos definit Tuſc. qq. l. v. *Illi beati, quos nulli metus terrent, nullæ ægritudines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ futiles lætitiæ exultantes languidis liquefaciunt voluptatibus. Ut maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commovente; ſic animi quietus, & placatus ſtatus cernitur, quum perturbatio nulla eſt, quæ moveri queat.* Vides hic quam pulchre definitio adjecta ſimilitudine illuſtretur. Sæpe etiam hac indicata per translationem conficitur brevis, & elegans definitio; *ut qui adoleſcentiam florem ætatis, ſenectutem occaſum vitæ velit definire.* Top. c. VII.

Hac utimur præſertim definitione, quum aliquid definiendum occurrit, quod humanæ mentis facultatem longiſſime excellit. Vide quam pulchrè Cicero Divinum eſſe animum comprobet ex hoc ipſo, quod nullum in creatis rebus ejus veſtigium inveniatur. *Quid enim, obſecro te, terrane tibi, aut hoc nebuloſo, & caliginoſo cælo aut ſata, aut concreta videtur tanta vis memoriæ? Si, quid ſit hoc, non vides; at quale ſit vides. ſi ne id quidem, at quantum ſit, profecto vides. Quid igitur, utrum capacitatem aliquam in animo putamus eſſe, quo tamquam in aliquod vas ea, quæ meminimus, infundantur? abſurdum id quidem. qui enim fundus,*

dus, aut quæ talis animi figura intelligi poteſt; aut quæ tanta omnino capacitas? an imprimi, quaſi ceram, animum putamus, & memoriam eſſe ſignatarum rerum in mente veſtigia? Quæ poſſunt verborum, quæ rerum ipſarum eſſe veſtigia? quæ porro tam immenſa magnitudo, quæ illa tam multa poſſit effingere? Quid illa vis, quæ tandem eſt, quæ inveſtigat occulta, quæ inventio, atque excogitatio dicitur? ex hacne tibi terrena, mortalique natura, & caduca, & concreta ea videtur? Ita longius progreditur.

Ad amplificandum valent plurimum definitiones conglobatæ, quum ſcilicet plures, & preſſæ definitiones ejuſdem rei nectuntur. Hujus generis ſunt illæ II. de Orat. *Hiſtoria vero teſtis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ, nuntia vetuſtatis.* Pro Sextio: *Senatum reip. cuſtodem, præſidem, propugnatorem collocaverunt.*

Quam illuſtrent orationem, & rem ipſam amplificent definitiones iſtæ nemo non videt: ſed non ideo crebrius uſurpandæ, nec longius protrahendæ, ne per eaſdem enervetur oratio, ac res ipſa in contemptum adducatur.

Neque dubitandum, quin ad definitionem traduci etiam poſſint alii loci; unde monet Tullius ſæpe definiendum eſſe ex contrariis, ſæpe etiam ex diſſimilibus, ſæpe ex paribus. Verum de his ſuo loco. Nunc quidem lubet aliqua ſubjicere, quæ ad uſum pertinent amplificationis.

Primum igitur in principio omnis diſputationis illud eſt explanandum, ac definiendum, de quo diſputatur. Quamquam vero inter philoſophorum eruditas diſputationes res ipſæ preſſius

per genus quidem, & earum proprietates definiantur; non ita hæc ratio æque probatur in oratore.

Itaque ſi quæratur, quæ ſit ars imperatoris, videndum putarem principio, quis ſit Imperator; qui quum fuerit conſtitutus adminiſtrator quidam belli gerendi, tum adjungemus de exercitu, de caſtris, de agminibus, de ſignorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de inſidiis faciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quæ eſſent propriæ belli adminiſtrandi; quarum qui eſſent animo, & ſcientia compotes, eos eſſe Imperatores dicerem: utererque exemplis Africanorum, & Maximorum: Epaminondam, atque Hannibalem, atque ejus generis homines nominarem.

Sæpe tamen oratores brevioribus utuntur definitionibus, quibus mirifice res illuſtrantur, ac diſtinguuntur; modo confirmantur, modo rejiciuntur, modo reprehenduntur. Pro Cœlio. *Sed aliud eſt maledicere, aliud accuſare: accuſatio crimen deſiderat, rem, ut definiat, nomine ut notet, argumento probet, teſte confirmet: Maledictio autem nihil habet propoſiti præter contumeliam, quæ ſi petulantius jactatur, convicium; ſi facetius, urbanitas nominatur.*

In Top. -- I. *de Orat. c.* XLII. XLIX. II. *de Or. c.* XXV. *Orat. c.* XXXIII. -- *Part. c.* XII.

De Notatione.

CAP. IV.

NOtatio eſt vocabuli interpretatio. Hanc Græci vocant *Etymologiam*, ideſt verbum ex verbo, veriloquium. Cicero novitatem verbi fugiens non ſatis apti, genus hoc notationem appellat, quia ſunt verba rerum notæ. Sed poſtquam intelleximus, quid hoc loco ſignificetur, non eſt laborandum de nomine.

Multa ex notatione ſumuntur, ſcilicet ex vi nominis argumenta; ut, *Si conſul eſt, qui conſulit patriæ, quid aliud fecit Opimius?* Tuſc. qq. lib. III. *Frugalitas ut opinor a fruge, qua nihil melius e terra oritur, dicta eſt.*

Neque putetis tam inopem eſſe hunc locum, ut hinc etiam fluere non poſſit uberior dicendi copia tum ad vim, tum ad ornatum orationis. Cic. in Cat. Majore. *Neque enim ipſorum conviviorum delectationes corporis voluptatibus magis, quam cœtibus amicorum, & ſermonibus metiebar. Bene enim majores noſtri accubationem epularem amicorum, quia vitæ conjunctionem haberet, convivium nominarunt: melius quam Græci, qui hoc idem tum compotationem, tum concænationem vocant: ut, quod in eo genere minimum eſt, id maxime probare videantur.*

Ex hac nominis interpretatione plura ducuntur vel ad irridendum feſtivius, vel ad contemnendum acrius, vel ad reprehendendum alacrius. Sed cavendum ne, dum hiſce nugis, & jocis aliorum movere riſum ſtudemus, nos ipſi ni-

nimirum inſulſi, & ridiculi videamur. Sunt ea non minus ingenioſe, quam ſalſe, & acerbe in Verrem dicta, quæ in II. Accuſat. leguntur: attamen hæc ipſa callide refert Tullius tamquam ab aliis uſurpata; eademque uti frigida videtur ipſe comtemnere. *Hinc illi homines erant, qui etiam ridiculi inveniebantur ex dolore; quorum alii, ut audiſtis, negabant, mirandum eſſe, jus tam nequem eſſe Verrinum.* Ubi tota vis ridiculi in æquivoca eſt verbi ſignificatione. Jus enim ex Verrina carne, ſuis nimirum, quem etiam Verres ſignificat, minime ſolet probari. Quo pertinent ea quæ ſequuntur. *Alii etiam frigidiores erant, ſed quia ſtomachabantur, ridiculi videbantur eſſe: quum ſacerdotem execrabantur, qui Verrem tam nequam reliquiſſet.* non mactaſſet nimirum; ut mactari ſus debet a ſacerdote.

Illud facere lib. IV. in eumdem Verrem dicit: *Quod umquam hujuſmodi everriculum ulla in provincia fuit?* Idem pro Sex. Roſcio nomen Chryſogoni ludens interpretatur, ad ejus liberti avaritiam carpendam: *Venio nunc ad illud nomen aureum Chryſogoni.*

Sed his parce, & ſummo judicio in oratione utendum, ut non modo urbani, verum etiam opportuni ſint ſales, jocique.

De Conjugatis.

CAP. V.

Conjugata, ſeu conjuncta dicuntur, quæ orta ab uno verbo varie commutantur, ut ſapiens,

piens, ſapienter, ſapientia. Sunt hæc finitima notationi. Ex hoc autem loco ita licet argumentari: *Si compaſcuus ager eſt, jus eſt compaſcere:* vel, *Si pietati ſumma tribuenda laus eſt, debetis moveri, quum Q. Metellum tam pie lugere videatis.*

Neque alio ſunt referenda, quæ habentur Parad. II. ad convicendum, bona non eſſe, quæ vulgo exiſtimantur. *Poteſt enim bonum cuiquam malo eſſe? aut poteſt quiſquam in abundantia bonorum ipſe eſſe non bonus? Atqui iſta omnia talia videmus, ut & improbi habeant, & obſint probis.*

Ad luſum etiam traducuntur, maxime in æquivocis, conjugata, ut Act. II. in Verrem. *Quæ iſte quum cognoviſſet novus aſtrologus, qui non tam cæli rationem, quam cælati argenti duceret, eximi jubet, non diem ex menſe, ſed ex anno unum, dimidiatumque menſem.* Ubi conſuetudo Siculorum eximendi diem unum, vel biduum ex menſe, & Verris facinus luſum efficiunt ſatis facetum; frigidum alioquin futurum extra id loci, & temporis. In quam cenſuram ne imprudentes incidamus, ac ne quidquam ſcurrile admittamus, ſatius erit hiſce luſibus verborum abſtinere, aut iis certe minime ſtudere; quum tum ſint magis inſulſi, & minus elegantes, quum ſtudium ſapiunt, & laborem.

De Partium enumeratione.

CAP. VI.

P*Artium enumeratio eſt rei in ſuas partes diſtributio.* quæ argumentando tractatur hoc mo-

modo. *Aut Senatui parendum de ſalute reip. fuit; aut aliud conſilium inſtituendum; aut ſua ſponte faciendum. Aliud conſilium ſuperbum; ſuum arrogans; utendum igitur fuit conſilio Senatus*. Verum de hac argumentandi ratione uberius ſuo loco.

Sub hac enumeratione diſtinguendam cenſet Tullius partitionem a diviſione. Partitionem vult eſſe, quum aliquod totum in ſuas partes, quaſi in membra diſcerpitur: ut ſi quis corpus hominis in caput, humeros, latera, manus, crura, pedes partiatur. Diviſionem ponit, quum genus in ſuas ſpecies, ſeu formas dividitur, ut jus in leges, Senatuſconſulta, edicta magiſtratuum, reſque judicatas. Verum etſi differunt partitio, & diviſio; in uſu tamen oratorio vix attenditur hæc differentia; & vocabula ipſa idem prope videntur importare. Itaque partes hic intelligamus, quæ aliquod totum dividunt, ſive hoc ſit corpus, ſive ſit genus. Sic vitæ partes ſunt infantia, pueritia, adoleſcentia, juventus, ſenectus. Affectiones animorum ſunt ſive ſpecies, ſive formæ, ſive ideæ, lætitia, cupiditas, metus, angor, moleſtia.

Frequentiſſimus eſt in amplificationibus enumerationis uſus, quæ plurimum valet ad res ipſas aperiendas, quæ in toto, ſive in genere involutæ vix ullam adhibere animis vim poſſunt. Certe ſi Orat. IV. in Cat. dixiſſet Cicero: Patria communis ſe vobis commendat P. C.; in animos minus penetraſſet: ſed vide quantum hæc ipſa ſententia roboris acquirat, ab eodem illuſtrata, ac præſertim a partium enumeratione. *Obſeſſa facibus, & telis impiæ conjurationis,*

nis, vobis ſupplex manus tendit Patria communis: vobis ſe, vobis vitam omnium civium, vobis arcem, & capitolium, vobis aras, penates; vobis illum ignem Veſtæ perpetuum, ac ſempiternum, vobis omnia templa Deorum, atque delubra, vobis muros, atque orbis tecta commendat. præterea de veſtra vita, de conjugum veſtrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de ſedibus, de focis veſtris hodierno die vobis judicandum eſt.

De Genere, & Specie.

CAP. VII.

GEnus eſt notio ad plures differentias pertinens: ſive illud eſt, quod plures partes amplectitur. Species, ſeu pars, eſt, quæ ſubeſt generi. Sunt igitur formæ, ſeu ſpecies, ac differentiæ, in quas genus dividitur. Sic animal eſt genus; equus, leo, canis, & animantia cetera ſunt ſpecies, ſeu formæ, ſeu partes. Sed latius hic ſumitur a nobis genus, quam a Dialecticis. quidquid enim de pluribus dici poteſt, ſive ſpecie, ſive numero differentibus, genus appellamus. Ex genere ſic poſſumus argumentari. *Si magiſtratus in populi Romani poteſtate eſſe debent, quid accuſas eum, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis?* vel: *Quoniam argentum omne mulieri legatum eſt, non poteſt ea pecunia, quæ numerata domi relicta eſt, non eſſe legata. Forma enim a genere quoad ſuum nomen retinet, numquam ſejungitur. Numerata autem*

pe-

pecunia nomen argenti retinet; legata igitur videtur. Ex parte autem, quæ ſubjecta generi eſt, ſic duci poteſt argumentum. *Si omnes qui reip. conſulunt cari nobis eſſe debent, certe in primis imperatores, quorum conſiliis, virtute, periculis retinemus & propriam ſalutem, & imperii dignitatem*.

Sunt maxime affines hi duo loci inter ſe. Tum vero dicimus ex genere duci argumentum, ſive amplificationem, quum de ſpecie ſive de parte diſputantes ad genus confugimus: Ex forma, ſive ſpecie ducitur, aut parte, quum ſermo eſt de genere, & nos in partes dilabimur.

Is autem locus tam eſt oratorius; ut cenſeat Cicero id excellentis eſſe oratoris, quod venit in controverſiam de parte, ſeu quod de ſpecie diſſerendum eſt, ſcire ad ſuum genus referre. Latius enim de genere, quam de parte diſputare licet; ut quod in univerſo ſit probatum, id in parte ſit probari neceſſe. Sed hac de re in Rhetoricis inſtitutionibus redibit ſermo. Nunc ſatis erit hanc artem in aliquibus exemplis animadvertere. Ex Orat. cap. XIV.

Defendit Milonem Cicero Clodianæ necis reum, quod Clodium interfecerit Milo inſidiantem vitæ ſuæ. Ad id probandum genus inducit hac ratione. *Inſidiatori vero, ac latroni, quæ poteſt afferri injuſta nex? Quid comitatus noſtri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, ſi uti illis nullo pacto liceret. Eſt enim hæc, judices, non ſcripta, ſed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus; ad quam non docti, ſed facti, non inſtituti,*

ſed

ſed imbuti ſumus; ut, ſi vita noſtra in aliquas inſidias, ſi in vim, ſi in tela aut latronum, aut inimicorum incidiſſet, omnis honeſta ratio eſſet expediendæ ſalutis. Silent enim leges inter arma, nec ſe exſpectari jubent, quum ei, qui exſpectare velit, ante injuſta pœna luenda ſit, quam juſta repetenda. & ſi perſapienter, & quodam modo tacite dat ipſa lex poteſtatem defendendi, quæ non modo hominem occidi, ſed eſſe cum telo hominis occidendi cauſſa vetat; ut quum cauſſa non telum quæreretur; qui ſui defendendi cauſſa telo eſſet uſus, non hominis occidendi cauſſa, habuiſſe telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in cauſſa, judices. non enim dubito, quin probaturus ſim vobis defenſionem meam: ſi memineritis, quod oblivisci non poteſtis, inſidiatorem jure interfici poſſe.

Pro Archia Poeta ſic agit, ut ejuſdem artem laudaturus præmittat commendationem a genere omnium humaniorum litterarum. *Nam ceteræ* (remiſſiones animi) *neque temporum ſunt, neque ætatum omnium, neque locorum: hæc ſtudia adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant; ſecundas res ornant; adverſis perfugium, ac ſolatium præbent: delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiſcum, peregrinantur, ruſticantur. Quod ſi ipſi hæc neque attingere, neque ſenſu noſtro guſtare poſſemus; tamen ea mirari deberemus etiam, quum in aliis videremus.* Deinde ad Archiam iis ſtudiis præſtantem ita defendit per comparationem. *Quis noſtrum tam animo agreſti, ac duro fuit, ut Roſcii morte nuper non commoveretur? qui, quum eſſet ſenex mortuus, tamen propter excellentem artem,*

tem, ac venuſtatem videbatur omnino mori non debuiſſe. Ergo ille corporis motu tantum amorem ſibi conciliarat a nobis omnibus; nos animorum incredibiles motus, celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, judices (utar enim veſtra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, quum litteram ſcripſiſſet nullam, magnum numerum optimorum verſuum de iis ipſis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocatum eamdem rem dicere commutatis verbis, atque ſententiis? quæ vero accurate, cogitateque ſcripſiſſet, ea ſic vidi probari, ut ad veterum ſcriptorum laudem, pervenirent, hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem?

Sed hanc amplificandi rationem fere perpetuam in Cicerone obſervabis; ejuſque diſces uberrimis exemplis, quantum hinc copiæ, & ornatus accedat orationi.

Sæpe ut genus probetur, illud in ſuas partes diſtribui oportet; & de ſingulis demonſtrari, quod de genere contendimus. Omnes cupidos eſſe ſervos docet Cicero Parad. v. Vide quam pulchre in ſingulares cupiditates ſibi aditum aperiat, ac de ſingulis propoſitum ſuum confirmet. *An eorum ſervitus dubia eſt, qui cupiditate peculii nullam conditionem recuſant duriſſimæ ſervitutis? Hæreditatis ſpes quid iniquitatis in ſerviendo non ſuſcipit? quem nutum locupletis orbi ſenis non obſervat? loquitur ad voluntatem: quidquid denuntiatum ſit, facit; aſſentatur, aſſidet, miratur. quid horum eſt liberi? quid*

quid denique non ſervi inertis? Quid jam illa cupiditas, quæ videtur eſſe liberior, honoris, imperii, provinciarum, quam dura eſt domina? quam imperioſa? quam vehemens? Cethego homini non probatiſſimo ſervire coegit eos, qui ſibi eſſe ampliſſimi videbantur; mittere munera; noctu venire domum ad eum, precari, denique ſupplicare. Quæ ſervitus eſt, ſi hæc libertas exiſtimari poteſt? Quid? quum cupiditatum dominatus exceſſit, & alius eſt dominus exortus, ex conſcientia peccatorum timor: quam eſt illa miſera, quam dura ſervitus? adoleſcentibus paullo loquacioribus eſt ſerviendum. omnes, qui aliquid ſcire videntur, tamquam Domini timentur. Judex vero quantum habet dominatum? quo timore nocentes afficit? An non eſt omnis metus ſervitus?

De loco a ſimili.

CAP. VIII.

Similitudo eſt diverſarum rerum collatio in eo, quod habent ſimile inter ſe. ut ſi dicas. *Si feræ partus ſuos diligunt, qua nos in liberos noſtros indulgentia eſſe debemus?* vel Epiſ. XVI. lib. IX. ad Famil. *Non facile dijudicatur amor verus, & fictus, niſi aliquod incidat ejuſmodi tempus, ut, quaſi aurum igne, ſic benevolentia fidelis periculo aliquo perſpici poſſit.*

Duplex eſt ſimilitudinis ratio, altera dicitur perfecta, altera imperfecta. Prima duas habet partes, quarum prima eſt propoſitio, & præfert eas particulas, *ſicut, quemadmodum, quaſi, ut, tam-*

Digitized by Google

tamquam, & ſimiles. altera vocatur reditio, & diſtingui ſolet illis notis rem aſſumptam rei explicandæ, ſive probandæ aptantibus, *ita*, *ſic*, *non aliter*, *non ſecus*, & hujuſmodi. Imperfecta dicitur, quæ his caret particulis, vel penitus expreſſam non habet utramque partem. Utriuſque ſimilitudinis exemplum habes jam traditum; ſed lubet exemplorum copiam afferre.

Perfecta eſt illa Phil. II. *Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo, & ſenſus ſtupore ſuavitatem cibi non ſentiunt; ſic libidinoſi, avari, facinoroſi veræ laudis guſtum non habent.* Imperfecta eſt quæ legitur Phil. VIII. *In corpore ſi quid ejuſmodi eſt, quod reliquo corpori noceat, id uri, ſecarique patimur, ut aliquid membrorum potius, quam totum corpus intereat. Sic in reip. corpore, ut totum ſalvum ſit, quidquid eſt peſtiferum amputetur.*

Maxime valent ſimilitudines ad res illuſtrandas, ac prope ſubjiciendas oculis; neque ſolum ad ornatum, & lumen, verum etiam aliquando ad vim, & fidem faciendam. Sed cavendum ab illorum levitate, qui præcipuum ſtudium ornandæ orationis in hoc impendunt, ut elegantes inveniant, & elaborent ſimilitudines; ac plerumque ex iiſdem rebus jam protritis deſumptas, quibus totum repleant, & inferciant ſermonem. Non tam crebro inducit Cicero in orationem ſimilitudines; ſed numquam non aptiſſimas; ac tum præſertim, quum vix aliter res poteſt explicari. Jam vero in exemplis, quæ ſum allaturus licebit animadvertere, uti nunc breviter efferantur, nunc uberius explicatæ, nunc etiam cultu ornatæ exquiſitiſſimo.

Quid

Digitized by Google

Quid brevius illa de Sex. Clodio? *Quo ex judicio, velut incendio, nudus aufugit.* Pro Sex. Roſcio. *Ut non omnem frugem, neque arborem in omni agro reperire poſſis; ſic non omne facinus in omni vita naſcitur.*

Ad illuſtrandum eſt illa ornatior, quæ legitur Phil. IV. *Faciam igitur, ut imperatores inſtructa acie ſolent, quamquam paratiſſimos milites ad præliandum videant, ut eos tamen adhortentur: ſic ego vos ardentes, & erectos ad libertatem recuperandam cohortabor.*

Ad ornatum eſt pulcherrima, ad rem vero declarandam, quæ incredibilis videri poterat, aptiſſima, quæ legitur pro Sextio. *Sed ita eſt, judices, ut ſi gladium parvo puero, aut ſi imbecillo ſeni, aut debili dederis, ipſe impetu ſuo nemini noceat; ſin ad nudum vel fortiſſimi viri corpus acceſſerit, poſſit acie ipſa, & ferri viribus vulnerare: ita quum hominibus enervatis, atque exanguibus conſulatus tamquam gladius eſſet datus, qui per ſe pungere neminem umquam potuiſſent; hi ſummi imperii nomine armati remp. contrucidaverunt.*

Aliud genus ſimilitudinis eſt, quæ Latine Inductio nominatur. Eſt autem, quæ ex pluribus collationibus pervenit, quo vult, hac ratione. *Si tutor fidem præſtare debet, ſi ſocius, ſi cui mandaris, ſi qui fiduciam acceperit; debet etiam procurator.* Hac ratione argumentandi uſus eſt plurimum Socrates in ſermonibus; ſed nunc quærimus amplificandi rationem. Plurimæ leguntur ornatiſſimæ hujuſmodi inductiones apud Tullium.

In Catone Majore. *Itaque adoleſcentes mori ſic*

ſic mihi videntur, ut quum aquæ multitudine vis flammæ opprimitur; ſenes autem ſic, ut ſua ſponte nulla adhibita vi conſumptus ignis extinguitur; & quaſi poma ex arboribus ſi cruda ſunt, vi avelluntur; ſi matura, & cocta decidunt; ſic vitam adoleſcentibus vis aufert, ſenibus maturitas.

Tuſc. qq. lib. II. Turpiſſimum eſſe philoſophum, eam vitæ diſciplinam moribus non tenere, quam oratione profitetur, ſic oſtendit. *Ut enim, ſi Grammaticum ſe profeſſus quiſpiam barbare loquatur, aut ſi abſurda canat is, qui ſe haberi velit muſicum, hoc turpior ſit, quod in eo ipſo peccet, cujus profitetur ſcientiam; ſic philoſophus in ratione vitæ peccans, hoc turpior eſt, quod in officio, cujus magiſter eſſe vult, labitur; artemque vitæ profeſſus delinquit in vita.*

Certe quum ad rem illuſtrandam, vel confirmandam inducantur ſimilitudines, nemo non videt, ex rebus cognitis, & eis, qui audiunt exploratis, eas ſumi oportere.

De Exemplo, & Fictione.

CAP. IX.

Ex eodem ſimilitudinis loco etiam exempla ſumuntur; unde lubet hæc modo ſubjicere.

Exemplum eſt, quod rem auctoritate, aut caſu alicujus hominis, aut negotii confirmat, aut infirmat: Seu ut habet Auctor ad Herenn. *Exem-*

 plum

plum eſt alicujus facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propoſitio.

In Cat. I. confirmat Cicero ad mortem duci juſſu Conſulis oportuiſſe Catilinam ſic: *An vero vir ampliſſimus P. Scipio, Pontifex maximus, Ti. Gracchum, mediocriter labefactantem ſtatum reip. privatus interfecit: Catilinam orbem terræ cæde, atque incendiis vaſtare cupientem nos conſules perferemus?*

Argumentum infirmat adverſariorum pro Milone: *Negant intueri lucem fas eſſe ei, qui a ſe hominem occiſum eſſe fateatur. In qua tandem urbe hoc homines ſtultiſſimi diſputant? Nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii: qui nondum libera civitate, tamen Populi Romani comitiis liberatus eſt, quum ſua manu ſororem interfectam eſſe fateretur.*

Ne hic plura ſubjiciam præcepta de ratione facti, quum eſt opus, amplificandi, exempla ſuppeditabo, ex quibus facile diſcetis, ea pulchre ornari, quæ magis apta ſunt; & ea fuſius deſcribi in exemplis, in quibus ineſt vis major. Quod quum poſſim in eodem exemplo ſemel atque iterum a Cicerone inducto præſtare; nihil quæro amplius.

Legitur id primum poſt Red. ad Quirites. *Vidi ego fortiſſimum virum municipem meum, C. Marium, quoniam nobis, quaſi aliqua fatali neceſſitate, non ſolum cum iis, qui hæc delere voluiſſent, ſed etiam cum fortuna belligerandum fuit; eum tamen vidi, quum eſſet ſumma ſenectute, non modo non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, ſed confirmato, atque renovato. quem egomet dicere audivi, tum ſe fuiſ-*

fuiſſe miſerum, quum careret patria, quam obſidione liberaviſſet, quum ſua bona poſſideri ab inimicis, ac diripi audiret; quum adoleſcentem filium videret ejuſdem ſocium calamitatis; quum in paludibus demerſus, concurſu, ac miſericordia Minturnienſium corpus, ac vitam ſuam conſervaſſet; quum parva navicula trajectus in Africam, quibus regna ipſe dederat, ad eos inops, ſupplexque veniſſet: recuperata vero ſua dignitate, ſe non commiſſurum, ut, quum ea, quæ amiſerat, ſibi reſtituta eſſent, virtutem animi non haberet, quam nunquam perdidiſſet. Sed hoc inter me, atque illum intereſt; quod ille, qua re plurimum potuit, ea ipſa re inimicos ſuos ultus eſt, armis: ego, qua conſuevi, utar pietate: quoniam illi arti in bello, ac ſeditione locus eſt; huic in pace, atque otio; quodque ille animo irato nihil, niſi de inimicis ulciſcendis agebat; ego de ipſis inimicis tantum, quantum mihi reſp. permittet, cogitabo.

Videte nunc idem ſibi propoſitum exemplum pro Sextio, brevius quidem deſcriptum, ſed nihilo minus eleganter expreſſum, & apte elaboratum. *Memineram, judices, divinum illum virum, atque iiſdem, quibus nos, radicibus natum ad ſalutem imperii hujus, C. Marium, ſumma ſenectute, quum prope vim juſtorum armorum profugiſſet, primo ſenile corpus paludibus occultaſſe demerſum, deinde ad infirmorum, ac tenuiſſimorum hominum Minturnis miſericordiam confugiſſe, inde navigio perparvo, quum omnes portus, terraſque fugeret, in oras Africæ deſertiſſimas perveniſſe; atque ille vitam ſuam, ne inultus eſſet, ad incertiſſimam ſpem, & ad reip.*

ſtatum reſervavit: ego, qui (quemadmodum multi in Senatu me abſente dixerunt) periculo reip. vivebam; quique ob eam cauſſam conſularibus litteris de ſenatus ſententia exteris nationibus commendabar, nonne, ſi meam vitam deſerviſſem, remp. prodidiſſem?

Pro L. Murena probat in ſummis viris etiam Stoicæ diſciplinæ addictis fuiſſe comitatem quamdam, non ſolum exemplo, ſed exemplorum inductione. Nam ut in ſimilibus, ita etiam in exemplis plurimum valet inductio. Catonem ſic alloquitur. *Hujuſmodi Scipio ille fuit, quem non pœnitebat facere idem, quod tu, habere eruditiſſimum hominem, & pene divinum* (Stoicum Panætium) *domi; cujus oratione, & præceptis, quamquam erant eadem iſta, quæ te delectant, tamen aſperior non eſt factus; ſed, ut accepi a ſenibus, leniſſimus. quis vero C. Lælio comior? quis jucundior eodem ex ſtudio iſto? quis illo gravior? ſapientior? Poſſum de L. Philippo, de C. Gallo dicere hæc eadem: ſed te domum jam deducam tuam. quemquam ne exiſtimas Catone proavo tuo commodiorem, comiorem, moderatiorem fuiſſe ad omnem rationem humanitatis? de cujus præſtanti virtute quum vere, graviterque diceres, domeſticum te habere dixiſti exemplum ad imitandum. Eſt illud quidem exemplum tibi propoſitum domi: ſed tamen naturæ ſimilitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quam ad unumquemque noſtrum pervenire potuit: ad imitandum vero tam mihi propoſitum exemplar illud eſt, quam tibi. Sed ſi illius comitatem, & facilitatem tuæ gravitati, ſeveritatique adſperſeris; non iſta quidem erunt meliora, quæ*

nunc

nunc ſunt optima, ſed certe condita jucundius.

Sed exemplorum mentio facienda rurſum erit, ubi de Argumentationibus. Illud modo animadvertendum cenſeo, nihil in exemplis uſurpandum, de cujus fide jure poſſit dubitari. Unde ex iis præſertim ſumenda ſunt ſcriptoribus, quorum eſt apud omnes auctoritas graviſſima. Habet autem, ut in ætatibus auctoritatem ſenectus, ſic in exemplis antiquitas. Quæ autem ex patria, & eorum majoribus, ſive gente promuntur, qui audiunt, ſolent eſſe magis grata, & jucunda. Sed diligentiſſime cavendum ſemper eſt, ne ficta pro veris, & fabulas pro exemplis venditemus. Quamquam & fictio in uſum ſæpe venit oratorium, ſed ea ratione, quam modo tradituri ſumus.

Fictio, quam Græci *Hypotheſim* appellant, *eſt fictum exemplum cum expreſſa conditione, qua poſita quæritur, quid auditores in re ficta cenſerent vel futurum, vel deliberandum; ut ex ſimilitudine idem conſtituant in re vera, de qua eſt controverſia*. Hæc etiam ficta exempla ſimilitudinis vim habent; atque huc videntur pertinere. Valent autem plurimum ad res tum explicandas, tum ſuadendas.

Cicero in Cat. 1. *Si te parentes timerent, atque odiſſent tui, neque eos ulla ratione placare poſſes, ut opinor ab eorum oculis aliquo concederes: nunc te patria, quæ communis eſt omnium noſtrum parens, odit, ac metuit, & jamdiu te nihil judicat, niſi de parricidio ſuo cogitare: hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium ſequere, neque vim pertimeſces?* In hoc genere oratoribus conceſſum eſt, ut

muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo poſſit, augendæ rei gratia dicatur, aut minuendæ, quæ hyperbole dicitur, & multa mirabilia alia. Recognoſce, quæ ſub Proſopopæja induximus, exempla. Si cupis alia; hæc habeto.

Eſt illud inſigne pro Milone. *Fingite animis: liberæ enim ſunt cogitationes noſtræ, & quæ volunt, ſic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus: fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ: ſi poſſim efficere, ut Milonem abſolvatis, ſed ita, ſi P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuiſtis? quonam modo ille vos vivus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percuſſit?* Nec multo poſt: *Quid? ſi ipſe Cn. Pompejus, qui ea virtute, & fortuna eſt, ut ea potuerit ſemper, quæ nemo præter illum, ſi is, inquam, potuiſſet, ut quæſtionem de morte P. Clodii ferre, ſic ipſum ab inferis excitare; num putatis facturum fuiſſe? etc.*

De Diſſimilitudine, ſeu Differentia.

CAP. X.

D*Iſſimilitudo, ſeu differentia eſt rerum diverſarum diſſimilis affectio; ſive collatio eſt illarum proprietatum, quibus duo, vel plura differunt inter ſe*; hoc modo: *Si barbarorum eſt in diem vivere, noſtra conſilia ſempiternum tempus ſpectare debent*. Is quidem locus eſt maxime contrarius ſuperiori; ſed eſt ejuſdem diſſimile, & ſimile invenire; atque utroque in ge-

genere, & ſimilitudinis, & diſſimilitudinis exempla ſunt ex aliorum factis, aut eventis, & fictæ narrationes ſæpe ponendæ. Hinc ducitur argumentum hac ratione. *Non, ſi uxori vir legavit omne argentum, quod ſuum eſſet, idcirco, quæ in nominibus fuerunt, legata ſunt: multum enim differt, in arcane poſitum ſit argentum, an in tabulis debeatur.* Sed extra vim ſtrictæ argumentationis.

Pulcherrima eſt Ciceronis pro L. Murena per diſſimilia comparatio: *Sed ut, hoc omiſſo, ad ſtudiorum, atque artium contentionem revertamur, qui poteſt dubitari, quin ad conſulatum adipiſcendum multo plus afferat dignitatis rei militaris, quam juris civilis gloria? Vigilas tu de nocte, ut tuis conſultoribus reſpondeas; ille, ut, quo intendit, mature cum exercitu perveniat. Te Gallorum, illum bucinarum cantus exſuſcitat. Tu actionem inſtituis; ille aciem inſtruit. Tu caves, ne tui conſultores, ille ne urbes, aut caſtra capiantur. Ille tenet, & ſcit, ut hoſtium copiæ; tu ut aquæ pluviæ arceantur. Ille exercitatus eſt in propagandis finibus; tu in regendis.*

Sed quantæ ſit ubertatis is locus plane conſtabit eloquentiæ ſtudioſis legentibus orationem poſt Red. ad Quirites, ubi hunc ſuum reditum comparat Cicero cum reditu ejuſdem Q. Metelli, tum P. Popilii, & C. Marii: *Non enim pro meo reditu, ut pro P. Popilii. etc.* Quem reditum rurſum deſcribit per diſſimilia, ſed brevius in fine orationis in Senatu.

Ad hunc locum pertinent frequentes, & elegantes illi modi, qui leguntur apud Cicero-

 nem:

nem: ut in Divin. *Ac vide quantum interfuturum ſit inter meam, atque tuam accuſationem. Ego etiam, quæ tu ſine Verre commiſiſti, Verri crimini daturus ſum, quod te non prohibuerit; quum ſummam ipſe haberet poteſtatem: tu contra ne quæ ille quidem fecit, obiicies; ne qua ex parte conjunctus cum eo reperiare.*

De Contrariis.

CAP. XI.

Contrariorum genera ſunt plura, ſed quatuor præcipua numerantur. *Adverſa* quæ in eodem genere plurimum differunt; ut ſapientia, & ſtultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propoſitis occurrunt tamquam e regione quædam contraria, ut celeritati tarditas, non debilitas: ex quibus contrariis argumenta talia exiſtunt. *Si ſtultitiam fugimus, ſapientiam ſequamur; & bonitatem, ſi malitiam.*

Sunt etiam *Privantia*; quorum unum ſignificat alicujus rei habitum, alterum ejus privationem. Id fere de iis intelligitur, quorum alteri *in* præpoſitio adjicitur: privat enim hæc præpoſitio verbum ea vi, quam haberet, ſi in præpoſitum non fuiſſet: ut *dignitas indignitas*; *humanitas inhumanitas*; *valetudo invaletudo*. Sed minime dubitandum, quin ejuſdem generis contraria ſint habenda, quæ pari ratione etiam ſine *in* opponuntur, ut *lux*, & *tenebræ*. Ad hoc autem genus referri poſſunt, quæ habentur de Seneſt. *Moderati enim, nec difficiles ſenes, nec in-*

inhumani tolerabilem agunt ſenectutem: importunitas autem, & inhumanitas omni ætati moleſta eſt.

Aliud eſt contrariorum genus, eorum, quæ cum aliquo conferuntur, ut *duplum ſimplum; multa pauca; longum breve: majus minus.* Pro Murena. *Odit populus Romanus privatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit.*

Quartum genus efficiunt contrariorum negantia, ſeu contradicentia: quum ex re affirmata colligitur, quod ei opponitur, eſſe non poſſe. *Si hoc eſt, illud non eſt.* Sic. I. Tuſc. qq. ex opinione auditoris, qui contendebat mortuos non eſſe, probat nec eſſe miſeros, contra quam auditor ſentiebat, qui putabat mortuos, quia non ſunt, quum fuerint, miſeros eſſe. Ita reſpondet Tullius. *Pugnantia te loqui non vides? quid enim tam pugnat, quam non modo miſerum, ſed omnino quicquam eſſe, qui non ſit?*

Verum nihil opus eſt ſingulis generibus exempla ſubjicere. Satis enim eſt intelligere contrariis omnibus contraria non poſſe convenire. Quocunque enim ex capite contrariorum ducatur ſive argumentum, ſive amplificatio, dicitur a contrariis. Sed de argumentis ex hoc loco deſumptis agemus in alia parte: nunc de amplificatione tractabimus, quæ, uti ſupra declaratum eſt, ſolet eſſe maxime concinna, & numeroſa.

Ex hoc loco præclariſſima eſt Catilinæ deſcriptio pro M. Cœlio. *Habuit enim ille, ſicuti meminiſſe vos arbitror, permulta maximarum non expreſſa ſigna, ſed adumbrata virtutum, utebatur hominibus improbis multis, & quidem opti-*

optimis ſe viris deditum eſſe ſimulabat. erant apud illum illecebræ libidinum multæ: erant etiam induſtriæ quidam ſtimuli, ac laboris. flagrabant vitia libidinis apud illum: vigebant etiam ſtudia rei militaris. neque ego umquam fuiſſe tale monſtrum in terris ullum puto, tam ex contrariis, diverſiſque, inter ſe pugnantibus naturæ ſtudiis, cupiditatibuſque conflatum. quis clarioribus viris quodam tempore jucundior? quis turpioribus conjunctior? quis civis meliorum partium aliquando? quis tetrior hoſtis huic civitati? quis in voluptatibus inquinatior? quis in laboribus patientior? quis in rapacitate avarior? quis in largitione effuſior?

A contrariis ducta eſt pariter Verris cum M. Marcello ornatiſſima comparatio Act. IV. Particulam ejus jam ſupra retulimus, ubi de numero oratorio. Plura ſequuntur ex eodem loco, quæ eandem legenti orationem plane conſtabunt.

De Adjunctis.

CAP. XII.

A*Djuncta, quæ etiam conjuncta dicuntur, ſunt quæ ita rebus adhærent, ut etiam ſine illis res ipſa conſtare potuiſſent;* ut pallor vultus, corporis imbecillitas, & hujuſmodi.

Valet hic locus præſertim ad conjecturales cauſſas, quum quæritur, quid aut ſit, aut evenerit, aut futurum ſit, aut quid omnino fieri poſſit. Ad tria genera referuntur a Cicerone adjuncta; ac per ea quærendum ipſe cenſet, quid

quid ante rem, quid cum re, quid poſt rem evenerit.

Ante rem enim quæruntur, quæ talia ſunt, apparatus, colloquia, locus, conſtitutum convivium. Cic. pro Mil. *Res loquitur, judices, ipſa, quæ ſemper valet plurimum. Si hæc non geſta audiretis, ſed picta videretis; tamen appareret, uter eſſet inſidiator; uter nihil cogitaret mali; quum alter veheretur in rheda penulatus; una ſederet uxor; quid horum non impeditiſſimum? veſtitus? an vehiculum? an comes? quid minus promptum ad pugnam; quum penula irretitus, rheda impeditus, uxore pene conſtrictus eſſet. Videte nunc illum primum egredientem e villa ſubito. cur veſperi? quid neceſſe eſt tarde? quid convenit, præſertim id temporis?*

Cum re autem, pedum crepitus, ſtrepitus hominum, corporum umbræ, & ſi quid ejuſmodi. In Cat. III. *Interim tertia fere vigilia exacta, quum jam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent; unaque Vulturcius; fit in eos impetus, educuntur & ab illis gladii, & a noſtris. Res erat prætoribus nota ſolis, ignorabatur a ceteris: tum interventu Pontinii, atque Flacci, pugna, quæ erat commiſſa, ſedatur. litteræ quæcumque erant in eo comitatu integris ſignis prætoribus traduntur; ipſi comprehenſi ad me, quum jam diluceſceret, deducuntur etc.*

Poſt rem ea conſiderantur, pallor, rubor, titubatio, & ſi qua alia ſigna conturbationis, & conſcientiæ ad reum indicandum; vel contra vultus, vocisque conſtantia, aliave animi tranquillitatis veſtigia ad crimen refellendum. huc

etiam

etiam veniunt reſtinctus ignis, gladius cruentus, cetera, quæ ſuſpicionem facti poſſunt movere. Pro Milone. *Quod ſi nondum ſatis cernitis, quum res ipſa tot, tam claris argumentis, ſigniſque luceat, pura mente, atque integra Milonem, nullo ſcelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conſcientia exanimatum Romam reverti ſſe: recordamini per Deos immortales, quæ fuerit celeritas reditus ejus; qui ingreſſus in forum ardente curia, quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ oratio. Magna vis eſt conſcientiæ, judices, & magna in utramque partem; ut neque timeant, qui nihil commiſerint, & pœnam ſemper ante oculos verſari putent, qui peccarint.* Pro Sex. Roſcio. *Occiſo Sex. Roſcio, primus Ameriam nunciat Mallius Glaucia, quidam homo tenuis, libertinus, cliens, & familiaris iſtius T. Roſcii; & nunciat domum non filii, ſed T. Capitonis inimici; & quum poſt horam primam noctis occiſus eſſet, primo diluculo nuncius hic Ameriam venit. Decem horis nocturnis ſex & quinquaginta millia paſſuum ciſiis pervolavit; non modo ut exoptatum inimico nuncium primus afferret; ſed etiam cruorem inimici quam recentiſſimum, telumque paullo ante e corpore extractum oſtenderet.* Sic ſæpe in eadem oratione, quæ cædem Roſcii ſubſecuta ſunt ad examen revocantur.

Ex his plane conſtat, ad hanc diviſionem adjunctorum redigi poſſe ſeptem illa capita, quæ protrito verſiculo continentur:

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando. Verum quum hic amplificandi potius, quam argumentandi rationem quæramus;

mus; erit percommodum eloquentiæ ſtudioſis, hæc ipſa capita revolvere, ut ſingulis exemplum aliquod accommodemus.

Quis perſonam deſignat, ad quam pertinent ſexus, ætas, tum adjuncta corporis, animi, fortunæ. Corporis, ut ſi quis valens ſit, an imbecillus; formoſus, an deformis; velox, an tardus; quæque ad ejuſdem corporis cultum revocari poſſunt. Animi vero: acutus, an hebetior; memor; an obliviosus; comis, officioſus, pudens, patiens, an contra: tum quæ ſtudio, & induſtria ſunt parta, ut artes, ſcientiæ, virtuteſque cujuſvis generis; vel contra, quæ ex pravitate ſunt contracta, vitia, & probra. Ad fortunam refer nationem, patriam, cognationem, quibus majoribus, quibus conſanguineis ſit natus, qua in familia, locupleti, an egenti; ſplendida, an obſcura. Quo præſertim ſpectant bona omnia, quæ fortunæ vocamus.

A corporis animique adjunctis ſic Cicero deſcribit partem exercitus Catilinarii in II. *Poſtremum autem genus eſt, non ſolum numero, verum etiam genere ipſo, atque vita, quod proprium eſt Catilinæ, de ejus delectu, imo vero de complexu ejus, ac ſinu, quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut pene barbatos videtis, manicatis, & talaribus tunicis, velis amictos, non togis; quorum omnis induſtria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur. in his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri, impudicique verſantur. hi pueri tam lepidi, ac delicati non ſolum amare, & amari, neque cantare, & ſaltare, ſed etiam ſicas vibrare, & ſpargere venena didicerunt.*

Quid

Quid negotium ipſum, quod geritur, indicat; atque huc pertinent adjuncta fere omnia aliis capitibus indicata. in geſtione enim negotii quæritur locus, tempus, modus, occaſio, facultas, de quibus infra. Rei tamen, quum opus eſt, adjuncta requiruntur. Ne tamen ullo in genere deſiderentur exempla, huic etiam capiti unum adſcribam, ubi licet in facti deſcriptione videre, quantum valeant adjuncta ad rem amplificandam. Permixta hic tamen videbis. Pro Sextio. *Rex Ptolemæus, qui ſi nondum erat ipſe a ſenatu ſocius appellatus, erat tamen frater ejus regis, qui, quum eſſet in eadem cauſſa, jam erat a ſenatu honorem iſtum conſecutus, erat eodem genere, iiſdemque majoribus, eadem vetuſtate ſocietatis, denique erat rex, ſi nondum ſocius, at non hoſtis, pacatus, quietus, fretus imperio populi Romani, regno paterno, atque avito, regali otio perfruebatur. De hoc nihil cogitante, nihil ſuſpicante, eiſdem operis ſuffragium ferentibus, eſt rogatum, ut ſedens cum purpura, & ſceptro, & illis inſignibus regiis præconi publico ſubjiceretur; & imperante populo Romano, qui etiam bello victis regibus regna reddere conſuevit, rex amicus nulla injuria commemorata, nullis repetitis rebus, cum bonis omnibus publicaretur.* Exaggerat deinde ſcelus Clodii, maxime contraria populi R. conſuetudine expoſita; tum addit de Ptolemæo. *Ille Cyprius miſer, qui ſemper ſocius, ſemper amicus fuit, de quo nulla umquam ſuſpicio durior aut ad ſenatum, aut ad imperatores noſtros allata eſt, vivus (ut ajunt) eſt, & videns cum victu, & veſtitu ſuo publicatus.*

Ubi

Ubi locum deſignat. loci vero quæruntur opportunitates ex intervallo, longinquitate, propinquitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci, & vicinitate totius regionis. Tum etiam conſideratur, ſacer, an profanus; publicus, an privatus; alienus, an ipſius, de quo agitur, locus ſit, an fuerit.

Plura ſunt ex loci adjunctis exempla Ciceronis. Illud eſt inſigne de domo ſua in Orat. de Haruſpicum reſponſis. *Nego eſſe ullam domum aliam æque privato jure, atque optima lege, publico vero omni præcipuo, & humano, & Divino jure munitam.* Poſt pauca. *Nego ullo de opere publico, de monumento, de templo tot ſenatus exſtare conſulta, quot de mea domo; quam ſenatus unam poſt hanc urbem conſtitutam ex ærario ædificandam, a pontificibus liberandam, a magiſtratibus defendendam, a judicibus puniendam putaret. P. Valerio pro maximis in remp. beneficiis data domus eſt in villa publica: at mihi in Palatio reſtituta. illi locus, at mihi etiam parietes, atque tectum. illi, quam ipſe privato jure tueretur; mihi, quam publice magiſtratus omnes defenderent.*

Auxiliis indicantur arma, opes, ſocii, miniſtri, omnia demum inſtrumenta, & adjumenta, quibus utimur ad rem gerendam. Quæ ſi quiſpiam cauſſis malit adſcribere, non ego plurimum repugnabo. Interim liceat his etiam exemplum ſubjicere ex Accuſat. II. in Verrem, cujus rapacitatem ut feſtivius exagitet, oſtendit, quot ipſe miniſtros habebat, totidem illum manibus uti conſueviſſe ad eripiendam, congerendamque pecuniam.

Nego tibi ipſi ullum nummum eſſe numeratum;

tum; ſed, quum ob tua decreta, ob imperata, ob judicata pecuniæ dabantur, non erat quærendum, cujus in manu numerarentur, ſed cujus injuria cogerentur. comites illi tui delecti, manus erant tuæ; præfecti, ſcribæ, medici, accenſi, haruſpices, præcones, manus erant tuæ: ut quiſque te maxime cognatione, affinitate, neceſſitudine aliqua attingebat, ita maxime manus tua putabatur: cohors tota illa tua, quæ plus mali Siciliæ dedit, quam ſi centum cohortes fugitivorum fuiſſent, tua manus ſine controverſia fuit. quidquid ab horum quopiam captum eſt, id non modo tibi datum, ſed in tua manu numeratum judicari neceſſe eſt.

Cur fines explorat propter quos aliquid geſtum eſt, vel quidquam ſuadetur, probatur, aut contra. Verum id etiam ad genus cauſſarum rejiciendum. Quæri autem ſolet, & expendi, ad privatumne potius, an ad publicum bonum; ad lucrum, & quæſtum, an ad laudem & honeſtatem factum ſit revocandum. Occurrunt iſta ſæpiſſime tum in defenſionibus, tum in accuſationibus. Exempli tamen cauſſa hæc ſunto.

Lib. I. de fin. bon., & mal. *Quid eſt enim in vita tantopere quærendum, quam quum omnia in philoſophia, tum id, quod iis libris quæritur, quid ſit finis, quid extremum, quid ultimum, quo ſint omnia bene vivendi, recteque faciendi conſilia referenda quid ſequatur natura, ut ſummum ex rebus expetendis, quid fugiat, ut extremum malorum?* & lib. II. *Hi non viderunt, ut ad curſum equum, ad arandum bovem, ad indagandum canem, ſic hominem ad duas res, ut*

ait

ait Ariſtoteles, intelligendum, & agendum eſſe natum.

De nat. Deor. II. *Ad hanc providentiam naturæ tam diligentem, tamque ſolertem adjungi multa poſſunt, e quibus intelligatur, quantæ res hominibus a Deo, quamque eximiæ tributæ ſint: qui primum eos humo excitatos, celſos, & erectos conſtituit, ut Deorum cognitionem, cælum intuentes, capere poſſent. Sunt enim e terra homines non ut incolæ, atque habitatores, ſed quaſi ſpectatores ſuperarum rerum, atque cæleſtium, quarum ſpectaculum ad nullum aliud genus animantium pertinet. Senſus autem, interpretes, ac nuntii rerum in capite tamquam in arce mirifice ad uſus neceſſarios, & facti, & collocati ſunt.* Fuſiſſimæ ſequuntur, & admirabiles cujuſque ſenſus, ejuſque officiorum deſcriptiones.

Huc ſpectant illa pro Sex. Roſcio. *Quod conſuetudine patres faciunt, id quaſi novum reprehendis; quod benevolentia ſit, id odio factum criminaris; quod honoris cauſſa pater filio ſuo conceſſit, id eum ſupplicii cauſſa feciſſe dicis.* Et infra. *Etenim hæc conficta arbitror a poetis eſſe, ut effictos noſtros mores in alienis perſonis, expreſſamque imaginem vitæ noſtræ quotidianæ videremus.*

Quomodo perveſtigat modum; in quo perquiri ſolet, quo animo, qua celeritate, qua ratione id factum ſit, de quo agitur; ſed præſertim prudentia, vel contra imprudentia. Hæc autem conſtant ex iis, quæ ſive palam, ſive clam, ſive vi, ſive perſuaſione quis fecerit, ſive ex inſcientia, caſu, neceſſitate: ſive cum ani-

mi moleſtia, ſive in iracundia, ſive per amorem, aliave, quæ in ſimili genere verſantur.

Pro Cœlio ſic ipſum defendit Cicero a crimine veneni. *Sed quid ego de dignitate iſtorum teſtium loquar? virtutem eorum, diligentiamque cognoſcite. in balneis delituerunt. teſtes egregios! Deinde temere proſiluerunt. homines gravitati deditos! Sic enim fingunt: quum Licinius veniſſet, pyxidem teneret in manu, conaretur tranſdere, nondum tranſdidiſſet, tum repente evolaſſe iſtos præclaros teſtes ſine nomine; Licinium autem, quum jam manum ad tranſdendam pyxidem porrexiſſet, retraxiſſe, atque illo repentino hominum impetu ſe in fugam conjeciſſe . . . . Verum hæc tota fabella veteris, & plurimarum fabularum poetriæ quam eſt ſine argumento? quam nullum invenire exitum poteſt? quid enim iſti tot viri (nam neceſſe eſt fuiſſe non paucos, ut & comprehendi Licinius facile poſſet, & res multorum oculis eſſet teſtatior) cur Licinium de manibus amiſerunt? qui minus enim Licinius comprehendi potuit, quum ſe retraxit, ne pyxidem tranſderet, quam ſi non retraxiſſet? Erant enim illi poſiti, ut comprehenderent Licinium, ut manifeſto Licinius teneretur, aut quum retineret venenum, aut quum tranſdidiſſet.* Pergit omnia incredibilia probare. Addit.

Quæro enim, cur Licinium titubantem, hæſitantem, cedentem, fugere conantem mulieraria manus iſta de manibus emiſerit? cur non comprehenderint? cur non ipſius confeſſionem multorum oculis, facinoris denique voce, tanti ſceleris crimen expreſſerint? An timebant, ne tot

unum,

unum valentes imbecillum, alacres perterritum ſuperare non poſſent? nullum argumentum in re, nulla ſuſpicio in cauſſa, nullus exitus criminis reperietur.

Quando tempus exprimit. in hoc & quæ præterierunt conſiderantur, & eorum ipſorum, quæ propter vetuſtatem obſolverunt, ut incredibilia videantur, & jam in fabularum numerum reponantur: & quæ jam diu geſta, & a memoria noſtra remota, tamen ut faciant fidem, vere tradita eſſe; quod eorum monumenta certa in litteris exſtent. Sæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & videre, potueritne magnitudo negotii, aut multitudo rerum in eo tranſigi tempore. Conſideratur autem tempus, & anni, & menſis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ; tum etiam quæritur occaſio, ſive opportunitas aliquid faciendi, aut non faciendi, ſive publica, ut ludi, dies feſtus, bellum, pax, meſſis, vindemmia, calor, frigus; ſive privata, ut nuptiæ, ſacrificium, funus, convivium, ſomnus.

Pro Murena de Catone. *Horribilis oratio! ſed eam uſus, vita, mores, civitas ipſa reſpuit . . . . Quare noli, Cato majorum inſtituta, quæ res ipſa publica, quæ diuturnitas imperii comprobat, nimium ſevera oratione reprehendere*. Pro Lege Man. de Pompejo contra Q. Catulum legi adverſantem. *At enim nihil novi fiat contra exempla, atque inſtituta majorum. Non dico hoc loco Majores noſtros ſemper in pace conſuetudini, in bello utilitati paruiſſe: ſemper ad novos caſus temporum novorum conſiliorum rationes accommodaſſe.*

Sed nihil invenies neque frequentius, neque uberius a Tullio, non in omni tantum oratione, ſed in ſingulis fere cujuslibet partibus uſurpatum, hoc loco; ut propterea nullus vere cenſendus ſit magis oratorius.

Præter libros Cic. jam ſupra cit. de Locis Rhet. plura hujus capitis invenies lib. I. de Invent. cap. XXVI., & ſeq.

De Antecedentibus, Conſequentibus, & Repugnantibus.

CAP. XIII.

Ntecedentia ſunt, quæ neceſſario antecedunt, ſeu quibus poſitis conſequentia neceſſario ſequuntur. Sic Ver æſtatem antecedit; ſceleris conſcientia perturbationem animi. Atque hæc in morum diſciplina Ciceroni frequentiſſima. Sunt hujuſmodi in lib. Tuſc. qq. v. *Potes igitur, aut qui male vivat, non eum miſerum dicere, aut quem bene fateare, eum negare beate vivere?* Et: *Quis enim poteſt mortem, aut dolorem metuens, quorum alterum ſemper adeſt, ſemper impendet, eſſe non miſer?* Et contra: *Quid poteſt ad beate vivendum deeſſe ei, quem fortitudo ab ægritudine, & a metu vindicet? temperantia tum a libidine avocet, tum inſolenti alacritate geſtire non ſinat?*

Sic ſæpe Oratores ex eorum defectu, quæ crimen antecedere deberent, crimen ipſum refellunt. Sic Cicero pro Murena, hunc purgat

a con-

a convicio ſaltatoris, quod ei Cato objecerat, nihil afferens eorum, quæ ſaltationem ſolent antecedere. *Quare quum iſta ſis auctoritate, non debes, M. Cato, arripere maledictum ex trivio, aut ex ſcurrarum aliquo convicio, neque temere conſulem populi Romani ſaltatorem vocare; ſed conſpicere, quibus præterea vitiis affectum eſſe neceſſe ſit eum, cui vere iſtud obiici poſſit. nemo enim fere ſaltat ſobrius, niſi forte inſanit; neque in ſolitudine, neque in convivio moderato, atque modeſto. Tempeſtivi convivii, amœni loci, multarum deliciarum comes eſt extrema ſaltatio. Tu mihi erripis id, quod neceſſe eſt omnium vitiorum eſſe poſtremum; relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino eſſe non poteſt. Nullum turpe convivium, non amor, non comeſſatio, non libido, non ſumptus oſtenditur; & quum ea non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæque vitioſa ſunt, in quo ipſam luxuriam reperire non potes, in eo te umbram luxuriæ reperturum putas?*

Oſtendit pariter ex antecedentibus non debere Senatum cum Antonio pacem inire, quem paullo ante hoſtem judicaſſet; ſic Phil. XIII. *Non recordamini per Deos immortales, quas in eos ſententias dixeritis? Acta M. Antonii reſcidiſtis: leges refixiſtis: per vim, & contra auſpicia latas decreviſtis: totius Italiæ delectus excitaviſtis: collegam, & ſocium ſcelerum omnium hoſtem judicaviſtis. Cum hoc quæ pax eſſe poteſt?*

Conſequentia ſunt illa, quæ ex Antecedentibus neceſſario conſequuntur: ut mors vitam; vita reſpirationem. Ex conſequentibus illud eſt.

Si & ferro interfectus ille; & tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehenſus es in illo ipſo loco; & nemo præter te ibi viſus eſt; & cauſſa nemini; & tu ſemper audax; quid eſt, quod de facinore dubitare poſſimus?

Pro Sex. Roſcio de filiis, quorum nomina fuerant de parricidio delata, quod in eodem loco, ubi pater occiſus fuit, reperti ſunt propter cubantes: *Erat porro nemo, in quem ea ſuſpicio conveniret. tamen quum planum judicibus eſſet factum, aperto oſtio, dormientes eos repertos eſſe, abſoluti ſunt. nemo enim putabat, quemquam eſſe, qui, quum omnia divina, atque humana jura ſcelere nefario polluiſſet, ſomnum ſtatim capere potuiſſet; propterea quod, qui tantum facinus admiſerunt, non modo ſine cura quieſcere, ſed ne ſpirare quidem ſine metu poſſunt.* -- Pergit longius Cicero; tum ea perveſtigans, quæ mortem Sex. Roſcii ſubſecuta ſunt; omnem necis ſuſpicionem, & crimen ipſum rejicit in D. Roſcium, qui ſedebat cum accuſatore.

Sæpe etiam ex antecedentibus ſumunt conjecturam eorum, quæ putant, ac denunciant eventura. Unde huc poſſunt referri ominationes, de quibus jam egimus in figuris.

Ominatio certe illa eſt in Cat. IV. *Videor enimi mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, ſubito uno incendio concidentem: cerno animo ſepultam patriam, miſeros, atque inſepultos acervos civium: verſatur mihi ante oculos aſpectus Cethegi, & furor in veſtra cæde bacchantis: quum vero mihi propoſui regnantem Lentulum, ſicut* ipſe

ipſe ſe ex fatis ſperaſſe confeſſus eſt, purpuratum eſſe hunc Gabinium, cum exercitu veniſſe Catilinam, tum lamentationem matrumfamilias, tum fugam virginum, atque puerorum, ac vexationem virginum Veſtalium perhorreſco.

Repugnantia ſunt, quæ nulla certa lege opponuntur, ſed numquam poſſunt cohærere inter ſe. Contrariorum conſequentia dicuntur: ſic amor & odium ſunt contraria inter ſe. Jam vero, ſi cum amore, non odium conferas, ſed quod odium conſequitur, injuriam nimirum, fient repugnantia; qualia ſunt, amare aliquem, & eumdem injuria afficere. Sed etiam ſine præceptis quivis plane intelligit, quæ convenire inter ſe ob repugnantiam non poſſunt. Illud Craſſi adoleſcentis in Carbonem huc poteſt referri. *Non ſi Opimium defendiſti, Carbo, idcirco te iſti bonum civem putabunt. ſimulaſſe te, & aliud quid quæſiſſe perſpicuum eſt: quod Ti. Gracchi mortem ſæpe in concionibus deploraſti, quod P. Africani necis ſocius fuiſti; quod eam legem in tribunatu tuliſti; quod ſemper a bonis diſſenſiſti.* Sed hic permiſcentur antecedentia, & conſequentia. Illa ſunt repugnantia in Phil. VII. *Magna pax Antonio cum his; his item cum illo. Quæ poteſt major eſſe diſcordia? In diſcordia autem pax civilis eſſe nullo pacto poteſt.*

Pro Sex. Roſcio ex hoc loco ita reum defendit. *Quo modo occidit? Ipſe percuſſit, an aliis occidendum dedit? Si ipſum arguis; Romæ non fuit: ſi per alios feciſſe dicis; quæro, ſervos ne, an liberos? quos homines? indidem ne Ameria, an hoſce ex urbe ſicarios? Si Ameria;*

qui ſunt hi? cur non nominantur? Si Romæ; unde eos noverat Roſcius? qui Romam multis annis non venit, neque umquam plus triduo fuit. Ubi eos convenit? quicum locutus eſt? quo modo perſuaſit? pretium dedit? cui dedit? per quem dedit? unde, aut quantum dedit? Nonne his veſtigiis ad caput maleficii perveniri ſolet? Ac rurſum poſt pauca. *Verum hæc miſſa facio. illud quæro; is homo, qui, ut tute dicis, numquam inter homines fuerit, per quos homines hoc tantum facinus, tam occultum, abſens præſertim conficere potuerit?*

Deinde. *Romæ Sex. Roſcius occiditur, quum in agro Amerino eſſet filius. litteras, credo, miſit alicui ſicario, qui Romæ noverat neminem. acceſſivit aliquem. at quando? Nuncium miſit. quem? aut ad quem? pretio, gratia, ſpe, promiſſis induxit aliquem. nihil horum ne confingi quidem poteſt; & tamen cauſſa de parricidio dicitur.*

Nec dubium, quin a repugnantibus dici poſſint concluſiones illæ deductæ, quæ etiam a contrariis ſententiæ vocantur, quæque magnam vim habent in oratione. Sic pro Sulla Torquatum alloquens accuſatorem ex genere illius T. Manlii Torquati, qui Latino bello filium necari juſſit, quod contra edictum, licet proſpere, cum hoſte dimicaſſet. *An vero clariſſimum virum, generis veſtri, ac nominis nemo reprehendit, qui filium ſuum vita privavit, ut in ceteris firmaret imperium: tu remp. reprehendis, quæ domeſticos hoſtes, ne ab iis ipſa necaretur, necavit?* Verum de his ſuo loco, ubi de argumentationibus.

De

De Cauſſis.

CAP. XIV.

RES efficientes cauſſæ appellantur. Porro cauſſarum duo ſunt genera: unum, quod vi ſua id, quod ſub ea ſubjectum eſt, certe efficit; ut ignis accendit: alterum, quod naturam efficiendi non habet; ut ſi quis æs cauſſam ſtatuæ velit dicere, quod ſine illo non poſſit effici.

Eſt etiam cauſſarum diſſimilitudo, quod aliæ ſunt, ut ſine ulla appetitione animi, ſine voluntate, ſine opinione ſuum quaſi opus efficiant, quæ naturales dici poſſunt, quod rerum naturam conſequantur: ſic eſt neceſſe, ut omne intereat, quod ortum eſt. Aliæ vero aut voluntate, aut perturbatione animi, aut habitu, aut naturali quadam vi, aut arte, aut caſu, quidquam efficiunt. Voluntate, ut tu, quum hunc libellum legis: Perturbatione, ut ſi quis eventum horum temporum timeat: Habitu, ut facile, & cito quis iraſcatur: Naturali quadam vi fit, ut vitium in dies creſcat: Arte, ut quis bene pingat: Caſu, ut proſpere naviget. Nihil horum fit ſine cauſſa, nec quidquam omnino: ſed hujus generis cauſſæ non ſunt neceſſariæ.

Plures aliæ ſubtiliores cauſſarum diviſiones traduntur; ſed noſtra minime refert, eas inveſtigare. Ut locum tamen faciamus exemplis, vulgarem illam diſtributionem afferemus, qua cauſſæ ſolent in quatuor genera dividi, in cauſſam

ſam efficientem, in materiam, in formam, in finem.

Cauſſa efficiens eſt, quæ id efficit, cujus eſt cauſſa: ſic pictor eſt efficiens cauſſa picturæ. Huic ſubduntur cauſſæ adjuvantes, inſtrumenta nimirum, & auxilia, quibus utitur efficiens ad opus vel omnino conficiendum, vel ad facilius, & abſolutius agendum. Ad hoc genus etiam pertinent cauſſæ, quæ dicuntur interimentes, quæ ſcilicet quidpiam eripiunt, ut mors vitam, morbus ſanitatem. Sed hic præſertim conſideranda ſunt, quæ penitus ſunt voluntaria, quæque non ita: quæ omnino gignuntur conſilio, & quæ ex impetu perturbationis aguntur. Hinc enim oritur locus defenſionis, quum ea, quæ agimus cadunt in ignorationem quamdam, aut imprudentiam: quum perturbationes ipſæ, & maxime repentinæ, tantos aliquando adhibeant motus, ut prope conſilium impediant, & rationis judicium antevertant. Qua de re Tullius præclare lib. I. Offic. *Sed in omni injuſtitia permultum intereſt, utrum perturbatione aliqua animi, quæ plerumque brevis eſt, & ad tempus; an conſulto, & cogitata fiat injuria. leviora enim ſunt, quæ repentino aliquo motu accidunt, quam ea, quæ meditata, & præparata inferuntur.*

Ex his cauſſis ita conficimus argumentum. *Avaritiam ſi tollere vultis, mater ejus eſt tollenda luxuries.* Pro lege Man. *Nam ceteris in rebus, quum venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus, non ſolum adventus mali, ſed etiam metus ipſe affert calamitatem. nam quum hoſtium copiæ non longe abſunt,* eti-

etiamſi irruptio facta nulla ſit, tamen pecora relinquuntur, agricultura, deſeritur, mercatorum navigatio conquieſcit.

Pro M. Marcello, qua de cauſſa Pompejum fuerit ſecutus contra Cæſarem, ita exponit. *Hominem ſum ſecutus privato officio, non publico; tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, ſed ne ſpe quidem, prudens, & ſciens, tamquam ad interitum ruerem voluntarium.*

Ut autem conſtet, quod ſupra commemoravimus, valere plurimum ad criminis, ſive reprehenſionem, ſive defenſionem illud probari, vel ex propoſito voluntatis ſuſceptum, vel ex ignoratione, impetu, imprudentia contractum; in utramque partem exemplum proferemus. ac primo in Antonium Phil. II. *Sedebat in roſtris collega tuus* (C. Cæſar) *amictus toga purpurea, in ſella aurea coronatus: aſcendis; accedis ad ſellam; ita eras Lupercus, ut te eſſe conſulem, meminiſſe deberes; diadema oſtendis: gemitus toto foro. Unde diadema? non enim abjectum ſuſtuleras, ſed attuleras domo meditatum, & cogitatum ſcelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi, ille cum plauſu rejiciebat.* Contra vero excuſat eorum deliberationem, qui Pompejo adhæſerant pro Ligario, ſic: *Scelus tu illud vocas, Tubero? Cur? iſto enim nomine illa adhuc cauſſa caruit. alii errorem appellant; alii timorem; qui durius, ſpem, cupiditatem, odium, pertinaciam; qui graviſſime, temeritatem; ſcelus præter te adhuc nemo. Ac mihi quidem, ſi proprium, & verum nomen noſtri mali quæratur, fatalis quædam calamitas in-*

incidiſſe videtur, & improvidas hominum mentes occupaviſſe: ut nemo mirari debeat, humana conſilia divina neceſſitate eſſe ſuperata.

Materia eſt, ex qua res fiunt; ut ex ligno navis, ex ferro gladius. Hoc pariter nomine appellatur, quidquid illud eſt, circa quod artes verſantur; ſic omnis quæſtio dicitur Rhetoricæ materia. In hac poſtrema notione poteſt non modo ornatæ, verum etiam eruditæ diſputationi, & amplificationi copiam materia ſuppeditare; ſed ei, qui jam rerum cognitionem aliunde compararit. At ſi primo, & proprio modo materiam ſumas, ut æs, argentum, ferramenta, cetera hujus generis; digladiandi quidem inter ſe Phyſicis quærentibus in profundo rerum omnium primordia, campum aperies; ſed vix locum amplificandi dabis oratoribus; qui materiem quidem, ex qua res conſtat eſſe factas, debent ſæpe commemorare, ſed in ea deſcribenda vix umquam immorari.

Si tamen exempli cauſſa debemus aliquid proferre, ſit illud in primis Act. IV. in Verrem. *Eryphilam accepimus in fabulis ea cupiditate, ut quum vidiſſet monile, ut opinor, ex auro, & gemmis, pulchritudine ejus incenſa ſalutem viri proderet. ſimilis iſtius cupiditas: hoc etiam acrior, atque infamior, quod illa cupiebat id, quod viderat; iſtius libidines non ſolum oculis, ſed etiam auribus excitabantur.*

Plura occurrunt Cæſaris commentarios legenti, in quibus materiæ diverſæ, ex qua munitiones fiebant, diligens, & elegantiſſima ſubijcitur deſcriptio. Sed nemo non videt, cujus ſit ingenii, & artis hæc deſcribere. Sufficiat

una

una ex lib. II. Belli Civilis particula. Ubi loquitur de turri ad Maſſilienſium expugnationem ædificata, hæc habet. *Eamque contabulationem ſummam lateribus, lutoque conſtraverunt; ne quid ignis hoſtium nocere poſſet: centoneſque inſuper injecerant, ne aut tela tormentis miſſa tabulationem perfringerent, aut ſaxa ex catapultis lateritium diſcuterent. Storeas autem ex funibus anchorariis tres in longitudinem parietum turris, latas* IV. *pedes fecerunt; eaſque ex tribus partibus, quæ ad hoſtes vergebant, eminentibus trabibus circum turrim præpendentes religaverunt: quod unum genus tegumenti aliis locis erant experti nullo telo, neque tormento trajici poſſe.*

Alterius generis materiem copioſe deſcriptam habes lib. I. Accad. qq. *Socrates mihi videtur, id quod conſtat inter omnes, primus a rebus occultis, & ab ipſa natura involutis, in quibus omnes ante eum philoſophi occupati fuerunt, avocaviſſe philoſophiam, & ad vitam communem adduxiſſe, &, ut de virtutibus, & vitiis, omninoque de bonis rebus, & malis quæreret: cæleſtia autem vel procul eſſe a noſtra cognitione cenſeret, vel ſi maxime cognita eſſent, nihil tamen ad bene vivendum conferre.*

Eamdem ſententiam adducit lib. V. Tuſc. qq. Sed quum ad dicendi copiam vel in primis arbitrer pertinere, quo pacto excellentes dicendi magiſtri idem varia exornent, tractentque ratione, cognoſcere; hunc etiam locum afferam, qui ſic ſe habet. *Sed ab antiqua philoſophia uſque ad Socratem, qui Archelaum Anaxagoræ diſcipulum audierat, numeri, motuſq. tractabantur,*

tur, & unde omnia orirentur, quove recederent; ſtudioſeque ab iis ſiderum magnitudines, intervalla, curſus inquirebantur, & cuncta cæleſtia. Socrates autem primus philoſophiam devocavit e cælo, & in urbibus collocavit, & in domos etiam introduxit, & coegit de vita, & moribus, rebuſque bonis, & malis quærere.

Forma, quam etiam ſpeciem, ſive differentiam dicimus, eſt, qua res quælibet eſt id, quod eſt, & differt a ceteris. Diſtinguitur in *intimam*, in qua proprie inſidet ejus natura, cujus dicitur forma, ut animus in homine; & *externam*, quæ vel eſt naturæ, vel artis: Naturæ, ut exterior hominis ſpecies; artis ut ſimulacri -- Redeunt hæc omnia, tum ad definitionem, tum ad differentiam: minime tamen deeſſe poſſunt exempla ſingulis formæ rationibus ſubijcienda.

Si hominis quæritis veram, & intimam formam, præter jam datam, ubi ejus attulimus definitionem, hanc modo breviorem ex ſomno Scipionis accipite, qua licebit etiam videre, quantum inter utramque formam interſit. *Sic habeto, te non eſſe mortalem, ſed corpus hoc; nec enim is es, quem forma iſta declarat; ſed mens cujuſque, is eſt quiſque; non ea figura, quæ digito monſtrari poteſt.*

Aliam habet pulcherrimam hominis imaginem lib. I. de Legibus, in qua prius animi bonis commemoratis, ab exteriori ſpecie illum deſcribit. *Ipſum autem hominem eadem natura non ſolum celeritate mentis ornavit, ſed etiam ſenſus, tamquam ſatellites attribuit, ac nuncios, & rerum plurimarum obſcuras, & neceſſarias intelligentias enodavit, quaſi fundamenta quæ-*

dam

dam ſcientiæ, figuramque corporis habilem, & aptam ingenio humano dedit. Nam quum ceteras animantes abjeciſſet ad paſtum, ſolum hominem erexit, ad cœlique quaſi cognitionis, domiciliique priſtini conſpectum excitavit; tum ſpeciem ita formavit oris, ut in ea penitus reconditos mores effingeret. Nam & oculi nimis arguti, quemadmodum animo affecti ſimus, loquuntur; & is, qui appellatur vultus, qui nullo in animante eſſe præter hominem poteſt, indicat mores, cujus vim Græci norunt, nomen omnino non habent.

Atque ut etiam ad ſimulacrorum ſpeciem, ſive formam veniamus; brevis illa quidem, ſed elegantiſſima eſt, quæ legitur in IV. Accuſat. *Erant ænea præterea duo ſigna non maxima, verum eximia venuſtate, virginali habitu, atque veſtitu, quæ manibus ſublatis ſacra quædam more Athenienſium virginum repoſita in capitibus ſuſtinebant. Canephoræ ipſe vocabantur.*

Finis id eſt, cujus gratia fit aliquid. Nec dubium, quin id in agendo præcipuum habeatur. Quamquam enim finis ipſe, qui movet ad agendum, extremus obtineatur, ut ſcientia, & eruditio, ad quam comparandam ſtudia conferimus, & vires omnes ingenii, atque induſtriæ; tamen is eſt, quem reſpicit efficiens, & quo maxime ducitur, qui rationis eſt particeps. Neque vero in univerſa natura, cujus eſt auctor ſapientiſſimus Deus, quidquam deprehendes, quod præclarum, & aptum ob finem non fuerit procreatum, & vigeat, & moveatur.

Hinc Cicero II. de Nat. Deorum: *Scite Chryſippus, ut clypei cauſſa involucrum, vaginam*

autem

autem gladii, ſic præter mundum, cetera omnia aliorum cauſſa eſſe generata; ut eas fruges, atque fructus, quos terra gignit, animantium cauſſa, animantes autem hominum; ut equum vehendi cauſſa, arandi bovem, venandi, & cuſtodiendi canem; ipſe autem homo ortus eſt ad mundum contemplandum.

Ex hoc loco illud eſt 1. Offic. *Sed quoniam (ut preclare ſcriptum eſt a Platone) non nobis ſolum nati ſumus. ſed ortus noſtri partem patria, partem parentes vendicant, partem amici. Atque (ut placet Stoicis) quæ in terris gignuntur, ad uſum hominum omnia creari, homines autem hominum cauſſa eſſe generatos, ut ipſi inter ſe alii aliis prodeſſe poſſent: in hoc naturam debemus ducem ſequi; & communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum dando, accipiendo, tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter homines ſocietatem.*

De Effectis.

CAP. XV.

Effecta dicuntur, quæ ſunt orta de cauſſis. Hinc autem ſic ducitur argumentum. *Si ærarii copiis & ad belli adjumenta, & ad ornamenta pacis utimur, vectigalibus ſerviamus.* Hæc lib. I. de Oratore: in oratione autem pro Lege Manilia ita hoc ipſum inducit argumentum. . . *Aguntur certiſſima populi R. vectigalia,*

lia, *& maxima*, *quibus amiſſis & pacis ornamenta*, *& ſubſidia belli requiretis*.

Eſt is locus cum cauſſarum loco maxime conjunctus. Ut enim cauſſa effectum indicat; ſic, quod effectum eſt, quæ fuerit cauſſa, ſignificat. Unde, quum de cauſſa ſermo eſt, effecta ſolent inquiri; & quum de his agendum eſt, cauſſa perveſtigari ſolet. Magnam hic locus dicendi copiam ſuggerit oratoribus, poetis, imo & philoſophis, qui ornate, & copioſe loqui poſſunt; quum denunciant, quid ex quaque re ſit futurum: cauſſarum enim cognitio parit cognitionem eventorum. Verum hæc ipſa utilius erit exemplis illuſtrare, quam præceptis fuſius tractare.

Sunt illa ex hoc loco de facultate dicendi ornatiſſima, quæ leguntur I. de Orat. cap. VIII. *Neque vero mihi quidquam*, *inquit*, *præſtabilius videtur*, *quam poſſe dicendo tenere hominum cœtus*, *mentes allicere*, *voluntates impellere*, *quo velit*; *unde autem velit*, *deducere*. *Hæc una res in omni libero populo*, *maximeque in pacatis*, *tranquilliſque civitatibus præcipue ſemper floruit*, *ſemperque dominata eſt*? *Quid enim eſt*, *aut tam admirabile*, *quam ex infinita multitudine hominum exiſtere unum*, *qui id*, *quod omnibus natura ſit datum*, *vel ſolus*, *vel cum paucis facere poſſit*? *aut tam jucundum cognitu*, *atque auditu*, *quam ſapientibus ſententiis*, *gravibuſque verbis ornata oratio*, *& polita*? *aut tam potens*, *tamque magnificum*, *quam populi motus*, *judicum religiones*, *ſenatus gravitatem*, *unius oratione converti*. *Quid tam porro regium*, *tam liberale*, *tam munificum*, *quam opem ferre ſup-*

 plici-

plicibus, excitare afflictos, dare ſalutem, liberare periculis, retinere homines in civitate?

Pro Murena idem Cicero. *Ac nimirum (dicendum eſt enim, quod ſentio) rei militaris virtus præſtat ceteris omnibus: hæc nomen populo Romano; hæc huic urbi æternam gloriam peperit; hæc orbem terrarum parere huic imperio coegit, omnes urbanæ res, omnia hæc noſtra præclara ſtudia, & hæc forenſis laus, & induſtria latent in tutela, ac præſidio bellicæ virtutis. ſimulatque increpuit ſuſpicio tumultus, artes illico noſtræ conticeſcunt.*

Quæ tamen maxime oratoria cenſeri debent, ea puto, quæ ſupra tradidimus verbis ejuſdem Tullii, quum ſcilicet ex quaque re, quid ſit futurum denunciamus. In una Oratione ut perſtem, quot occurrunt hujuſmodi in Phil. v.? Primum. *Eſt enim opinio, decreturum aliquem Antonio illam ultimam Galliam, quam Plancus obtinet. quid eſt aliud omnia ad bellum civile hoſti arma largiri? primum nervos belli, pecuniam infinitam, qua nunc eget, deinde equitatum, quantum velit. equitatum dico? dubitabit, credo, gentes barbaras ſecum adducere. hoc qui non videt, excors; qui, quum videt, decernit, impius. Tu civem ſceleratum, & perditum Gallorum, & Germanorum exercitu, pecunia, peditatu, equitatu, copiis inſtrues?*

Et paucis interpoſitis. *Agitur, utrum M. Antonio facultas detur, opprimendæ reip., cædis faciendæ bonorum, diripiendæ urbis, agros ſuis latronibus condonandi, populum R. ſervitute opprimendi; an horum nihil facere ei liceat. Dubitate, quid agatis.* Aliquanto poſt demon-

ſtrat

ſtrat legatos non eſſe ad Antonium mittendos; inquit: *Denique, quamvis ſevera legatis mandata dederimus, nomen ipſum legatorum hunc, quem videmus, populi R. reſtinguet ardorem, municipiorum, atque Italiæ franget animos; ut omittam hæc, quæ magna ſunt, certe iſta legatio moram, & tarditatem afferret bello. Quamvis dicant, quod quoſdam audio dicturos, legati proficiſcantur, bellum nihilominus paretur; tamen legatorum nomen ipſum & animos molliet, & belli celeritatem morabitur. Minimis momentis, P. C., maximæ inclinationes temporum fiunt, quum in omni caſu reip., tum in bello, & maxime civili, quod opinione plerunque, & fama gubernatur. nemo quæret, quibus cum mandatis legatos miſerimus; nomen ipſum legationis ultro miſſæ timoris eſſe ſignum videbitur.*

De Comparatione.

CAP. XVI.

Reliquus eſt comparationis locus. *Comparatio eſt, qua vel majora, vel minora, vel paria comparantur.* In hoc diſtinguitur a ſimilitudine comparatio; quod illa in rebus diverſis reſpicit ſimilem affectionem, ſive qualitatem; hæc vero rerum ipſarum momentum, pretium, æſtimationem, ſive quantitatem; nempe ſi comparata ſint majora, ſive minora, ſive paria. Majora dicuntur, quæ ſunt in comparatione majoris momenti, ac ponderis; minora, quæ minoris; paria, quæ nec elationem habent, nec

nec ſubmiſſionem. Tribus igitur modis fit comparatio.

Ex majori colligitur minus, hoc pacto.

,, Nam qui mentiri, aut fallere inſuerit patrem, aut
,, Audebit, tanto magis audebit ceteros. Terrent. Adelph. A. 1. ſ. 1.

Ex minori majus deducitur, ut apud eumdem in Andria a. 1. ſ. 1.

,, Sic cogitabam: hic parvæ conſuetudinis
,, Cauſſa, mortem hujus tam fert familiariter:
,, Quid ſi ipſe amaſſet? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari ſic: *Eſt ejuſdem & eripere contra rempublicam, & largiri pecunias*. ſeu clarius 1. Tuſc. qq. *Licuit eſſe otioſo Themiſtocli, licuit Epaminondæ, licuit (ne & vetera, & externa quæram) mihi*.

Docet Cicero ſpectari in comparatis numerum, ſpeciem, vim, quamdam etiam ad res aliquas affectionem, plura etiam recenſet cujuſque generis, quæ ſunt in comparatione aliis anteferenda. Sed hæc, quæ videntur nimium accurata, prætereamus; ne videamur ſuperſtitioſi. Dum tamen præceptis parcimus, abundemus exemplis, in loco præſertim ad vim, ad ornatum, ad copiam, ad omnem eloquentiæ laudem aptiſſimo, ac ſemper patenti. Omnia ſiquidem clarius eluceſcunt cum aliis comparata, quam in ſe tantum perſpecta.

Ex majori ſunt illa Divinat. in Verrem. *Fortaſſe dices: quid? ergo hæc in te ſunt omnia? utinam quidem eſſent: verumtamen ut eſſe poſſent,*

ſent, magno ſtudio mihi a pueritia eſt elaboratum. Quod ſi ego hæc propter magnitudinem rerum, ac difficultatem aſſequi non potui, qui in omni vita nihil aliud egi: quam longe tute ab his rebus abeſſe arbitrare, quas, non modo antea numquam cogitaſti, ſed ne nunc quidem, quum in eas ingrederis, quæ, & quanta ſint, ſuſpicari potes? Idem fuſius producit argumentum.

Pro Murena. *Sed ſi noſmetipſi, qui & ab oblectatione omni negotiis impedimur, & in ipſa occupatione delectationes alias multas habere poſſumus, ludis tamen oblectamur, & ducimur: quid tu admirere de multitudine indocta?*

Ex Minoribus ſæpiſſime Tullius argumentatur; quæque ſunt majora validius inſinuat. Pro Archia. *Homerum Colophonii civem eſſe dicunt ſuum; Chii ſuum vindicant; Salaminii repetunt: Smyrnæi vero ſuum eſſe confirmant. Itaque etiam delubrum ejus in opido dedicaverunt. permulti alii præterea pugnant inter ſe, atque contendunt. Ergo illi alienum, quia Poeta fuit, poſt mortem etiam expetunt; nos hunc vivum, qui & voluntate, & legibus noſter eſt, repudiabimus?*

Pro Quinctio. *Miſerum eſt exturbari fortunis omnibus; miſerius eſt injuria. acerbum eſt ab aliquo circumveniri; acerbius a propinquo. calamitoſum eſt bonis everti; calamitoſius cum dedecore. funeſtum eſt a forti, atque honeſto viro jugulari; funeſtius ab eo, cujus vox præconio quæſtu proſtitit. indignum eſt a pari vinci, aut ſuperiore; indignius ab inferiore, atque humiliore. luctuoſum eſt tradi alteri cum bonis; lu-*

ctuoſius inimico. horribile eſt cauſſam capitis dicere; horribilius priore loco dicere.

Ex paribus eſt pulcherrima exornatio, quæ legitur in Catone Majore. *Sunt pueritiæ certa ſtudia: num igitur ea deſiderant adoleſcentes? ſunt & ineuntis adoleſcentiæ: num ea jam conſtans requirit ætas, quæ dicitur media? ſunt etiam hujus ætatis; ne ea quidem in ſenectute quæruntur. ſunt autem extrema quædam ſtudia ſenectutis. ergo ut ſuperiorum ætatum ſtudia occidunt, ſic occidunt etiam ſenectutis.*

Ita ducitur aliquando comparatio, ut vix quidquam diſtare a ſimilitudine videatur. Eſt illud inſigne pro Sex. Roſcio Amerino. *Hominem longe audaciſſimum nuper habuimus in civitate C. Fimbriam; & quod inter omnes conſtat, niſi inter eos, qui ipſi quoque inſaniunt, inſaniſſimum. Is quum curaſſet in funere C. Marii, ut Q. Scævola vulneraretur, vir ſanctiſſimus, atque ornatiſſimus noſtræ civitatis, de cujus laude, neque hic locus eſt, ut multa dicantur, neque plura tamen dici poſſunt, quam populus R. memoria retinet*; *diem Scævolæ dixit, poſtea quam comperit eum poſſe vivere. quum ab eo quæreretur, quid tandem accuſaturus eſſet eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quiſquam ſatis commode poſſet, ajunt hominem, ut erat furioſus, reſpondiſſe, quod non totum telum corpore recepiſſet .... Eſt ne hoc illi dicto, atque facto Fimbriæ non ſimillimum? Accuſatis Sex. Roſcium. quid ita? quia de manibus veſtris effugit; quia ſe occidi paſſus non eſt. illud, quia in Scævola factum eſt, magis indignum videtur: hoc, quia fit a Chryſogono, num eſt ferendum?*

Non-

Nonnumquam etiam Cicero videtur comparationem timide inire ad evitandam audaciæ ſuſpicionem, quam poſtea ita perducit ad exitum, ut aliquid etiam indicet præſtantiæ in re comparatione illuſtrata. Ita de ſe ipſo in Catil. III. *Et ſi non minus nobis jucundi, atque illuſtres ſunt dies, quibus conſervamur, quam illi, quibus naſcimur; quod ſalutis certa lætitia eſt, naſcendi incerta conditio; & quod ſine ſenſu naſcimur, cum voluptate conſervamur: profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, ad Deos immortales benevolentia, famaque ſuſtulimus; eſſe apud vos, poſteroſque veſtros in honore debebit is, qui eumdem hanc urbem conditam, amplificatamque ſervavit.*

De Locis aſſumptis, ſeu remotis.

CAP. XVII.

POſtquam de Locis, qui hærent in ipſa re latis pro inſtituto noſtro diximus; de iis modo qui extrinſecus aſſumuntur pauca dicemus. Quemadmodum vero primi vocantur artificioſi, ita iſti artis expertes: quorum ſi genus requirimus, poſſumus omnes ad teſtimonium referre.

Eſt autem teſtimonium quidquid ab aliqua re externa ſumitur ad faciendam fidem. Sed duo ſunt teſtimonii genera. Divinum, cujus auctor Deus eſt: Humanum, quod ex hominibus ſumit auctoritatem.

Divina hæc fere habebantur teſtimonia. Pri-

mum orationis; quum Deus ipſe loquebatur, hinc Oracula, quæ ex hoc ipſo erant appellata, quod in his putabant Deorum orationem ineſſe: deinde rerum, in quibus inſunt quaſi opera quædam divina. Quo in genere primum hic Mundus a Tullio commemoratur, ejuſque omnis ordo, ac ornatus. Ac vere quidem, & ſapienter. quum totum hoc opus admirabile, & quæ in eo ſumma providentia condita, & gubernata ſunt, ad ſupremum Opificem, & Conditorem omnipotentem Deum perveſtigandum, & cognoſcendum nos provocent, atque perducant. Jam cetera quæ huc pertinere arbitrabantur homines falſa religione imbuti, ſunt meræ nugæ, quas leviſſime attingere ſatis erit, ut ea intelligamus, quæ ſcripta invenimus. Itaque divini aliquid ad futuros eventus præſagiendos ineſſe avibus putabant, ex quarum inſpectione auſpicia, garritu vero auguria ſumebant. His accedebant, quæ ſervata de cælo obnunciabantur, ut aeris ſonitus, & ardores, multarumque rerum in terra portenta, atque etiam per exta victimarum in aris inſpecta, unde (1) Aruſpices ſunt nominati, captæ rerum, & eventuum præſenſiones. Dormientibus quoque multa ſignificata per viſa, & inſomnia, & per conjectores explicata locum habebant divini teſtimonii. Nec alio ſpectabant vaticinationes, & reſponſa ſacerdotum. Superſtitioſis hiſce nugis a ſacratiſſima re-

(1) *Ni mavis Haruſpicem ſcribere cum Donato, quem ſequitur Manutius, & ab Haruga illum nominari. Nam Haruga dicitur hoſtia, ſive victima, ab hara, in qua pecora includebantur.*

Digitized by Google

religione ablegatis vel fidem habere, vel ullam auctoritatem tribuere, non modo impium, verum etiam inſaniſſimum eſſet. *Vetus enim illud Catonis admodum ſcitum eſt, qui mirari ſe ajebat, quod non rideret Aruſpex, Aruſpicem quum vidiſſet. Quota enim quæque res evenit prædicta ab his? aut, ſi evenit quidpiam, quid afferri poteſt, cur non caſu id evenerit?* II. de Divinat.

Nobis igitur divinum eſt teſtimonium quidquid ipſe Deus locutus eſt: quo in loco vel in primis habendæ ſunt ſacræ litteræ, quæ jure optimo & verbum Dei ſcriptum appellantur, & vera ſunt Oracula. Quare licet is locus aſſumptus dicatur, ſeu remotus, ac vere ſit hujuſmodi; nihil tamen dubitandum, quin ceteros omnes fide, & auctoritate antecellat. Unde, quum eſt opus in cauſſis noſtræ Religionis, ſacriſque inſtitutis ſuadendis hoc loco; ejus vim potiſſimum, & ſupremæ auctoritatis momentum proponere, & inſinuare debemus. Ubi liceat eos præmonere, qui ex noſtris diſcipulis ſacræ eloquentiæ ſunt operam daturi, ne unquàm divinis hujuſmodi teſtimoniis ad ingenii oſtentationem, ſeu verius ad ineptiarum levitatem abutantur. Illud eſt fide divina certiſſimum, quod verbis ipſis ſacrarum litterarum declaratum eſt, quodque ſatis conſtat per ſe ex vi ſententiæ. Quare qui ex proprio ingenio ſenſus magis reconditos perſcrutari ſtudent, & diſtorquere conantur, ut eos accommodent ſuis opinionibus; & per varias ſpeculationum ambages ad ea traducunt, quæ minime ſignificantur per verba, hi quidem in re ſacra, & maxime ſeria lu-

Digitized by Google

ludere ineptiſſime mihi videntur, ac divinam auctoritatem non nihil violare.

Ad Humanum teſtimonium referuntur, quæ alii diſtinctis numero locis attribuunt: quos tamen ſi lubeat diſtinguere, non erit neceſſe a noſtro diſcedere auctore, qui nihil iis deſiderandum reliquit, quos recta, & perpolita ſtudia delectant. Humanum itaque eſt teſtimonium, quod ſpectatur ex auctoritate, & ex voluntate, & ex oratione aut libera, aut expreſſa, in quo ſunt ſcripta, pacta, promiſſa, jurata, quæſita.

Ac primum auctoritas eſt, quæ in teſtimoniis ſemper valet plurimum. Auctoritatem afferunt tum virtus, ætas, rerum uſus, doctrina; tum etiam opinio, quæ in animis hominum inveterata erit de cujuſquam fide. Detrahunt contra homini auctoritatem contraria. Ut plura, quæ fidem faciunt complectamur, lubet afferre, quod legitur de Lucullo pro Archia Poeta. *Adeſt vir ſumma auctoritate, & religione, & fide L. Lucullus, qui ſe non opinari, ſed ſcire; non audiviſſe, ſed vidiſſe; non interfuiſſe, ſed egiſſe dicit.* -- Ad teſtium vero fidem infirmandam plura inducit pro Flacco. *At a teſtibus læditur. Antequam dico a quibus, qua ſpe, qua re concitatis, qua levitate, qua egeſtate, qua perfidia, qua audacia præditis; dicam de genere univerſo.* Et infra: *At quos teſtes? Græcos*, ubi plura ad iſtorum fidem extenuandum. Tum quæ ſint probanda in teſtibus, indicat, & deinde contraria opponit Græcis. *Qui autem dicit teſtimonium ex noſtris hominibus, ut ſe ipſe ſuſtentat? ut omnia verba moderatur? ut timet, ne quid cupide, ne quid iracunde, ne quid*

quid plus, minuſve, quam ſit neceſſe dicat? Num illos idem putatis? quibus jus jurandum jocus eſt, teſtimonium ludus, exiſtimatio veſtra tenebræ; laus, merces, gratia, gratulatio propoſita eſt omnis in impudenti mendacio. Plurima ibidem hac ipſa de re invenietis.

Jam ut expediam, quæ ad genus judiciale vel tantum, vel certe potiſſimum pertinent; ſequitur voluntas, ad quam præſertim referuntur teſtamenta, pacta, promiſſa, & hujuſmodi, quibus vel extremam, vel conſtantem voluntatem homines teſtantur ſuam; atque id, quod decernunt, ratum volunt. Hominis etiam oratio locum obtinet humani teſtimonii; eaque vel eſt libera, quum ſponte a nemine inductus, a nemine impulſus quidpiam aliquis fatetur, aut teſtatur, aut confirmat; vel eſt coacta, quum aut timore, aut minis, aut tormentis vox elicitur. Jam ea, quæ hinc ſequuntur, percurramus.

Præjudicia ſunt judicia jam habita, ſeu decreta, lataque ſententiæ in eadem, ſeu ſimili cauſſa. Hæc quidem valent plurimum in omni judicio; ac tantum, ut nihil ferme requiratur præterea ad quidpiam in quovis magiſtratu decernendum. Alias tamen id ipſum ex juſta cauſſa improbatur. Unde Cicero pro A. Cluentio Habito. *Antequam de ipſa cauſſa dicere incipio, hoc poſtulo; primum id, quod æquiſſimum eſt, ut ne quid huc præjudicati afferatis. etenim non modo auctoritatem, ſed etiam nomen judicum amittemus, niſi hic ex ipſis cauſſis judicabimus: ac ſi ad cauſſas judicia jam facta domo deferemus.* Qua iterum, ac ſæpe in eadem cauſſa utitur deprecatione.

Scri-

Scripta, *ſeu tabulæ ſunt*, *quæ proferuntur*, *ſcripto exarata ad faciendam fidem monumenta*, *ſive publica ſint*, *ſive privata*. His ſæpe res agitur tota, quum ſive ad reum convincendum, ſive ad cujuſquam facinus premendum, vel animum ſignificandum, alicujus perſonæ, vel civitatis ſcripta proferuntur, quibus fides negari non poteſt. Ita in Cat. III. *Ac ne longum ſit*, *Quirites*, *tabellas proferri juſſimus*, *quæ a quoque dicebantur datæ*. *Primum oſtendimus Cethego*: *Signum cognovit*, *nos linum incidimus*; *legimus*: *erat ſcriptum ipſius manu*. -- *Introductus eſt Statilius*: *cognovit & ſignum*, *& manum ſuam*: *recitatæ ſunt tabellæ in eamdem fere ſententiam*: *confeſſus eſt*. *Tum oſtendi tabellas Lentulo*, *& quæſivi*, *cognoſceret ne ſignum*? *annuit*. Sic pergit; tum ſubdit. *Ac mihi quidem*, *Quirites*, *quum mihi certiſſima viſa ſunt argumenta*, *atque indicia ſceleris tabellæ*, *ſigna*, *manus*, *denique uniuſcujuſque confeſſio*; *tum multo illa certiora color*, *oculi*, *vultus*, *taciturnitas*.

Fama etiam vulgi, *ſeu rumor eſt quoddam multitudinis teſtimonium*: Quamvis vero hæc ſæpe ex levi, aut etiam falſa opinione, ſeu oratione imperitorum concitetur: quum tamen multitudinem occupavit, vix illam veritas refutare poteſt. Solet etiam is rumor adduci aliquando ad rem ipſam amplificandam. Pro Lege Man. *Quæ* (calamitas) *tanta fuit*, *ut eam ad aures L. Luculli*, *non ex prœlio nuncius*, *ſed ex ſermone rumor afferret*.

Tormenta, *ſeu quæſtiones*, *aut quæſita*, *ſunt cruciatus*, *quibus veritas extorquetur a reo*.

Nam

Nam & verberibus, tormentis, igni fatigati quæ dicunt; ea videtur veritas ipſa dicere. Hinc illa: *Sed quæſtiones urgent Milonem.* & Pro A. Cluentio Habito de Saſſia. *Quæſtionem haberi de viri morte conſtituit .... tormentis omnibus vehementiſſimis quæritur. Quum eſſent animi ſervorum, & ſpe, & metu tentati, ut aliquid in quæſtione dicerent; tamen ut arbitror, auctoritate advocatorum, & vi tormentorum adducti, in veritate manſerunt, neque ſe quidquam ſcire dixerunt. Quæſtio illa die de amicorum ſententia dimiſſa eſt. Satis longo intervallo poſt iterum advocantur. habetur de integro quæſtio; nulla vis tormentorum acerrimorum prætermittitur: averſari advocati, & jam vix ferre poſſe: furere crudelis, atque importuna mulier, ſibi nequaquam, ut ſperaſſet, ea, quæ cogitaſſet, procedere. Quum jam tortor, atque eſſent ipſa tormenta defeſſa, neque tamen illa finem facere vellet; quidam ex advocatis homo & honoribus populi ornatus, & ſumma virtute præditus intelligere ſe dixit, non id agi, ut verum inveniretur, ſed ut aliquid falſi dicere cogerentur.*

Jusjurandum eſt affirmatio religioſa, qua Deo teſte quidquam ita ſe habere, aut nos eſſe facturos, aut non facturos affirmamus. Nullum vinculum ad aſtringendam fidem jurejurando arctius umquam fuit, aut eſſe poteſt. Id indicant leges in XII. tabulis, indicant ſacratæ, indicant fœdera, quibus etiam cum hoſte devincitur fides. Unde illud in Sex. Roſcii inimicos, & accuſatores: *Nonne quum multa indigna, tum vel hoc indigniſſimum eſt, vos ido-*

neos

neos habitos, per quorum ſententias, juſque jurandum id aſſequantur, quod antea ipſi ſcelere, & ferro aſſequi conſueverunt? Jurabant ſiquidem judices omnes in ferenda ſententia, nihil ſe commiſſuros eſſe contra leges.

Hæc de judiciis habete, quæ minime ſunt iis negligenda, qui propoſitum habent ad imitandum Ciceronem. Pauca modo ad nos revocabimus, quæ ſunt ex eodem loco profecta.

Primas itaque in humanis teſtimoniis apud nos obtinent Sancti Patres, & Chriſtianæ Diſciplinæ magiſtri, quorum ſemper exſtitit in Chriſtiana republica fides præclara, & doctrinæ, atque auctoritatis magna, & conſtans, & illuſtri opinio.

Neque tamen repudiare debemus in morali philoſophia veteres illos ſapientes, qui licet vera eſſent religione deſtituti, optima tamen vitæ præcepta, natura duce, & indito rectæ rationis lumine tradiderunt, præclareque de vitiis, & virtutibus diſputarunt, quorum ſententiæ definitiones, diviſioneſque a ſacris etiam auctoribus, qui poſtea floruerunt, ſumma conſenſione ſunt receptæ.

Magnæ, & certæ videntur auctoritatis etiam proverbia, quorum ſententiis, quum omnis hominum multitudo omni tempore aſſenſerit, repugnare vel dementiſſime videretur audaciæ, vel impudentiſſimæ ſtultitiæ. Ut autem ex Cicerone ſimul conſtet illorum fides, & ratio eadem indicandi; ſic ille lib. Officiorum I. *Ex quo illud, ſummum jus ſumma injuria, factum eſt jam tritum ſermone proverbium*: & II. *Omnino meminiſſe debemus id, quod a noſtris hominibus ſæpiſſime uſurpatum, jamque in proverbii con-*

conſuetudinem venit: *Largitionem fundum non habere*. In Catone Majore: *Pares cum paribus, veteri proverbio, facillime congregantur*.

Quæ legibus etiam conſtituta ſunt, & recti, & æqui ſpeciem, veramque rationem præ ſe ferunt, nemo poteſt repudiare. Sed majores aliud jus gentium, aliud jus civile eſſe voluerunt: quod enim civile, non idem continuo gentium; quod autem gentium, idem civile eſſe debet.

Non raro etiam & oratores, & philoſophi, & poetæ, & hiſtorici alicujus nominis in medium proferuntur, ex quorum & dictis, & ſcriptis ſæpe auctoritas petitur ad faciendam, vel roborandam fidem, ſæpe lumina ſumuntur ad orationem illuſtrandam.

Nec dubitandum, quin ex ſapientum inſtitutis, & conſenſione liceat etiam argumenta concludere. Sic pro Sex. Roſcio. *L. Caſſius ille, quem populus Romanus veriſſimum, & ſapientiſſimum judicem putabat, identidem in cauſſis quærere ſolebat*: Cui bono fuiſſet. *Sic vita hominum eſt, ut ad maleficium nemo conetur ſine ſpe, atque emolumento accedere*. Ex eodem Caſſiano principio ita pro Milone: *Itaque illud Caſſianum*: Cui bono fuerit, *in his perſonis valeat*.

Ad mores etiam hominum exprimendos utitur aliquando Tullius Comicis poetis; ut pro Cœlio prope ludens. *Redeo nunc ad te, Cœli, viciſſim, ac mihi auctoritatem patriam, ſeveritatemq. ſuſcipio. Sed dubito, quem patrem potiſſimum ſumam. Cæcilianum ne aliquem vehementem, atque durum?*

„ Nunc

„ Nunc enim demum mihi animus ardet, nunc meum cor cumulatur ira. „ *aut illum*,

„ O infelix, o ſceleſte. *Ferrei ſunt iſti patres*:

„ Ego ne quid dicam? ego quid velim? quæ tu omnia

„ Tuis fœdis factis facis, ut ne quidquam velim.

Poſt aliqua. *Leni vero, & clementi patri, cujuſmodi ille eſt*,

„ Fores eſfregit? reſtituentur. diſcidit

„ Veſtem? reſarcietur, *Cælii cauſſa eſſet expeditiſſima*.

Reliquum eſſet, ut aliquot ex noſtro auctore colligerem dicendi modos, quibus utitur ad aliorum ſententias, quum opus eſt, inducendas. Verum hac de re vel ipſa ſententia, vel ejus auctor, quid ſit magis accommodatum, ſive ad laudem ſcriptoris, ſive ad lumen ſententiæ, poterit ſuppeditare: Quum alioquin nihil ſit moleſtius, nihi inſulſius quibuſdam dicendi formulis longius petitis, atque ad rem omnem, & omnem auctorem comparatis. Debent itaque cujuſque rei, & auctoris eſſe propria hæc, quibus ſolent teſtimonia communiri, vel commendari. ne tamen exemplis parcam, deligam aliqua ex Tullio, quæ aliis etiam in rebus, & aliis auctoribus jure, & appoſite poterunt accommodari.

Quem quidem locum cum multa venuſtate, & omni ſale idem Lucillus, apud quem præclare Scævola. — *Hoc dixerit potius Ennius*: „ Nimium boni eſt, cui nihil eſt mali. — *Noſti credo illud*:

Nemo

Nemo pius eſt, qui pietatem cavet. -- *Nec male Euripides. concludam ſi potero Latine. Græcum enim hunc verſum noſtis omnes.*

,, Suavis eſt laborum præteritorum memoria. *Itaque beatior Africanus cum patria illo modo loquens ... Ut apud Accium eſt. -- Sed quæ tandem eſt iſta ſententia? -- Unde ergo illud? -- Quid ille dux Leonidas dicit? -- Qua eſt uſus ſententia in Creſphonte Euripides -- Nec abſurdo Crantor ille -- Ex hoc & illa jure laudantur. Ergo hoc Terentius a philoſophia ſumptum quum tam commode dixerit, nos, e quorum fontibus id hauſtum eſt, non & dicemus hoc melius, & conſtantius ſentiemus? --*

Itaque probe definitur a Stoicis fortitudo -- De quo præclare apud Platonem eſt -- Scite enim Euripides. -- De quibus in illa aureola oratiuncula dicit Lælius -- Eſt non magnus, verum aureolus, & ad verbum ediſcendus Crantoris libellus. -- Apud Xenophontem quærit Socrates -- Multas ad res perutiles Xenophontis libri ſunt, quos legite quæſo ſtudioſe. Quam copioſe ab eo laudatur ....

Sed ut finem faciam, neque plura perſcribam, quæ quiſque poterit invenire; unum addere ſatis erit, & ſupra: Vel ipſum nempe Ciceronem, quum res poſtulat, aliquid adjungere ſolere, quod eſt vel ſcriptoris, vel teſtimonii omnino proprium, & peculiare; ſed negligere ſæpiſſime (nec dubito, quin de induſtria) in iis indicandis ſtudium nimis exquiſitum, & varietatem elaboratam; unde ſæpiſſime occurrunt, *ut ait Plato; ut præclare Ennius -- ut eſt apud Ariſtotelem*, & ſimilia.

DE AMPLIFICATIONE

LIBER IV.

De Amplificationis uſu per Locos.

CAP. I.

DE Amplificatione, quæ verborum genere conficitur, egimus ante, quam de locis loqueremur: de illa, quæ rerum copia comparatur, dicta ſunt omnia, quæ de locis diſputavimus. Illud ſupereſt, ut de hujus amplificationis uſu per locos aliqua tradamus. Poſtquam igitur rerum omnium, quæ latent abſconditæ locos habemus ſatis perſpectos, non erit difficile, quum erit aliquid amplificandum, & perveſtigare, & invenire locum, ex quo petenda ſit omnis copia. Ex quo enim loco duci amplificatio debeat in re propoſita, non eſt artis exquiſitæ præſcribere, ſed eſt mediocris ingenii judicare. His itaque locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum poſita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere poſſit, non modo in forenſibus diſceptationibus, ſed omnino in ullo genere dicendi.

Verum etſi omnes loci ſunt omnium diſputationum, ad copiam ſuppeditandam, & rationes; tamen aliis diſputationibus abundantius occurrunt, aliis anguſtius. Quare non ita ſinguli pertentandi ſunt, ut ex ſingulis in qualibet re ampli-

plificationem eruas; verum ut quæras ex omnibus aptiora; & judicium adhibeas, ut levia ſemper rejicias, nonnunquam etiam communia prætermittas, & non neceſſaria. Ex locis denique copiam haurias oportet, quæ ſponte fluat, ac prope naturalibus opibus, non longius petitis, nec peregrinis, rem ipſam ornet, ac locupletet. Videndum etiam diligenter, quænam res, & quatenus amplificari debeat. nam quemadmodum jejunitas, & ſiccitas, & inopia exilis, inculta, & horrida eſt maxime in oratione fugienda; ita nimis affluens redundantia, ac tumor, & fucus, & tumultus verborum, & ſententiarum, quæ rem non tam ornent, quam obruant, quæque vel extra propoſitum, vel minus ad rem ſint inductæ, amplificandi gratia, nemini diſerto probabitur.

Non equidem negaverim in adoleſcentibus hæc paullo nimium redundantia eſſe non modo ferenda, verum etiam laudanda. Vult enim ipſe Cicero, ſe efferat in adoleſcentia fecunditas. nam facilius, ſicut in vitibus, reſecantur ea, quæ ſe ſe nimium profuderunt, quam, ſi nihil valet materies, cultura excitentur. Ita vult eſſe in adoleſcente, unde aliquid amputet. Non enim poteſt eſſe in eo ſuccus diuturnus, quod nimis celeriter eſt maturitatem conſecutum.

Primum itaq. perluſtranda res eſt, quam volumus amplificare; ſi, quid ea ſit, explicari ſit opus, definitionibus utendum erit; ſi res tota, ſi genus occurrat, tum mira naſcetur copia ex ipſa totius, ſeu generis tractatione, & in partes, ſeu ſpecies diviſione, aut partitione. Si de parte ſit diſputandum, ad genus erit tradu-

cenda. Si par, ſi majus, ſi minus, ſi ſimile in contentionem venit, tum locus erit comparationi, aut ſimilitudini. Si vocabulum quod habeat, aut quidpiam, quod rem illam attingat; ad notationem, adjuncta, antecedentia, conſequentia, & hujuſmodi erit confugiendum. Ubicunque locum habent, maxime valent ad amplificandum, definitiones conglobatæ, & conſequentium frequentatio, & contrariarum, & diſſimilium, & inter ſe pugnantium rerum conflictio, & cauſſæ, & ea, quæ ſunt de cauſſis orta, maximeque ſimilitudines, & exempla: fictæ etiam perſonæ; muta denique loquantur.

Verum, ut, qui ſunt magis obvii, ad uſum indigitentur loci, definitione nihil frequentius occurrit in amplificationibus. Hoc enim loco, quod latet uno verbo incluſum, educitur, & expromitur, ad vim, ad ornatum, ad amplificationem. Id licet infinitis prope locis deprehendere.

Clodium quam ſæpe hac ratione deſcribit? Pro Sextio. *At ille nefarius ex omnium ſcelerum colluvione natus* -- & ſtatim. *Hanc tetram immanemque belluam, vinctam auſpiciis, alligatam more majorum, conſtrictam legum ſacratarum catenis ſolvit ſubito legum vinculis conſul*. In Piſonem ſic idem Clodius definitur. *Animal ex nefariis ſtupris, ex civili cruore, ex omnium ſcelerum importunitate, & flagitiorum impunitate concretum*. Antonium Phil. II. ita deſcribit. *Quid eſt in Antonio præter libidinem, crudelitatem, petulantiam: ex his totus conglutinatus eſt*. Sæpe etiam definitiones conglobantur. Per has definitiones oſtendit Cicero, ſe auxilium

lium Piſonis minime quæſiviſſe: ſic in ipſum loquitur. *Ego iſtius pecudis, ac putidæ carnis conſilio ſcilicet, aut præſidio niti volebam: ab hoc ejecto cadávere, quidquam mihi aut opis, aut ornamenti exſpectabam: conſulem ego tum requirebam, conſulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc animali invenire non poſſem, qui tantam reip. cauſſam gravitate, & conſilio ſuo tueretur; ſed qui tamquam truncus, atque ſtipes, ſi ſtetiſſet modo, poſſet ſuſtinere tamen titulum conſulatus.*

Verum quin plura de hoc loco ejuſque in amplificatione uſu & frequenti, & præclaro hic repetam, in mentem revoca, quæ de variis definitionum generibus ſuo loco tractavimus.

Licet etiam in Cicerone animadvertere, quam ſæpe utatur enumeratione partium. Quotieſcunque enim in alicujus rei commemorationem defertur, qua poſſit oratio vim acquirere, mirum eſt, quam varie, & quanta ubertate in ea inſiſtat, & huc illam verſet, atque illuc; quam diligenter illam evolvat, & partes exploret omnes, atque hac ratione rem ipſam augeat, & in oculis magis, atque animis defigat. In Cat. IV. quoties commemorat conjuratorum conſilium contra rempublicam, toties rem ſubjicit acerbiorem enumeratione partium. *Alter* (D. Silanus) *eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vita privare conati ſunt, qui delere imperium, qui populi R. nomen extinguere, punctum temporis frui vita, & hoc communi ſpiritu non putat oportere.* In eadem: *Sic nos in iis hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos noſtros trucidare voluerunt; qui ſingulas uniuſcujuſ-*

cujuſque noſtrum domos, & hoc univerſum reip. domicilium delere conati ſunt; qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in veſtigiis hujus urbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent, ſi vehementiſſimi fuerimus, miſericordes habebimur. Tum de Lentulo. *Hic ad evertenda fundamenta reip. Gallos accerſivit, ſervitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, ceteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Caſſio, totam Italiam vaſtandam, diripiendamque Catilinæ*. Ac ſtatim. *Omnes adſunt, omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum eſt forum, pleni omnes aditus hujus loci, ac templi. Cauſſa enim eſt poſt urbem conditam hæc inventa ſola, in qua omnes ſentirent unum atque idem, præter eos, qui quum ſibi viderent eſſe pereundum, cum omnibus potius, quam ſoli perire voluerunt. Hoſce ego homines excipio, & ſecerno libenter.... Ceteri vero, Dii immortales, qua frequentia, quo ſtudio, qua virtute, ad communem dignitatem ſalutemque conſentiunt? Quid ego hic equites R. commemorem, qui vobis ita ſumma ordinis conſiliique concedunt, ut vobiſcum de amore reip. certent.... Pari ſtudio defendendæ reip. conveniſſe video tribunos ærarios, fortiſſimos viros, ſcribas item univerſos.... Omnis ingenuorum adeſt multitudo, etiam tenuiſſimorum. Quis eſt enim, cui non hæc templa, aſpectus urbis, poſſeſſio libertatis, lux denique hæc ipſa, & hoc commune patriæ ſolum, quum ſit carum, tum vero dulce, atque jucundum? Operæ pretium eſt*, P. C., *libertinorum hominum ſtudia cognoſcere, qui ſua vir-*

virtute fortunam civitatis ſecuti, hanc vere ſuam patriam eſſe judicant .... Sed quid ego hujuſce ordinis homines commemorem? quos privatæ fortunæ, quos communis reſp., quos denique libertas ea, quæ dulciſſima eſt, ad ſalutem patriæ defendendam excitavit. Servus eſt nemo, qui modo tolerabili conditione ſit ſervitutis, qui non audaciam civium perditorum perhorreſcat, qui non obſtare cupiat, qui non tantum, quantum audet, & quantum poteſt, conferat ad communis ſalutis voluntatem.

Unde illa in eadem? nonne ex enumeratione? *Quapropter de ſumma ſalute veſtra, populique Romani, P. C., de veſtris conjugibus, ac liberis; de aris, ac focis; de fanis, ac templis; de totius urbis tectis, ac ſedibus; de imperio, de libertate, de ſalute Italiæ, deque univerſa rep. decernite diligenter, ut inſtituiſtis, ac fortiter.* Vide quam uberem copiam afferat, & quam variam is locus in una oratione; atque hinc diſce, quum occurrit aliquid hujuſmodi, illud in ſuas partes diſtribuere, & amplificatione ornare.

Verum quam hæc ipſa exemplis declarata ſunt, ubi de Partium enumeratione egimus? Itaque quidem & ceterorum locorum huc poſſemus copiam adducere. Sed ſatis ſit de iis ſuis in ſedibus egiſſe.

Sive huc tamen, ſive ad amplificationem per verba ſit referendum, præterire non poſſum, quod ad dicendi copiam, & laudem eloquentiæ maxime pertinet. Eſt autem amplificatio, ſive expolitio, quæ conſtat ex ejuſdem ſententiæ reperitione variis dicendi modis pro rei opportunitate ad ornatum, & venuſtatem explicatæ.

Plura potes hujuſmodi in Ciceronis exemplis recognoſcere. Unum & brevius hic ſubjicere ſit ſatis. Id ſumo ex lib. II. de Natura D. *Sed ſtomachabatur ſenex, ſi quid aſperius dixeram: quum Epicurus contumelioſiſſime Ariſtotelem vexarit; Phædoni Socratico turpiſſime maledixerit; Metrodori Sodalis ſui fratrem Timocratem, quia neſcio quid in philoſophia diſſentiret, totis voluminibus conciderit; in Democritum ipſum, quem ſecutus eſt, fuerit ingratus; Nauſiphanem, magiſtrum ſuum, a quo nihil non didicerat, tam male acceperit.*

Id etiam lubet adjungere, quod licet ad copiam videatur exiguum, eſt tamen ad vim amplificationis aptiſſimum, atque ideo a Cicerone ſæpius uſurpatum. Id eſt ratio quædam peculiaris rei per incrementum, ſive perquamdam progreſſionem, augendæ. Sunt hujuſmodi illa in Verrem lib. II. Act. 11. De Sthenio a Verre ſine crimine, & ſine accuſatore damnato. *Quem hominem, Dii immortales! non dicam amicum tuum, quod apud homines cariſſimum eſt; non hoſpitem, quod ſanctiſſimum eſt.* et c. Infra de Verris ſtatuis infamiæ cauſſa dejectis. *Quanta illuc multitudo, quanta vis hominum conveniſſe dicebatur tum, quum ſtatuæ ſunt illius dejectæ, atque everſæ? at quo loco? celeberrimo, ac religioſiſſimo.* Sic ſæpe invenies apud Ciceronem.

De

De Diminutione.

CAP. II.

AMplificatio non ſolum valet ad augendum aliquid, & tollendum altius dicendo; ſed etiam ad extenuandum, atque abjiciendum. Quare diſerti, & eloquentis eſt, tum amplificare rem ornando, tum ipſam minuere oratione, prout res ipſa poſtulabit. Poſtquam igitur de amplificatione diximus plura; nunc aliquid de extenuatione, ſive diminutione dicendum eſſe videtur. Quid ea ſit, jam ſatis conſtat, ſi tamen lubeat eam definire:

Diminutio, ſive extenuatio eſt ars, qua ex magnis parva fiunt; ſive eſt oratio, qua rebus vel vera magnitudo, vel afficta detrahitur. Hac utimur tum in refellendis adverſariorum argumentis, quum ea negare non poſſumus; tum in explanandis difficultatibus, quæ poſſunt animos deterrere auditorum ab ea deliberatione capienda, quam Orator nititur perſuadere: tum in rebus deprimendis, abjiciendiſque, quæ plus, quam par eſt, aut nobis expediat, efferuntur, & vulgo ſolent jactari.

Ex eiſdem tamen locis quibus utimur ad amplificandum, ducitur extenuatio, ſive diminutio. Itaque Cicero (ut a morum diſciplina incipiamus) ad leniendum dolorem, atque ad ejus vim extenuandam utitur legum auctoritate, & exemplis lib. I. Tuſc. qq. *Cretum quidem leges, quas ſive Jupiter, ſive Minos ſanxit, de Jovis quidem ſententia, ut poetæ ferunt;*

runt, itemque Lycurgi, laboribus erudiunt juventutem, venando, currendo, eſuriendo, ſitiendo, algendo, æſtuando. Spartæ vero pueri ad aram ſic verberibus accipiuntur, ut multus e viſceribus ſanguis exeat, nonunquam etiam, ut, quum ibi eſſem, audiebam, ad necem: quorum non modo nemo exclamavit umquam, ſed ne ingemuit quidem. Quid ergo? hoc pueri poſſunt, viri non poterunt? & quod mos valet, ratio non valebit? Plura ibi diſputat hac ipſa de re. Addit. *Conſuetudinis magna vis eſt: pernoctant venatores in nive; in montibus uri ſe patiuntur. inde pugiles cæſtibus contuſi, ne ingemiſcunt quidem. ſed quid hos, quibus Olympiorum victoria conſulatus ille antiquus videtur? gladiatores, aut perditi homines, aut barbari, quas plagas perferunt? quo modo illi, qui bene inſtituti ſunt, accipere plagam malunt, quam turpiter vitare?* Progreditur longius: concludit deinde: *Tune, quum pueros Lacedæmone, adoleſcentes Olympiæ, barbaros in arena videris excipientes graviſſimas plagas, & ferentes ſilentio, ſi te forte dolor aliquis pervellerit, exclamabis, ut mulier? non conſtanter, & ſedate feres? Ferri non poteſt: natura non patitur. Audio. pueri ferunt gloria ducti, ferunt pudore alii, multi metu: & tamen veremur, ut hoc, quod a tam multis, & quod tot locis perferatur, natura non patiatur? Illa vero non modo patitur, verum etiam poſtulat: nihil enim habet præſtantius, nihil quod magis expetat, quam honeſtatem, quam laudem, quam dignitatem, quam decus. hiſce ego pluribus nominibus unam rem declarari volo, ſed*

utor,

tutor, ut quammaxime ſignificem, pluribus.

Idem lib. III. ab effectis, ſive a conſequentibus præmeditationem oſtendit plurimum valere ad leviores efficiendos caſus adverſos, noſque contra ipſos forti robore muniendos. *Principio male reprehendunt* (Epicurei) *præmeditationem rerum futurarum. nihil eſt enim, quod tam obtundat, elevetque ægritudinem, quam perpetua in omni vita cogitatio, nihil eſſe, quod accidere non poſſit; quam meditatio conditionis humanæ, quam vitæ lex, commentatioque parendi: quæ non hoc affert, ut ſemper mereamus, ſed ut numquam. neque enim, qui rerum naturam, qui vitæ varietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, mœret, quum hæc cogitat; ſed tum vel maximæ ſapientiæ fungitur munere: utrumque enim conſequitur, ut & conſiderandis rebus humanis proprio philoſophiæ fruatur officio, & adverſis caſibus triplici conſolatione ſanetur; primum, quod poſſe accidere, diu cogitaverit; quæ cogitatio una maxime moleſtias omnes extenuat, & diluit; deinde quod humana ferenda intelligit; poſtremo quod videt nullum malum eſſe niſi culpam; culpam autem nullam eſſe, quum id quod ab homine non potuerit præſtari, evenerit.*

Mirum eſt, quam artificioſe Cicero in Oratione pro L. Murena conetur extenuare nomen, & facultatem Juriſconſultorum, qua Servius Sulpicius Murenæ accuſator præſtabat, & multum fidere videbatur, tum auctoritatem M. Catonis Sulpicii ſubſcriptoris imminuere, ejuſque Stoicam diſciplinam deludere ſtudeat. In Sulpicium ea diſputat. *Et quoniam mihi videris*

iſtam

iſtam ſcientiam juris tamquam filiolam oſculari tuam, non patiar te in tanto errore verſari, ut iſtud neſcio quid, quod tantopere didiciſti, præclarum eſſe aliquid arbitrere. aliis ego te virtutibus continentiæ, gravitatis, juſtitiæ, fidei, ceteris omnibus conſulatu, & omni honore ſemper digniſſimum judicavi: quod quidem jus civile didiciſti, non dicam operam perdidiſti, ſed illud dicam, nullam eſſe in illa diſciplina munitam ad conſulatum viam.... Primum dignitas in tam tenui ſcientia, quæ poteſt eſſe? res enim ſunt parvæ, prope in ſingulis litteris, atque interpunctionibus verborum occupatæ. deinde etiamſi quid apud majores noſtros fuit in iſto ſtudio admirationis, id, enunciatis veſtris myſteriis, totum eſt contemptum, & abjectum. Pergit verſans in omnem partem hanc juris peritiam: Adjungit. *Itaq. ſi mihi homini vehementer occupato ſtomachum moveritis; triduo me juriſconſultum profitebor. etenim quæ de ſcripto aguntur, ſcripta ſunt omnia: neque tamen quidquam tam anguſte ſcriptum eſt, quo ego non poſſim, qua de re agitur, non addere. quæ conſuluntur autem, minimo periculo reſpondentur. ſi id, quod oportet, reſponderis, idem videare reſpondiſſe, quod Servius: ſin aliter, etiam controverſum jus noſſe, & tractare videare.* Eo rem deducit hac arte, ac tam feſtive juriſconſultorum deprimit facultatem, ut Cato ipſe, qui aderat, dixerit id, quod in Plutarco legimus: *Dii boni, quam ridiculum conſulem habemus!*

Catonis etiam auctoritatem in hac ipſa cauſſa imminuere conatur, ne Murenæ noceat; ſed vide

vide quanto artificio. *Nam ſi quis hoc forte dicet, Catonem deſcenſurum ad accuſandum non fuiſſe, niſi prius de cauſſa judicaſſet; iniquam legem, judices, & miſeram conditionem inſtituet periculis hominum, ſi exiſtimabit, judicium accuſatoris in reum pro aliquo præjudicio valere oportere. Ego tuum conſilium, Cato, propter ſingulare animi mei de tua virtute judicium, vituperare non audeo: nonnulla in te forſitan conformare, & leviter emendare poſſim. non multa peccas, inquit ille fortiſſimo viro ſenior magiſter: ſed, ſi peccas, te regere poſſum. at ego te veriſſime dixerim peccare nihil, neque ulla in re, te eſſe hujuſmodi, ut corrigendus potius, quam leviter inflectendus eſſe videare. Finxit enim te ipſa natura ad honeſtatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, juſtitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem, & excelſum: acceſſit his tot doctrina non moderata, nec mitis, ſed ut mihi videtur, paullo aſperior, & durior, quam aut veritas, aut natura patiatur.*

Aliter etiam ſumitur diminutio ab auctore ad Herennium, atque ita definitur ſimul, & explicatur.

Diminutio eſt, quum aliquid eſſe in nobis, atque in iis quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut induſtria dicemus egregium: quod, ne qua ſignificetur arrogans oſtentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo. Nam hoc pro meo jure, judices, dico, me labore, & induſtria curaſſe, ut diſciplinam militarem, non in poſtremis tenerem. Hic ſi quis dixiſſet, ut optime tenerem, tametſi vere dixiſſet, arrogans viſus eſſet.

Ini-

Initium exordii Ciceronis pro Archia poeta hac diminutione elaboratum eſt. *Si quid eſt in me ingenii, judices, quod ſentio, quam ſit exiguum; aut ſi qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter eſſe verſatum*... etc. Pro L. Murena de Oratoris facultate: *In qua re ſi ſatis profeciſſiem, parcius de ejus laude dicerem: nunc nihil de me dico; ſed de iis, qui in dicendo magni ſunt, aut fuerunt.*

*Ex lib.*III. *de Orat. cap.* XXVI. -- *ex Orat. c.* XXXVI., & LX. *Ad Herenn. lib.* IV. *c.* XXXVIII.

De Deſcriptione.
Quid ea ſit. quot ejus ſpecies in uſum veniant oratorium.

CAP. III.

D*Eſcriptio eſt illuſtris rei cujuslibet imago, ſive rerum ſub aſpectum pene ſubiectio*. Valet hæc plurimum in re exponenda, & ad illuſtrandum id, quod exponitur; & ad amplificandum; ut iis, qui audiunt, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum eſſe videatur. Nec dubitandum, quin ſumma deſcriptionis laus in eo ſit poſita, ut, quod deſcribit, ad vivum exprimat, atque ita propriis coloribus pingat, aptiſque lineamentis conformet, ut in oculis auditorum, & in animis rei imaginem defigat.

In quatuor ſpecies illam dividemus; non quod neceſſe ſit, quum ſatis omnes intelligantur ſub ge-

generali deſcriptionis notione; ſed ut liceat ſub diſtinctis capitibus plura exempla recenſere. In corporum itaque animantium, in morum, ſeu hominum vitæ, in locurum, & rerum deſcriptiones tota erit diſtributio.

Ex lib. III. *de Orat. c.* LIII. *Ex Orat. c.* LX.

De Corporum deſcriptione.

CAP. IV.

C*Orporis humani, ſive exterioris hominis, & cultus diſcriptio eſt ejuſdem verbis expreſſa, ſeu picta oratione imago.* Hæc ſæpe inducitur; ſed quum ſemper inducatur ob aliquem finem; ad hunc etiam omnia illius lineamenta ſolent efformari: hinc fere ad laudem, vel ad probrum; ſæpe ad odium, ſæpe ad commiſerationem comparantur.

Plures hujſmodi imagines ſubjicit Cicero; ſed nihil tetrius ſolet repræſentare aſpectu Clodii, Gabinii, Piſonis. Piſonem hoc vultu depingit in Orat. pro Sextio. *Alter, o Dii boni. quam teter incedebat, quam terribili aſpectu! unum aliquem te ex barbatis illis, exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columen reip. diceres intueri. veſtitus aſpere, noſtra hac purpura plebeja, ac pene fuſca, capillo ita horrido, ut Capua, in quo ipſe tum imaginis formandæ cauſſa duumviratum gerebat, Seplaſiam ſublaturus videretur. nam quid ego de ſupercilio dicam, quod tum hominibus non ſupercilium, ſed.*

ſed pignus reip. videbatur? tanta erat gravitas in oculo, tanta frontis contractio, ut illo ſupercilio reſpublica, tamquam Atlante cælum, niti videretur. Erat denique hic omnium ſermo. Eſt tamen reip. magnum, firmumque ſubſidium. etc.

Alterum Conſulem ita deſcribit in Piſonem: *Gabinium denique ſi vidiſſent, duuvirum veſtri illi unguentarii citius agnoviſſent: erant illi compti capilli, & madentes cincinnorum fimbriæ, & fluentes, ceruſſatæque buccæ.* In Orat. II. de Lege Agraria P. Rullum ſic pingit. *Jam deſignatus alio vultu, alio vocis ſono, alio inceſſu eſſe meditabatur, veſtitu obſoletiore, corpore inculto, & horrido, capillatior, quàm ante, barbaque majore; ut oculis, & aſpectu denunciare omnibus vim tribuniciam, & minitari reip. videretur.*

Verum quum apud Oratores fere ad animum, moreſque indicandos hujuſmodi aſſumantur deſcriptiones, de his erit ſermo in cap. ſequenti.

Corporis nomen, quod latiſſimè patet, quin ex animantium genere diſcedamus, poterimus etiam in brutis conſiderare, & eorum aliquid ex noſtro auctore lib. II. de Nat. proferre. Itaque hæc prius generatim. *Animantium vero quanta varietas eſt? quanta ad eam rem vis, ut in ſuo quæque genere permaneant? quarum aliæ coriis tectæ ſunt, aliæ villis veſtitæ, aliæ ſpinis hirſutæ: pluma alias, alias ſquama videmus obductas; alias eſſe cornibus armatas, alias habere effugia pennarum. Paſtum autem animantibus large, & copioſe natura eum, qui cuique aptus erat, comparavit.*

Enu-

Enumerare poſſum ad eum paſtum capeſſendum, conficiendumque, quæ ſit in figuris animantium, & quam ſolers, ſubtiliſque deſcriptio partium, quamque admirabilis fabrica membrorum. omnia enim, quæ quidem intus incluſa ſunt, ita nata, atque ita locata ſunt, ut nihil eorum ſupervacaneum ſit, nihil ad vitam retinendam non neceſſarium.

Plura ſubdit in animantibus providentiſſimæ naturæ opera: unum deligam, quod ita exponit. *Illud vero ab Ariſtotele animadverſum, a quo pleraque quis poteſt non mirari? Grues quum loca calidiora petentes maria tranſmittant, trianguli efficere formam: ejus autem ſummo angulo aer ab iis adverſus pellitur: deinde ſenſim ab utroq. latere, tamquam remis, ita pennis curſus avium levatur. Baſis autem trianguli, quam grues efficiunt, ea tamquam a puppi, ventis adjuvatur: hæque in tergo prævolantium colla, & capita reponunt. Quod quia ipſe dux facere non poteſt, quia non habet, ubi nitatur, revolat, ut ipſe quoque quieſcat. In ejus locum ſuccedit ex iis, quæ acquierunt: eaque viciſſitudo in omni curſu ſervatur.*

De Morum, ſive de hominis vitæ Deſcriptione.

CAP. V.

SÆpe orator hac uti debet deſcriptione, qua mores, vitamque hominum oculis auditorum ſubjiciat. De hac modo ſumus locuturi,

ri, quam *Etopœjam* Græco nomine appellant. *Eſt autem hæc morum deſcriptio diligens, & apta vitæ cujuſquam, & naturæ imitatio.* Tum vero hæc præſtat, quum ita rem exprimit, ut ea prope oculis cerni videatur. De hac ſive demonſtratione, ſive evidentia, quam Græci *Hypotypoſin* vocant in Figuris aliqua diximus. nunc paullo fuſiora proferemus ex Cicerone exempla.

Nihil poteſt afferri hoc in genere abſolutius illa Catilinæ imagine, quam habet Cicero in Orat. pro M. Cœlio; *Illa vero, judices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obſequio, cum omnibus communicare, quod habebat, ſervire temporibus ſuorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, ſcelere etiam, ſi opus eſſet, & audacia; verſare ſuam naturam, & regere ad tempus, atque huc, & illuc torquere, & flectere; cum triſtibus ſevere, cum remiſſis jucunde, cum ſenibus graviter, cum juventute comiter, cum facinoroſis audacter, cum libidinoſis luxurioſe vivere. Hac ille tam varia, multipliciq. natura quum omnes omnibus ex terris homines improbos, audaceſque collegerat, tum etiam multos fortes viros, & bonos ſpecie quadam virtutis aſſimulatæ tenebat. Neque umquam ex illo delendi hujus imperii tam ſceleratus impetus extitiſſet, niſi tot vitiorum tanta immanitas quibuſdam facilitatis, & patientiæ radicibus niteretur.*

Non eſt illa prætermittenda Piſonis imago, quam pro Sextio effingit, ut oſtendat, quo ille improbus eſſet animo. *Alter multos plane in omnes partes fefellit . . . . quia triſtem ſemper,*

quia

quia taciturnum, quia ſubhorridum, atque incultum videbant; & , quod erat eo nomine, ut ingenerata familiæ frugalitas videretur, favebant, gaudebant, & ad integritatem majorum ſpe ſua hominem vocabant materni generis obliti. Ego autem (vere hoc dicam, judices) tantum eſſe in homine ſceleris, audaciæ, crudelitatis, quantum ipſe cum rep. ſenſi, numquam putavi; nequam eſſe hominem, & levem, & falſa opinione errore hominum ab adoleſcentia commendatum ſciebam. Etenim animus ejus vultu, flagitia parietibus tegebantur; ſed hæc obſtructio nec diuturna eſt, nec obducta ita, ut curioſis oculis perſpici non poſſit. Videbamus genus vitæ, deſidiam, inertiam; incluſas ejus libidines, qui paullo propius acceſſerant, intuebantur. Denique etiam ſermonis anſas dabat, quibus reconditos ejus ſenſus tenere poſſemus. Laudabat homo doctius philoſophos neſcio quos, neque eorum tamen nomina poterat dicere; ſed eos tamen laudabat maxime, qui dicuntur præter ceteros eſſe auctores, & laudatores voluptatis: cujus, & quo tempore, & quo modo, non quærebat: verbum ipſum omnibus modis animi, & corporis devorabat. Similem invenies in Orat. poſt Red. in Senatu, ſed Ciceronis more, eleganti varietate pictam imaginem.

Morum imitationem, & vitæ vel in perſonis exprimendam eſſe docet Cicero, vel ſine illis: in perſonis jam vidimus; ſine illis intueamur in ambitionis ſollicitudine, & metu, quem Tullius ſubjicit pro Milone, ubi agit de conſulatus contentione. *Præſertim, judices, quum honoris ampliſſimi contentio, & dies comitiorum*

 ſu-

ſubeſſet. quo quidem tempore (ſcio enim quam timida ſit ambitio, quantaque, & quam ſollicita cupiditas conſulatus) omnia non modo, quæ reprehendi palam, ſed etiam, quæ obſcure cogitari poſſunt, timemus: rumorem, fabulam fictam, falſam perhorreſcimus; ora omnium, atque oculos intuemur. nihil enim eſt tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos, ſenſuſque civium: qui non modo improbitati iraſcuntur candidatorum, ſed etiam in recte factis ſæpe faſtidiunt.

Quod ſi hæc etiam, quamvis generatim, videntur tamen perſonis accommodata; quid illa pro L. Murena in eodem fere argumento? *Quod enim fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum, quantas perturbationes, & quantos æſtus habet ratio comitiorum? Dies intermiſſus unus, aut nox interpoſita ſæpe perturbat omnia, & totam opinionem parva nonnumquam commutat aura rumoris. Sæpe etiam ſine ulla aperta cauſſa fit aliud, atque exiſtimamus; ut nonnumquam ita factum eſſe etiam populus admiretur; quaſi vero non ipſe fecerit. nihil eſt incertius vulgo, nihil obſcurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitiorum.... Nam ut tempeſtates ſæpe certo aliquo cœli ſigno commoventur, ſæpe improviſo, nulla ex certa ratione, obſcura aliqua ex cauſſa excitantur; ſic in hac comitiorum tempeſtate populari ſæpe intelligas, quo ſigno commota ſit; ſæpe ita obſcura eſt, ut caſu excitata eſſe videatur.*

De Loci deſcriptione.

CAP. VI.

HIſtoricis hæc deſcriptio ſolet eſſe uſitatior, quam oratoribus. Sive tamen aliquid hujuſmodi hiſtorice tractandum ſit, ſive in oratione deſcribendum; id præſertim conari, & eniti debemus, ut clara ante oculos pingatur loci figura. Non deſunt in Cicerone pulcherrimæ, & accuratiſſimæ deſcriptiones, maxime in Verrinis, quas & ipſe in hoc dicendi genere exempli cauſſa commemorat.

Celebris eſt illa lib. V. Lautumiarum. *Lautumias Syracuſanas omnes audiſtis, plerique noſtis. Opus eſt ingens, magnificum, regum, ac tyrannorum. totum eſt ex ſaxo in mirandam altitudinem depreſſo, & multorum operis pœnitus exciſo. nihil tam clauſum ad exitus, nihil tam ſeptum undique, nihil tam tutum ad cuſtodias nec fieri, nec cogitari poteſt.*

Quid venuſtius, & elegantius Ennæ deſcriptione? Sic ſe habet lib. IV. in eumdem Verrem. *Enna autem, ubi ea, quæ dico, geſta eſſe memorantur, eſt loco præcelſo, atque edito, quo in ſummo eſt æquata agri planities, & aquæ perennes; tota vero omni aditu circumciſa, atque dirempta eſt. quam circa lacus, lucique ſunt plurimi, & lectiſſimi flores omni tempore anni.*

Quoniam ab initio capitis hiſtoricos nominavi, lubet ex Cæſare Alexiæ deſcriptionem proferre, quam habet lib. VII. de B. G. *Ipſum erat opi-*

dum in colle ſummo, admodum edito loco, ut niſi obſidione expugnari non poſſe videretur: cujus collis radices duo duabus ex partibus flumina ſubluebant. ante id opidum planities circiter millia paſſuum tria in longitudinem patebat, reliquis ex omnibus partibus colles mediocri interjecto ſpatio, pari altitudinis faſtigio opidum cingebant: Sub muro, quæ pars collis ad orientem ſpectabat, hunc omnem locum copiæ Gallorum compleverant, foſſamque, & maceriam ſex in altitudinem pedum perduxerant. ejus munitionis, quæ ab Romanis inſtituebatur, circuitus undecim mille paſſuum tenebat.

De rerum Deſcriptione.

CAP. VII.

ETſi rerum deſcriptiones vere ſunt hactenus explicatæ; has tamen modo ab aliis ſecernimus, de iis præſertim acturi in hoc capite, quæ minime animantium genere continentur. Huc autem revocamus eas rerum accuratiores deſcriptiones, quæ ſunt ex inſtituto ſive ad delectationem, ſive ad movendam in auditoribus admirationem elaboratæ.

Nihil autem eſt in rerum natura tam exiguum, tam expoſitum, quod ars dicendi non ita poſſit evolvere, aperire, explicare, ac demum in omnem partem verſare, ut quid præclarum, & mirificum appareat. Prope infinita poſſum adducere a Cicerone ita deſcripta. De frugibus, quas omnes naſci videmus, quot, & quanta ſubjicit,

jicit, & exponit venuſtiſſime, quæ pauci animadvertunt? Hæc habet in Catone majore.

Quamquam me quidem non fructus modo, ſed etiam ipſius terræ vis, ac natura delectat. quæ, quum gremio mollito, ac ſubacto ſemen ſparſum excepit, primum id occæcatum cohibet; ex quo occatio, quæ hoc efficit, nominata eſt; deinde tepefactum vapore, & complexu ſuo diffundit, & elicit ex eo viriditatem; quæ nixa fibris ſtirpium ſenſim adoleſcit, culmoque erecta geniculato vaginis jam quaſi pubeſcens includitur; e quibus quum emerſerit, fundit frugem ſpicæ, ordine ſtructam, & contra avium minorum morſum munitur vallo ariſtarum. Hinc de vitibus.

Quid ego vitium ſatus, ortus, incrementa commemorem? ſatiari delectatione non poſſum, ut meæ ſenectutis requietem, oblectamentumque noſcatis. Omitto enim vim ipſam omnium, quæ generantur e terra, quæ ex fici tantulo grano, aut ex acino vinaceo, aut ex ceterarum frugum, aut ſtirpium minutiſſimis ſeminibus tantos truncos, ramoſque procreet .... Vitis quidem, quæ natura caduca eſt, &, niſi fulta ſit, ad terram fertur, eadem, ut ſe erigat, claviculis ſuis, quaſi manibus, quidquid eſt nacta, complectitur. quam ſerpentem multiplici lapſu, & erratico, ferro amputans coercet ars agricolarum; ne ſilveſcat ſarmentis, & in omnes partes nimia fundatur. Itaque ineunte vere in iis, quæ relicta ſunt, exiſtit tamquam ad articulos ſarmentorum ea, quæ gemma dicitur, a qua oriens uva ſe ſe oſtendit: quæ & ſucco terræ, & calore ſolis augeſcens, primo eſt peracerba guſtui, deinde maturata dulceſcit, veſtitaque pampinis

nec modico tepore caret, & nimios ſolis deſugit ardores: qua quid poteſt eſſe tum fructu lætius, tum aſpectu pulchrius?

De Narratione.

CAP. VIII.

NArratio huc venit ſuo prope jure poſt deſcriptiones. ad has enim pertinet. Nam quid hæc tandem?

Narratio eſt rerum geſtarum, vel ut geſtarum, expoſitio. Sed Narrationum tria ſunt genera. Unum genus eſt, in quo ipſa cauſſa, & omnis ratio controverſiæ continetur. Alterum, in quo digreſſio aliqua extra cauſſam, aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis, non alienæ ab eo negotio, de quo agitur, aut amplificationis cauſſa interponitur. Tertium genus eſt remotum a civilibus cauſſis, quod delectationis cauſſa non inutili cum exercitatione dicitur, & ſcribitur. De prima Narratione, quæ civilis dicitur, hic non agimus. Ex altero, & tertio genere lubet unum illud conficere, quod in hunc locum adducimus. Quare huc volumus ſpectare omnem facti narrationem, quæ ſive delectationis, ſive amplificationis, ſive demum exercitationis dicendi cauſſa inducitur.

Narrationis hujus noſtræ partes ſunt duæ, quarum altera in negotiis, ſeu factis, altera in perſonis maxime verſatur. Ea quæ in negotiorum, ſive factorum expoſitione poſita eſt, dividitur in fabulam, hiſtoriam, argumentum.

Fa-

Fabula eſt, in qua nec veræ, nec veriſimiles res continentur; cujuſmodi ſunt pleraque a poetis conficta; quamquam & hæc ſuo in genere veriſimilia eſſe oporteat. verum de his plura in Poeticis inſtitutionibus. Quum tamen & hæc ficta a poetis, maxime ſimilitudinis cauſſa, poſſint aliquando in uſum orationis venire; tum licebit quidem aliquid hujuſmodi in oratione uſurpare, ſed ita, ut omnes intelligant, quem ad finem referatur.

Qua de re, ut exemplum aliquod ex Cicerone proferamus; veram ſane hominis immanitatem, & immenſam avaritiam non poterat evidentius demonſtrare, neque efficacius exprimere, quam hiſce figmentis poetarum aſſumptis, lib. accuſat. v. in Verrem.

At quæ erat iſta libido crudelitatis exercendæ? quæ tot ſcelerum ſuſcipiendorum cauſſa? nulla, judices, præter prædandi novam, ſingularemque rationem. Nam ut illi, quos a poetis accepimus, ſinus quoſdam obſediſſe maritimos, aut aliqua promontoria, aut prærupta ſaxa tenuiſſe dicuntur, ut eos, qui eſſent appulſi navigiis, interficere poſſent; ſic iſte in omnia maria infeſtus ex omnibus Siciliæ partibus imminebat. Quæcunque navis ex Aſia, ex Syria, quæ Tyro, quæ Alexandria venerat, ſtatim certis indicibus, & cuſtodibus tenebatur. Vectores omnes in Lautumias conjiciebantur. onera, atque merces in prætoriam domum deferebantur. Verſabatur in Sicilia longo intervallo alter, non Dionyſius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondam inſula multos, & crudeles Tyrannos) ſed quoddam novum monſtrum ex vetere illa immanitate,

ſe, quæ in iiſdem locis verſata eſſe dicitur.

Similitudinis etiam cauſſa illud eſt pro Lege Manilia ſumptum ex Medeæ fuga. *Primum ex ſuo regno ſic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugiſſe dicitur: quam prædicant in fuga fratris ſui membra in iis locis, qua ſe parens perſequeretur, diſſipaviſſe; ut eorum collectio diſperſa, mœrorque patris celeritatem perſequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas & a majoribus acceperat, & ipſe bello ſuperiore ex tota Aſia direptas in ſuum regnum congeſſerat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum noſtri colligunt diligentius, rex ipſe e manibus effugit, ita illum in perſequendi ſtudio mœror, hos lætitia retardavit.*

Videtis quemadmodum etiam fabulæ poetarum opportune inductæ narrationibus explicandis, illuminandiſque inſerviant. Ad hoc genus adſcribunt etiam narrationes apologorum; quibus ad colloquendum vel bruta, vel res inanimes, vel promiſcue ex utroque genere inducuntur, ad aliquid moralis doctrinæ ex ficta narratione vel deducendum, vel comprobandum. Poteſt aliquid hujuſmodi etiam in oratione uſurpari. Sed poſtquam in hoc genere ſcribendi plures excelluerunt; quum opus erit, præſtabit ex antiquis aliquid in rem noſtram aſſumere, quam pro libito confingere. Æſopus plurima invenit hujuſmodi, & plurima his apologis complexus eſt optima vitæ præcepta. Hæc ab illo Græce conſcripta aureo libello vere aureus Phædrus Latine reddidit, & polivit verſibus ſenariis.

In

In plebis ſeceſſione a patribus narrat T. Livius lib. II. miſſum ad plebem fuiſſe Oratorem Menenium Agrippam, atque uno apologo ad concordiam induxiſſe. Sed audite Livium ipſum.
„ Is intromiſſus in caſtra, priſco illo dicendi, „ & horrido modo, nihil aliud, quam hoc, „ narraſſe fertur: Tempore, quo in homine „ non, ut nunc, omnia in unum conſentirent, „ ſed ſingulis membris ſuum cuique conſilium, „ ſuus ſermo fuerit, indignatas reliquas par- „ tes, ſua cura, ſuo labore, ac miniſterio, „ ventri omnia quæri; ventrem in medio quie- „ tum nihil aliud quam datis voluptatibus frui; „ conſpiraſſe deinde, ne manus ad os cibum „ ferrent, nec os acciperet datum, nec den- „ tes conficerent: hac ira dum ventrem fame „ domare vellent, ipſa una membra, totumque „ corpus ad extremam tabem veniſſe: inde ap- „ paruiſſe, ventris quoque haud ſegne miniſte- „ rium eſſe, nec magis ali, quam alere eum, „ reddentem in omnes corporis partes hunc, „ quo vivimus, vigemuſque, diviſum pariter „ in venas, maturum confecto cibo ſanguinem: „ Comparando hinc quam inteſtina corporis ſe- „ ditio ſimilis eſſet iræ plebis in patres, fle- „ xiſſe animos. „

Argumentum eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit. Hujus generis ſunt, quæ in Comœdiis, ſive Tragœdiis narrantur, atque aguntur, de quibus hic minime loquimur.

Hiſtoria eſt geſta res, ab ætatis noſtræ memoria remota. Ad hanc refer cujuslibet veri facti expoſitionem, & omnia complecteris, quæ Narrationis nomine hic intelligimus.

Jam

Jam vero ſingula ut percurramus; quum in facti deſcriptione verſamur, eam eſſe præcipuam narrationis virtutem exiſtimemus, ut illa, quæ exponimus, ſint vivis coloribus expreſſa, ut iis, qui audiunt, tum geri illa, fierique videantur; ut mores ejus, de quo narramus, ut ſermo, ut vultus omnes exprimantur.

Nam illa, quæ verſatur in perſonis, narratio ejuſmodi eſt, ut in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones, & animi perſpici poſſint, hoc modo:

„ Venit ad me ſæpe clamitans. Quid agis,
Mitio?
„ Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?
„ Cur potat? cur tu his rebus ſumptum
ſuggeris?
„ Veſtitu nimio indulges, nimium ineptus
es.
„ Nimium ipſe durus eſt præter æquum-
que, & bonum.

Hoc in genere narrationis paullo liberioris, multa ineſſe debet feſtivitas, confecta ex rerum varietate, animorum diſſimilitudine, gravitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione, deſiderio, diſſimulatione, errore, miſericordia, fortunæ commutatione, inſperato incommodo, ſubita lætitia, jucundo exitu rerum. Tum hanc efficere ſuavem ſolent, & jucundam admirationes, exſpectationes, & interpoſiti, rebuſque accommodati motus animorum. *De Invent. lib.* I. *c.* XIX. — II. *de Orat. c.* LIX.

Ut ab iis incipiamus exemplis, quæ ſimplicem continent alicujus facti narrationem; eſt illa de Senectute elegans, & perpolita. In eo libro, qui

qui Œconomicus inſcribitur. *narra Socrat.s: Cyrum minorem regem Perſarum, præſtantem ingenio, atque imperii gloria, quum Lyſander Lacedæmonius vir ſummæ virtutis veniſſet ad eum Sardis, eique dona a ſociis attuliſſet; & ceteris in rebus comem erga Lyſandrum, atque humanum fuiſſe, & ei quemdam conſeptum agrum diligenter conſitum oſtendiſſe: Quum autem admiraretur Lyſander & proceritates arborum, & directos in quincuncem ordines, & humum ſubactam, atque puram, & ſuavitatem odorum, qui efflarentur e floribus; tum eum dixiſſe, mirari ſe non modo diligentiam, ſed etiam ſolertiam ejus, a quo eſſent illa dimenſa, atque deſcripta: & ei Cyrum reſpondiſſe. Atqui ego iſta ſum omnia dimenſus: mei ſunt ordines, mea deſcriptio: multæ etiam iſtarum arborum mea manu ſunt ſatæ. Tum Lyſandrum intuentem ejus purpuram, & nitorem corporis, ornatumque Perſicum multo auro, multiſque gemmis, dixiſſe: Recte vero te Cyrum beatum ferunt, quoniam virtuti tuæ fortuna conjuncta eſt.*

Hæc fere hiſtorico dicendi genere ſolent deſcribi. Quare huc pertinent, quæ diligentius, & enucleatius in hiſce libris enarrantur.

Jam plura in hac etiam deſcriptione internoſcere lumina poteſtis, quibus commendari narrationes, & venuſtas, & feſtivas, & ſuaves fieri audiſtis, uti ſunt colloquia; & motus animorum. Ut autem aliquam adducam maxime oratoriam, in qua & variæ deſcriptiones elegantiſſimæ, & omnis ornatus perſpici poteſt; a Verrinis minime puto diſcedendum, quæ incredibili quadam varietate dicendi ſunt admirabiles.

biles. In IV. Accuſat. libro, quem ipſe Cicero commemorat hiſce narrationibus diſtinctum, inter cetera, poſtquam alia narravit de Verris rapacitate, & dolis, quibus ab Antiochio ſibi tradi pulcherrima, & pretioſiſſima vaſa curaverat, ita pergit in facti peculiaris narrationem, cujus etiam in ipſo aditu non levem exſpectationem ſtudet movere.

Nunc reliquum, judices, attendite, de quo & vos audiſtis, & populus R. non nunc primum audiet: & in exteris nationibus uſque ad ultimas terras pervagatum eſt. Candelabrum e gemmis clariſſimis, opere mirabili perfectum Reges hi (Antiochi Regis Syriæ filii) *quos dico, Romam quum attuliſſent, ut in Capitolio ponerent: quod nondum etiam perfectum templum offenderant, neque ponere potuerunt, neque vulgo oſtendere, ac proferre voluerunt: ut & magnificentius videretur, quum ſuo tempore in cellam Jovis Optimi Maximi poneretur; & clarius, quum pulchritudo ejus recens ad oculos hominum, atque integra perveniret. ſtatuerunt id ſecum in Syriam reportare: ut, quum audiſſent ſimulacrum Jovis Optimi Maximi dedicatum, legatos mitterent, qui cum ceteris rebus illud quoque eximium, atque pulcherrimum donum in Capitolium afferrent. Pervenit res ad iſtius aures, neſcio quomodo. nam rex celatum voluerat: non quo quidquam metueret, aut ſuſpicaretur; ſed ut ne multi illud ante perciperent oculis, quam populus Romanus. Iſte petit a rege, & cum plurimis verbis rogat, ut id ad ſe mittat: cupere ſe dicit inſpicere, neque ſe aliis videndi poteſtatem eſſe facturum.*

An-

Antiochus, qui & animo pueriliː eſſet, & regio, nihil de iſtius improbitate ſuſpicatus eſt: imperat ſuis, ut id in prætorium involutum quam occultiſſime deferrent: quo poſteaquam attulerunt, involucriſque rejectis conſtituerunt: iſte clamare cœpit dignam rem eſſe regno Syriæ, dignam regio munere, dignam Capitolio. Etenim erat eo ſplendore, qui ex clariſſimis, & plurimis gemmis eſſe debebat; ea varietate operum, ut ars certare videretur cum copia; ea magnitudine; ut intelligi poſſet, non ad hominum apparatum, ſed ad ampliſſimi templi ornamentum eſſe factum. quod quum ſatis jam perſpexiſſe videretur, tollere incipiunt, ut referrent. Iſte ait, ſe velle illud etiam atque etiam conſiderare: nequaquam ſe eſſe ſatiatum. Jubet illos diſcedere, & candelabrum relinquere. Sic illi tum inanes ad Antiochum revertuntur.

Rex primo nihil metuere, nihil ſuſpicari. dies unus, alter, plures: non referri. Tum mittit rex ad iſtum, ſi ſibi videatur, ut reddat. Jubet iſte poſterius ad ſe reverti: mirum illi videri. mittit iterum, non redditur. Ipſe hominem appellat, rogat, ut reddat. Os hominis, inſignemque impudentiam cognoſcite. Quod ſciret, quod ex ipſo rege audiſſet in Capitolio eſſe ponendum; quod Jovi Optimo Maximo, quod populo Romano ſervari videret, id ſibi ut donaret, rogare, & vehementer petere cœpit. Quum ille ſe & religione Jovis Capitolini, & hominum exiſtimatione impediri diceret; quod multæ nationes teſtes eſſent illius operis, ac muneris: iſte homini minari acerrime cœpit. Ubi videt eum nihilo

ma-

magis minis, quam precibus permoveri: repente hominem de provincia jubet ante noctem decedere. ait ſe comperiſſe, ex ejus regno piratas in Siciliam eſſe venturos.

Rex maximo in conventu Syracuſis, in foro, ne quis forte me in crimine obſcuro verſari, atque affingere aliquid ſuſpicione hominum arbitretur, in foro, inquam, Syracuſis flens, ac Deos, homineſque conteſtans clamare cœpit, candelabrum factum e gemmis, quod in Capitolium miſſurus eſſet, quod in templo clariſſimo populo Romano monumentum ſuæ ſocietatis, amicitiæque eſſe voluiſſet, id ſibi C. Verrem abſtuliſſe: de ceteris operibus ex auro, & gemmis, quæ ſua penes illum eſſent, ſe non laborare; hoc ſibi eripi, miſerum eſſe, & indignum: id etſi antea jam mente, & cogitatione ſua, fratriſque ſui conſecratum eſſet, tamen tum ſe in illo conventu civium Romanorum dare, donare, dicare, conſecrare Jovi Optimo Maximo, teſtemque ipſum Jovem ſuæ voluntatis, ac religionis adhibere.

Eſt illud genus narrationum non minus excellens, quam artificioſum, quod potiſſimum inſtitutum eſt ad miſericordiam commovendam, atque ſi fieri poſſit ad lacrimas ex oculis auditorum eliciendas. In hoc autem mirabile eſt artificium, ut res ipſæ ita narrentur, atque exprimantur, ut videantur non arte conquiſita verba, ſed a natura ipſa, & rerum acerbitate profecta. Quam excellat hac in re Cicero, non eſt hujus loci commemorare: unam tamen ejuſdem narrationem de ſupplicio navarchorum, quæ legitur lib. Accuſat. V. adducam, quæ ita ſe habet.

In-

Includuntur in carcerem condemnati: ſupplicium conſtituitur in illos, ſumitur de miſeris parentibus navarchorum. prohibentur adire ad filios ſuos; prohibentur liberis ſuis cibum, veſtitumque ferre. Patres hi, quos videtis jacebant in limine: matreſque miſeræ pernoctabant ad oſtium carceris, ab extremo complexu liberum excluſæ, quæ nihil aliud orabant, niſi ut filiorum extremum ſpiritum ore excipere ſibi liceret. Aderat janitor carceris, carnifex prætoris, mors, terrorque ſociorum, & civium lictor Seſtius, cui ex omni gemitu, doloreque certa merces comparabatur. ut adeas, tantum dabis. ut cibum tibi intro ferre liceat, tantum. nemo recuſabat. Quid? ut uno ictu ſecuris afferam mortem filio tuo, quid dabis? ne diu crucietur, ne ſæpius feriatur, ne cum ſenſu doloris aliquo, aut cruciatu ſpiritus auferatur. etiam ob hanc cauſſam pecunia lictori dabatur. O magnum, atque intolerandum dolorem! o gravem, acerbamque fortunam! non vitam liberum, ſed mortis celeritatem pretio redimere cogebantur parentes. atque ipſi etiam adoleſcentes cum Seſtio de eadem plaga, & de uno illo ictu loquebantur: idque poſtremum parentes ſuos liberi orabant, ut levandi cruciatus ſui gratia lictori pecunia daretur.

Hæc qui legerit, plura de narrationibus præcepta non equidem puto deſideraturum. Qui plura optaret exempla, Verrinas Accuſationes volutet, & præſertim IV., & V. lib. De figuris grammaticis, quæ nonnumquam narrationibus inſerviunt, & videntur percommodæ, quibus ſive modus temporis pro alio ponitur, *in-*

finitivus pro præterito imperfecto; vel orationis aliqua particula, & verbum præſertim, reticetur; non eſt neceſſe plura dicere. Satis enim uno in loco narrationis allatæ de rege Antiocho utraque figura deprehenditur. *Rex primo nihil metuere, nihil ſuſpicari* -- pro *metuebat, ſuſpicabatur*. Deinde: *dies unus, alter, plures*.. ubi ſubauditur, *tranſeunt*, ſive *fluunt* -- & ſtatim: *non referri* -- pro *non referebatur*.

Digitized by Google

DE RATIONE SCRIBENDARUM EPISTOLARUM

APPENDIX.

NIhil eſt quod crebrius uſuveniat in humana vita homini præſertim liberaliter educato, & officioſo, quam litteras conſcribere; ſed haud ſcio, num id, quod faciunt omnes, multi faciant ſatis commode, & eleganter. Ne itaque hanc rationem ſcribendi prætercam, quæ ſolet eſſe magis protrita; hanc Appendicem hac de re inſtitutam cenſui jam traditis præceptionibus adijciendam. In qua quidem tradenda, & explicanda, ſequar, quoad fieri poterit, jam vobis propoſitum Magiſtrum, M. Tullium Ciceronem; ab ipſo certe numquam diſcedam. Exemplis enim, quæ in omni arte præceptis ducimus potiora, ita abundat Auctor noſter, ut nihil præterea deſiderandum ſit. Præcepta vix ea poſſumus ex Cicerone hac de re ſumere, quæ notionem Epiſtolarum ſatis claram ſubjiciant, & perſpicua quædam lumina ſuppeditent; ſed nihil præterea. Si enim divinando aliquid liceat proferre, ego quidem exiſtimo cenſuiſſe Ciceronem, hanc rationem ſcribendi totius artis dicendi quandam eſſe veluti appendiculam, quæ cujuſvis in eloquentia pro-

greſſiones ſponte conſequeretur. Quare iis traditis, quæ ad totam dicendi artem pertinent, nihil de hac peculiari ratione tradendum cenſuit; cui nemo litteris excultus humanioribus admovere manum poſſet, qui minus id apte faceret. Neque igitur attingenda cenſuimus Scriptorum alioquin præſtantium volumina, quæ hoc de genere ſcripta fuerunt. Nam & minus neceſſaria duximus, & huic loco minime convenire. Qui enim huc revocant tria cauſſarum genera, & de ſingulis præcipiunt, quæ cujuſque ſunt propria, ii mihi videntur oratorem ad Epiſtolas conſcribendas inſtituere, non de Epiſtolis faciliora quædam tradere velle. Nos certe, qui hæc præmittimus integræ, abſolutæque orationis præceptis, nihil horum huc poſſumus traducere. Jam vero ex inſtituto, quæ ſunt præceptis declaranda, paucis expediamus; alia ratione, quæ credimus utiliora, exemplis ad certa capita revocabimus.

I. *Quid ſit Epiſtola, & ad quos fines Inſtituta.*

PLacet in primis, quoniam omnis tractatio de Epiſtolis futura eſt, ante definire, quid ſit Epiſtola. Omnis enim, quæ ratione ſuſcipitur, de aliqua re inſtitutio, debet a definitione proficiſci, ut intelligatur, quid ſit id, de quo diſſeritur. Igitur *Epiſtola eſt ſcriptum amicorum abſentium colloquium*. Si cauſſas requiris, propter quas inventa fuit, ac ejus poſtea eſt uſus frequentatus; huc facile referre omnes poteris, ad amicos nimirum abſentes certiores faciendos, ſi quid eſt, quod eos ſcire, aut noſtra, aut

aut ipſorum interſit. Id ſane proprium eſt epiſtolæ, ut is, ad quem ſcribitur, de iis rebus, quas ignorat, certior fiat. Sæpe etiam amicos ſola inducit benevolentia ad ſcribendum, ut, qui intervallo locorum disjuncti ſunt, inter ſe mutuo per litteras colloquantur. *Ex lib.* I. *Off.* -- *Phil.* II. - *Epiſt.* IV. *lib.* II. *ad Famil.* -- I. *lib.* I. *ad Q. Frat.* -- *&* VII. *lib.* I. *ad Fam.*

II. *De Epiſtolarum partitione.*

EXplicato genere Epiſtolarum, videndum eſt, quæ ſint hujus generis formæ, ſive partes, ſive ſpecies; ut in eas tribuatur omnis tractatio. Plura recenſentur Epiſtolarum genera; ſed tria commemorantur a Cicerone, ad quæ nihil dubitandum, quin omnia percommode referri poſſint. Primum illud eſt, quod jam memoravimus, & cujus cauſſa inventa res ipſa eſt, ut certiores faceremus abſentes, ſi quid eſſet, quod eos ſcire, aut noſtra, aut ipſorum intereſſet. Reliqua ſunt epiſtolarum genera duo, unum familiare, & jocoſum; alterum ſeverum, & grave. Hanc diviſionem in plura alii capita partiuntur: contrahit ad duo tantum genera Aldus Manutius, quorum alterum morale ſit, alterum negotiale: ad hæc oſtendit poſſe omnia facile revocari. Sed quis non videt eadem ratione quamlibet Epiſtolam ſive moralem, ſive negotialem vel eſſe jocoſam, & familiarem oportere, vel gravem, & ſeveram? Huc nos igitur cum noſtro auctore recipiamus. Nihil enim modo intereſt hæc ſubtilius examinare. Quum res agenda erit per exempla, tum ita pro diverſa

Epiſtolarum materia rem dividemus, ut cujuſque generis, ſaltem uſitatioris, & præcipua argumenta, & gratias quaſdam venuſtiores, & elegantiores dicendi modos liceat cuique deprehendere. *Ex Epiſt.* IV. *lib.* II. *ad Fam.*

III. *Quo dicendi genere conſcribendæ ſint Epiſtolæ.*

Epiſtola nihil habet ſimile aut concioni, aut judicio: atque hanc docet Cicero quotidianis verbis texi oportere. Ita ipſe de Latinis litteris, quas ea lingua tum Romani ſcribebant, quam loquebantur. Nos vero qui poterimus magis apud illos uſitata, & quotidiana ab aliis ſecernere, quibus æque ſunt omnia peregrina? Verum ita præceptionem intelligamus, ut omnia in facili quodam, ac tenui genere dicendi verſentur; ut nihil exquiſiti, nihil accerſiti, ineſſe videatur. Sed quis hæc facile non intelligit? Non ita credo tam vulgarem eſſe hanc laudem; ut plana, & expedita quadam ratione animi quiſque ſui ſciat, ac valeat explicare ſententias. *Epiſt.* XX. *lib.* IX. *ad Fam.*

Neque tamen dicendi rationi, quæ convenit epiſtolis, is ſufficit planæ cujuſdam facilitatis character, niſi elegantes ſimul ſint, & urbanæ; ruſticæ ſint, & rudes oportet, atque indignæ, quæ inter homines excultos humanitate ſcribantur.

Elegantia eſt, quæ facit, ut res quælibet pure, & aperte dici videatur. hæc diſtribuitur in Latinitatem, & explanationem. Latinitas eſt, quæ ſermonem purum conſervat ab omni vitio re-

remotum. Vitia in ſermone, quo minus in Latinis ſit, duo poſſunt eſſe: Solœciſmus, & Barbariſmus. Solœciſmus eſt, quum verbis pluribus conſequens verbum ſuperiori non accommodatur. Barbariſmus eſt, quum verbum aliquod vitioſe effertur. Hæc qua ratione vitare poſſimus, in arte Grammatica dilucide diſcemus. — Explanatio eſt, quæ reddit apertam, & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, uſitatis verbis, & propriis. Uſitata ſunt ea, quæ verſantur in ſermone, & conſuetudine quotidiana: propria, quæ ejus rei verba ſunt, aut eſſe poſſunt, qua de loquemur. Ab Heren. l. IV. c. XII.

Urbanitas eſt lepos quidam feſtivus ex genuina linguæ venuſtate proficiſcens; ſive eſt perhumani, & faceti ſermonis nativa quædam feſtivitas. Quamquam quid eſt, quod diligentius hanc urbanitatem definire ſtudeamus? quum vel ipſe Tullius Bruto quærenti, qui tandem eſſet urbanitatis color, neſcire ſe reſpondeat: ac tantum eſſe quemdam ſcire.

Erat is vernaculus quidam ſapor, erat imago nativæ feſtivitatis, quæ Romæ nata vix aliquod extra urbis pomœria veſtigium ſui reperiebat. Quin etiam jam Tullii tempore tam erat Romæ e ſuo nitore, ac præſertim ex nativa urbanitate ſermo communis dilapſus, ut ad Curium (lib. VII. ep. XXI.) ſcribat. *Vides enim exaruiſſe jam veterem urbanitatem: ut Pomponius noſter ſuo jure poſſit dicere, niſi nos pauci retineamus gloriam antiquam Atticam. Ergo is tibi, nos ei ſuccedimus.* De hoc ipſo Attico ſcribit Cornelius Nepos in ejus vita cap. IV. *Tan-*

Ita autem ſuavitas erat ſermonis Latini, ut appareret, in eo nativum quemdam leporem eſſe, non adſcitum. Neminem tamen æque celebrat Tullius hac urbanitate perpolitum, ac ſuum Papirium Pætum, ad quem lib. IX. ep. xv. ea leguntur. *Itaque te quum video, omnes mihi Granios, omnes Lucilios (vere ut dicam) Craſſos quoque, & Lælios videre videor. Moriar, ſi præter te quemquam reliquum habeo, in quo poſſim imaginem antiquæ, & vernaculæ feſtivitatis agnoſcere*. In hac autem eadem Epiſtola ſcripſerat. *Accedunt non Attici, ſed ſalſiores, quam illi, Atticorum, Romani veteres, atq. urbani ſales. Ego autem (exiſtimes licet, quod lubet) mirifice capior facetiis, maxime noſtratibus: præſertim quum eas videam primum oblitas Latio tum, quum in urbem noſtram eſt infuſa peregrinitas*.

Neque ſane mirum videri debet, ex diuturna advenarum, & peregrinorum conſuetudine aboleri paullatim gratias ſermonis venuſtiores, & induci aliquam peregrinitatem. Non enim alia de cauſſa lepor is, & ſapor linguæ vernaculæ tenacius, & diutius retinetur a mulieribus, niſi quod ipſæ domeſticum prope, & familiarem cum omni venuſtate retineant ſermonem. Id etiam noſtris temporibus in florentiſſima Tuſcorum lingua licet cognoſcere. Nemo enim retinet linguam venuſtioribus facetiis, & gratiis ornatam, ac meliori ſapore, & ſale conditam, quam Mulieres, & pueri in civitatibus: omnes vero in villis, & pagis coloni; ubi tutius abdita ſuum retinet nitorem, leporemque vernaculum ſermo ille venuſtiſſimus.

De

De Latino quidem id ipſum prope confirmat Cicero lib. III. de Orat. cap. XII. *Facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conſervant, quod multorum ſermonis expertes ea tenent ſemper, quæ prima didicerunt.*

Hæc ego vellem eo referrent omnes, qui legerint, ut intelligant, quid hoc ipſo in genere requiratur, ut quiſpiam excellat; neque putent, quod Cicero præcipiat quotidianis verbis texendam eſſe epiſtolam, ideo perfacile hoc modo ſe poſſe dicere: quum hæc facilitas, quæ in Epiſtolis commendatur, ea debeat elegantia, & urbanitate eſſe condita, quam florente etiam Romæ Latina eloquentia ad tam paucos redactam fuiſſe dolebat Cicero. Hinc quum hanc venuſtatem, & hunc leporem non niſi ex ejuſdem Ciceronis epiſtolis delibare poſſimus, in iis volutandis diligentiſſime verſentur neceſſe eſt, qui aliquid in hoc genere perpoliti, & elegantis moliuntur. Neque tamen arbitrentur id imitari tam eſſe difficile in lingua tantummodo Latina; quum idem experiamur in omni florentiori, & uberiori; atque ita in Etruſca, quæ vulgaris dicitur, ut quum plures in conſcribendis epiſtolis hoc ſermone floruerint ſcriptores, unum tamen hac vernacula urbanitate omnes mea quidem ſententia longe præſtiterit, Hannibal Carus.

IV. *De cultu Epiſtolarum.*

NOn eſt dubium, quin elegantia, & urbanitas ſupra explicata ſit præcipuus epiſtolarum cultus, & ornatus. Verum hoc præcipe-

re, ut tota epiſtola ſit elegans, & urbana, perinde ſe habet, ac pictura ſtudioſo imaginem proponere omni ex parte pulcherrimam, quin quibus eam coloribus exprimat, & ſingulas partes imitetur, antea doceatur. Etſi vero, uti demonſtratum eſt, vix arte quidquam hujuſmodi in epiſtolis declarari poſſit: ne tamen omnia prætereamus, pauca hoc loco indicabimus.

Igitur epiſtola nullum ſui proprium reſpuit cultum, & ornatum. Quod ita verum eſt, ut nullum ſit orationis lumen (Nam de locis non loquor, quum videant omnes, hinc omnem etiam epiſtolarum copiam manare oportere) quod, ſi opportune adhibeatur, & rebus accommodetur, in epiſtolam cadere concinne non poſſit. Itaque qui hæc majora lumina figurarum ab epiſtolis pœnitus expungunt, videntur mihi ſimul omnem excludere paullo graviorem materiem; vel ignorare, qua ratione illa ipſa, quæ ad inſignem ornatum in oratione adhibentur, poſſint ad tenuem epiſtolarum cultum comparari.

Ne omnia hic repetam, quæ de ornatu ſive verborum, ſive ſententiarum jam dicta fuerunt; juvat perſæpe exempla ſumpſiſſe ex Ciceronis epiſtolis. Nunc vero ſatis erit paucis id ipſum confirmare. Nihil ſane videtur magis oratorium, imo & Poeticum, quam ſenſum rebus tribuere anima motuque carentibus. Attamen quam venuſte hæc ita ſæpe inducta a Cicerone leguntur, ut nata ad feſtivam urbanitatem videantur? Sic ad Torquatum Ep. III. lib. VI. poſt arrepta ex doctrina philoſophorum ad conſolandum hominem graviſſima præcepta ſubjungit de Athena-

rum

rum civitate, in qua tum amicus degebat. *Sed in ea es urbe, in qua hæc, vel plura, & ornatiora parietes ipſi loqui poſſe videantur*. Quid autem lenius, quid humanius illo ad Dolabellam initio ep. x. 1. lib. IX? *Gratulor Bajis noſtris, ſiquidem, ut ſcribis, ſalubres repente factæ ſunt: niſi forte te amant, & tibi aſſentantur, & tamdiu, dum tu ades, ſint oblitæ ſui. Quod quidem ſi ita eſt, minime mirum, cælum etiam, & terras vim ſuam, ſi tibi ita conveniat, dimittere*. Ad Atticum ep. xiv. lib. I. ſcribens, poſtquam indicavit quæ capita fuerint concionis cujuſdam ab ſe habitæ ad populum, addit: *Noſti jam in hac materia ſonitus noſtros. Tanti fuerunt, ut ego brevior ſim, quod eos uſque iſthinc exauditos putem*. Quid autem niſi venuſtatem, & gratias minime adſcitas illa ſpirant lib. VII. ad Trebatium ep. xix. de illa Lucaniæ urbe? *itaque ut primum Velia navigare cœpi, inſtitui Topica Ariſtotelea conſcribere ab ipſa urbe commonitus amantiſſima tui*. Et xx. *Amabilior mihi Velia fuit, quod te ab ea ſenſi amari*.

Tranſlata adhibentur ſæpiſſime, ſed ea præſertim, quæ ex quotidiana conſuetudine, ac prope Domi cujuſque, & inter familiares debebant eſſe & protrita, & vernacula. Ita Curius ſummopere urbanus ad Ciceronem lib. VII. ep. xx. v. *Sulpitii ſucceſſori nos de meliori nota commenda*. Ubi ex doliis, quæ ad internoſcenda vina variis notis ſignabantur, ſumpto verbo, ſignificat quam ſibi optaret Ciceronis commendationem. Scribentem autem M. Fabium Gallum de Catone, ejuſque ſummis laudibus librum, qui maxime Cæſari inviſus eſſe debebat, vide

vide quam lepide, & inopinato ab ipſo opere deterreat, ſumpta ſententia ex iis, qui artem pingendi diſcentes furtim abſente magiſtro aliquid pingere conantur, quique mox illo ſuperveniente manum amovent e tabula, & penicillum abjiciunt. Ita ille ep. xxv. lib. XII. *Sed heus tu, manum de tabula. magiſter adeſt citius, quam putaveramus. Vereor ne in Catonium, Catonioſve*. Neque tamen obſtat quidquam, quominus, re poſtulante, & maxime accedente feſtivitate quadam, etiam paullo graviora congerantur translata. Sic ep. xv. lib. IX. ad Pætum. *Catulum mihi narras, & illa tempora. Quid ſimile? ne mihi quidem ipſi tunc placebat, diutius abeſſe ab reip. cuſtodia. ſedebamus enim in puppi, clavumque tenebamus. nunc autem vix eſt in ſentina locus*.

Atque ut ad ſplendidiora orationis lumina redeamus, pauca ſufficiat ex IX. & X. ep. lib. XIV. ad Att. decerpere: quæ, quum pene tragica ſint, & figuris vehementioribus expreſſa, ſunt tamen iis ſimul vel picta, vel variata coloribus, qui epiſtolas maxime decent. Ac primum videte, uti vel jocos, & facetias, ſine levitate ſcurrili admiſceat. *Quæris quid arceſſerim Chryſippum* (architectum:) *tabernæ mihi duæ corruerunt: reliquæ rimas agunt; itaque non ſolum inquilini* (novi habitatores, uti erat Cicero) *ſed mures etiam* (qui ruinis imminentibus præmigrare ſolent) *migraverunt. Hanc ceteri calamitatem vocant, ego ne incommodum quidem. O Socrates, o Socratici viri, numquam vobis gratiam referam. Dii immortales, quam mihi iſta pro nihilo! ſed tamen ea ratio ædificandi initur*,

con-

conſiliario quidem, & auctore Veſtorio, ut hoc damnum quæſtuoſum ſit. Hic turba magna eſt, eritque, ut audio (Cæſare interfecto) *major. duo quidem quaſi deſignati conſules. O Dii boni, vivit tyrannis, tyrannus occidit? ejus interfecti morte lætamur, cujus facta defendimus? Itaque quam ſevere nos* M. *Curtius accuſat; ut pudeat vivere; neque injuria; nam mori millies præſtitit, quam hæc pati, quæ mihi videntur habitura etiam vetuſtatem*. Sed initium attendite ſubſequentis. *Itane vero? hoc meus, & tuus Brutus egit, ut Lanuvii eſſet? ut Trebonius itineribus deviis proficiſceretur in provinciam? ut omnia facta, ſcripta, dicta, promiſſa, cogitata Cæſaris plus valerent, quam ſi ipſe viveret? Meminiſtine clamare illo ipſo primo Capitolino die, ſenatum in Capitolium a prætoribus vocari? Dii immortales, quæ tum opera effici potuerunt, lætantibus omnibus bonis, etiam ſat bonis fractis latronibus? Liberalia tu accuſas. quid fieri tum potuit? jampridem perieramus. meminiſtine te clamare, cauſſam periiſſe, ſi funere elatus eſſet? at ille etiam in foro combuſtus, laudatuſque miſerabiliter: ſervique, & egentes in tecta noſtra cum facibus immiſſi: quæ deinde? ut audeant dicere, Tune contra Cæſaris nutum? hæc & alia ferre non poſſum*. Quæ hic deſunt ad motus animorum, & ad amplificationem, & vim figuræ?

Sed hæc admiremur in Cicerone; nos faciliora perſequamur. atque illum præſertim emicantem nitorem imitemur, qui ſummopere in epiſtolis delectat; & vivam animi noſtri imaginem, ſenſuſq. mentis urbane, feſtive, ac quum res

ferunt, etiam facere aperiamus. Nihil ſane vel deſiderabit, vel aliunde ſibi comparandum cenſebit, qui uni Ciceroni operam dabit. Nuſquam enim melius, apertiuſq. licet totum ejus animum intueri, quam in ejus epiſtolis. Quum vero eſt opus, ita etiam aliorum ſubjicit imagines, ut nihil efficere pictura tam perſpicuum, & perfectum valeat. Inſtar omnium ſit, quam habet lib. I. ad Att. ep. XIII. de M. Piſone. *Conſul autem ipſe parvo animo, & pravo, tantum cavillator genere illo moroſo, quod etiam ſine dicacitate ridetur, facie magis, quam facetiis ridiculus, nihil agens cum republica, ſejunctus ab optimatibus; a quo nihil ſperes boni reip., quia non vult, nihil metuas mali, quia non audet.* Vide uti in hoc ipſo tetro hominis vultu exprimendo jocatur Tullius; ita vero ut per jocum nihil ignominiæ detrahatur Piſoni. Hiſce facetiis, & luſibus ſalſe argutus Cicero plurimum in epiſtolis indulget, iiſq. ſummopere delectari ſe pluries commemorat: atque hac ſæpe ratione relevat, quæ ſibi, & amicis ingrata debent eſſe. Sunt ea celeberrima, quæ de Caninio paucarum horarum conſule ſcribit ep. XXX. lib. VII. Fam. Curio. *Conſulem hora VII.* (Cæſar) *renunciavit, qui uſque ad Kal. Jan. eſſet, quæ erant futuræ mane poſtridie. Ita Caninio Conſule ſcito neminem prandiſſe. Nihil tamen eo conſule mali factum eſt. fuit enim mirifica vigilantia, qui ſuo toto conſulatu ſomnium non viderit. Hæc tibi ridicula videntur. non enim adesi: quæ ſi videres, lacrymas non teneres. Quid ſi cetera ſcribam? Sunt enim innumerabilia generis ejuſdem; quæ quidem ego*

non

non ferrem, niſi me in philoſophiæ portum contuliſſem, & niſi haberem ſocium ſtudiorum meorum Atticum noſtrum, cujus quum proprium te eſſe ſcribis mancipio, & nexu, meum autem uſu, & fructu, contentus iſto ſum. Id enim cujuſque eſt proprium, quo quiſque fruitur, atque utitur.

V. *De uſu Proverbiorum, & tranſitionum in Epiſtolis.*

DOcet Phalereus frequentia in epiſtolis proverbia maxime probari: hæc ipſa laudat in hoc genere Gregorius Nazianzenus. Sed quoniam doctiſſimi, atque ſanctiſſimi hujus viri mentionem fecimus, operæ pretium nos facturos ſimul exiſtimamus, ſi integram ejus ſententiam, uti e Græco vertit Manutius, proferamus. Gratiam ſtatuit epiſtolarum propriam eſſe oportere. *Hanc porro*, inquit, *ſervabimus, ſi neque ſicca prorſus, & invenuſta ſcribemus, & illepida, & inornata, & inculta... & ſine ſententiis, & proverbiis, & dictis, & ſalibus, & reconditis jocis, quibus ſermo conditur; neque valde his abuſi eſſe videamur. alterum enim agreſte, alterum cum ſatietate.* De ceteris jam dicta ſint ſatis: nunc de proverbiis pauca.

Sunt hæc in omni lingua non minus ad venuſtatem, & leporem elegantiæ, quam ad auctoritatem, & fidem accommodata. Omnibus enim ſatisfaciunt, quæ ſunt omnium conſenſione confirmata, quæq. in proverbii conſuetudinem venerunt. Nuſquam autem ſæpius uſurpata proverbia deprehendimus apud Ciceronem, quam

in epiſtolis: credo, quod ad vernaculam urbanitatem pertinere vel in primis exiſtimentur, quod licet perſpicere in iis, qui nati, & educati ubi vivit, & floret Etruſca lingua, ita loquuntur, ut familiarem etiam ſermonem his adſpergant vernaculis, & elegantiſſimis proverbiis.

Verum ut ad Latinos redeamus; infinitum eſſet omnia percenſere, quæ in Epiſtolis Ciceronis leguntur hujuſmodi proverbia. Aliqua tamen lubet ſubjicere ad acuendam potius, quam ad ſatiandam elegantiæ ſtudioſorum cupiditatem. Proverbio nato ad eos vellicandos, qui poſt incommodum prudentes fiunt, incipit urbaniſſime epiſtolam ad Trebatium, quæ eſt XVI. lib. VII. Fam. *In equo Trojano ſcis eſſe in extremo*, SERO SAPIVNT. ſubaudi Phryges. Curius, quem Cicero inter facetos, & urbanos ſui temporis commendat, ita ſcribit ep. XXIV. lib. VII. *Sed, amice magne, noli hanc epiſtolam Attico oſtendere: ſine eum errare, & putare me virum bonum eſſe, nec ſolere duos parietes de eadem fidelia dealbare*: id eſt una eademque opera duplicem inire gratiam, quum vellet eodem tempore videri Curius & Attico, & Ciceroni totus devinctiſſimus. Ad Curium Cicero ep. XXXI. *Sulpitii tibi opera intelligo ex ſuis litteris non multum opus fuiſſe, propter res tuas ita contractas, ut quemadmodum ſcribis, nec caput, nec pedes. Equidem vellem uti pedes haberent, ut aliquando redires.* Ad Att. lib. IV. ep. XVI. *Venit legi dies. Terentius interceſſit. conſules, qui illud leni brachio egiſſent, rem ad ſenatum detulerunt.* Eodem ſenſu lib. II. Ep. I. ſcri-

ſcripſerat *Molli brachio* (id eſt leviter) *objurgas*. Ad eumdem Att. lib. XIII. ep. xxiv. *Sed quoniam tu ſuſcipis, in alteram aurem* - Supple dormio. ad indicandum, ſecuri animi ſum -. Lib. VIII. ad Att. ep. xii. *Quare nunc ſaltem ad illos calculos revertamur, quos tum abjecimus*. Quod tempeſtive non fecimus, ſero faciamus: ſeu, quam amiſimus, requiramus occaſionem.

Aliquid etiam occurrit quandoque illuſtrius hiſce dicendi modis elaboratum. Sic lib. II. ad Q. Frat. ep. xv. *Quare facis tu quidem fraterne, quod me hortaris, ſed mehercule currentem nunc quidem, ut omnia mea ſtudia in iſtum unum conferam. Ego vero ardenti quidem ſtudio: ac fortaſſe efficiam, quod ſæpe viatoribus, quum properant, evenit: ut ſi ſerius, quam voluerunt, forte ſurrexerint, properando etiam citius, quam ſi de multa nocte vigilaſſent, perveniat, quo velint. Sic ego, quoniam in iſto homine colendo indormivi diu, te mehercule ſæpe excitante, curſu corrigam tarditatem, tum equis, tum vero (quoniam ſcribis poema ab eo noſtrum probari) quadrigis poeticis*. Ad Att. ita ſcribit ep. xv. lib. V. *Appii vulnera non refrico: ſed apparent, nec oculi poſſunt.... Clitellæ bovi ſunt impoſitæ: plane non eſt noſtrum onus; ſed feremus: modo, ſi me amas, ſit annuum. adſis tu ad tempus, ut ſenatum excites*. Et lib. VII. ep. vii. Quum in re maxime dubia, & anguſta decernendum eſſet. *Cum hoc* (C. Cæſare) *aut depugnandum eſt, aut habenda e lege ratio* (abſentis in petitione conſulatus) *Depugna, inquis, potius, quam ſervias. ut quid? Si vi-*

ctus eris, proſcribare: ſi viceris, tamen ſervias. Quid ergo, inquis, acturus es? idem, quod pecudes, quæ diſpulſæ ſui generis ſequuntur greges. ut bos armenta, ſic ego bonos viros, aut eos, quicunque dicentur boni, ſequar, etiam ſi ruent. Dices hic ſimilitudines afferri. ſed ſimul intelliges hinc fere nata eſſe proverbia.

Epiſtolis quotidianam ſermonis rationem imitantibus videntur minus convenire tranſitiones. Ita quidem, ſi de iis intelligas, quæ naturaliter non cadant; quæque ſtudium, & artem ſapiant. At ſi de facilibus, nitidiſque quibuſdam dicendi modis, qui ſponte nati videntur ad nectendum cum venuſtate, & diſtinguendum ſermonem; tam ſunt hi epiſtolarum proprii, ut vix poſſint ſine illis urbanæ, & elegantes videri. Plura quidem expediuntur per eas particulas, quæ tranſitionibus inſerviunt: *autem*, *vero*, *quidem*, *ſed*, *nam*, & hujuſmodi: facilius etiam quum reſpondemus, ipſo rerum ordine ſatisfacimus amico. Verum quid officiunt ſimplici nitori epiſtolarum tranſitiones illæ, quibus etiam in familiari ſermone, qui ſunt litteris exculti, ſine fuco utuntur? illa certe invenies apud Ciceronem: *Nunc ut ad privata redeam. -- Nunc venio ad privata: fere enim reſpondi tuis litteris de republica. -- Romanæ autem ſe res ſic habent. -- Reliqua expediamus. hoc primum. -- Sed redeo ad illud -- Reliquum eſt, ut -- Sed hæc hactenus. Illud extremum. -- Ergo hoc primum. ſequitur illud.* -- Sed quam ineptum eſſet hic indicem attexere illarum tranſitionum, quæ ſi videantur diligentius quæſitæ, ſolent eſſe legentibus permoleſtæ? Non tamen reſpuit epiſtola, ſi fu-

ſi fuſior aliquanto futura ſit, vel ita poſtulent res ad amicum conſcribendæ, poſitam initio aptam partitionem. Ita ep. xix. ad Att. lib. I. *Et primum tibi, ut æquum eſt, civi amanti patriam, quæ ſunt in republica, exponam: deinde, quoniam tibi amore proximi ſumus, ſcribemus etiam de nobis ea, quæ ſcire te non nolle arbitremur.* hinc ſtatim. *Atque in rep. nunc quidem maxime Gallici belli verſatur metus.* -- Cetera exponit, tum: *Hæc ſunt, ut opinor, in republica. Ego autem* ... Poſtremo. *At noſtræ quidem rationis, ac vitæ quaſi quamdam formam, ut opinor, vides. De tuo autem negotio* ... Vides nihil hic omiſſum eſſe artis, ad partes inter ſe nectendas. ſed quam hæc ipſa eſt ars ſimplex, & naturalis?

VI. *De Brevitate Epiſtolarum.*

De brevitate epiſtolarum nihil aptius afferri poteſt Gregorii Nazianzeni ſententia. *Qui epiſtolas*, inquit, *ſcribunt, alii quidem pluribus verbis quam deceat, alii vero exiliter admodum ſcribunt: & utriq. modum non ſervant: quemadmodum qui ad ſcopum jaculantur, ſive infra mittunt, ſive ſupra: errare enim æquale eſt, licet a contrariis fiat. eſt autem epiſtolarum modus ipſa res: quum neque pluribus verbis, ubi non multæ ſunt res, ſcribendum ſit; neque paucioribus, ubi multæ.* Hanc brevitatem ut conſequamur, juvabit in primis, quod præcipit Demetrius, ut conſtructione ſermo ipſe diſſolvatur. *Nam* (ut idem pergit) *per periodos ire tamquam non epiſtolam, ſed judicium ſcribentem,*

tem, ſupra quam dici poſſit, ridiculum eſt; & non ſolum ridiculum, ſed amicitiæ nequaquam conveniens. Atque id quidem illud eſt, quod ex Cicerone monuimus, qui nihil epiſtolam habere ſimile vel concioni docet, vel judicio.

Hæc tamen, quæ ſunt apte, docteque præſcripta, ita vellem intelligi, ut minime ex brevitate jejunitas conſequeretur, & ſubhorrida quædam ruſticitas, quæ ſolet feſtivæ urbanitati vehementer obſiſtere. In præſtantibus certe auctoribus hæc ipſa brevitas ſolet eſſe maxime concinna, elegans, & micanti quodam lepore efficax, permeanſq. cum voluptate in animum legentis. Verum hæc non tam quæſita verborum parcitate (qua tamen gaudet epiſtola, quotieſcunque id conſequi poſſit ſine venuſtatis detrimento) quam ſententiarum elegantia, & dicendi modis, ita conciſis, ut ſingulis prope verbis & afficiant, & delectent. In re quidem blanda, & jocoſa quid poteſt eſſe ſuavius, & urbanius conciſa illa brevitate ep. XIX. lib. IX. ad Pætum? *Tamen a malitia non diſcedis: tenuiculo apparatu ſignificas Balbum fuiſſe contentum. hoc videris dicere, quum reges tam ſint continentes, multo magis conſulares eſſe oportere. Neſcis me ab illo omnia expiſcatum: recta enim a porta domum meam veniſſe; neque hoc admiror, quod non ad tuam potius, ſed illud, quod nec ad ſuam. Ego autem tribus primis verbis. Quid noſter Pætus? At ille adjurans, nuſquam ſe umquam libentius. Hoc ſi verbis aſſecutus es; aures ad te afferam non minus elegantes: ſin autem obſonio, peto a te, ne pluris eſſe Balbos, quam diſertos putes. Me quotidie aliud ex alio impedit.*

dit. Sed ſi me expediero; ut in iſta loca venire poſſim, non committam, ut te ſero a me certiorem factum eſſe putes. Vale. Quot hic in ſumma brevitate gratiæ, quot lepores, quot amicitiæ ſuaviſſimæ expreſſa veſtigia?

In rebus etiam gravioribus, quum res poſtulat, ita contrahit ſermonem, ut ne verbum excidat non penitus neceſſarium. Vide Epiſt. XLIV. lib. XIII. ad Att. *Suaves tuas litteras! etſi acerba pompa* (qua ſcribis Cæſaris ſignum decreto ſenatus inter ſimulacra Deorum geſtatum eſſe): *verumtamen ſcire omnia non acerbum eſt; vel de Cotta.* (rumor enim percrebuerat, hunc XV. virum proximo ſenatu ſententiam dicturum, ut quoniam ex libris Sybillinis Parthi non niſi a rege vinci poterant, rex Cæſar appellaretur) *Populum vero præclarum! quod propter malum vicinum ne victoriæ quidem plauditur.* Quum in pompa ſignum victoriæ, quæ apud Romanos ut dea colebatur, per ora populi veheretur, populus contra conſuetudinem plauſum victoriæ non dedit, ne Cæſari dare videretur, cujus ſignum prope victoriæ ſignum geſtabatur. Manut. in hunc locum. Vos cetera recognoſcite, & perſpicietis prope mutilas, & decurtatas ſententias, ſed ea ratione, quam probat brevitas epiſtolarum; ut verba ſæpe reticeantur, quæ facile ſuppleri ex ipſa poſſunt ſententia. Hic etiam, ac fere in omnibus reſponſionibus uſuvenit, ut quæ jam ab amico propoſita, & explicata ſunt, fere per nutum aliquem ſatis indicentur. Ad epiſtolam contrahendam conducit plurimum, quam ſæpe commendavi, præſtantium auctorum lectio, & imitatio.

tatio. Ut autem aliquid addam ex animadverſione, ſunt percommodæ breves illæ opportune uſurpatæ interrogationes *quid? quid quæris? quid multa?* quibus locutionibus ſæpiſſime utitur Cicero: Ita etiam quædam veluti *Epiphonemata* non raro inducuntur; uti poſtquam de ſua egit concione ad populum ep. XIV. ad At. *Quid multa? clamores*. & lib. XIV. ep. XV. de Dolabella, qui columna ſublata in foro Cæſari erecta, ſpem libertatis afferebat, poſt facti brevem narrationem, ſcribit: *quid quæris? Heroica*.

Ad elegantem & concinnam brevitatem valere plurimum in epiſtolis proverbia, jam animadvertere potuiſtis. Quum enim hæc fere ſimilitudinem aliquam reſpiciant; quidquid in ea latet, proverbio ipſo ſignificatur. Sic Epiſt. ultima lib. IV. *Hæc enim me una ex hoc naufragio tabula delectat*. & XLV. lib. XIII. *Quod me hortaris, ut eos dies conſumam in Philoſophia explicanda, currentem tu quidem*. Ad Gallum lib. VII. Fam. ep. XXV. *Urge igitur, ne tranſverſum unguem, quod ajunt, a ſtylo*.

Ceterum hæc poſtquam ſtatutis de brevitate epiſtolarum, illud etiam pro certo habete, nihil obſtare, quo minus effluat uberius, dummodo certis finibus contineatur. Atque in primis ſæpe inter amicos, quod inquit Cicero, non loquacitas, ſed benevolentia longiores facit epiſtolas. Quo tamen in genere non verboſiores epiſtolæ, ſed urbanitate venuſtiores delectant; nec multa quidem verba, ſed multi, & liberales joci, & ſales placent. Ita etiam ſæpe res perſcribendæ occurrunt, in quibus quum ani-

animi ſenſus amico ſint aperiendi, commotiones ipſæ faciunt, ut paullo res uberius enarrentur, ac ſæpe etiam amplificentur. Omnia videbis ita explicata in ep. XVI. lib. I. ad Atticum: particulam attendæ, quæ pulchram compleſtitur exornationem. Agit de Judicio in Clodium peracto. *Hic ut quæque res ad conſilium primis poſtulationibus referabatur, incredibilis erat ſeveritas, nulla varietate ſententiarum. nihil impetrarat reus: plus accuſatori dabatur, quam poſtulabat: triumphabat (quid quæris?) Hortenſius, ſe vidiſſe tantum: nemo erat, qui non illum reum, ac non millies condemnatum arbitraretur, me vero teſte producto, credo te ex acclamatione Clodii advocatorum audiſſe, quæ conſurrectio judicum facta ſit, ut me circumſteterint, ut aperte jugula ſua pro meo capite P. Clodio oſtentarint. quæ mihi res multo honorificentior viſa eſt, quam aut illa, quum jurare tui cives Xenocratem teſtimonium dicentem prohibuerunt: aut quum tabulas Metelli Numidici, quum hæ, ut mos eſt, circumferrentur, noſtri judices aſpicere noluerunt; multo hæc, inquam, noſtra res major. Itaque judicum vocibus, quum ego ſic ab iis, ut ſalus patriæ defenderer, fractus reus, & una patroni omnes conciderunt.* Conferte hæc ſi lubet cum iiſdem exemplis, quæ affert Cicero pro Cornelio Balbo, & perſpicietis, quantum interſit inter amplificationem orationis, & epiſtolæ.

Si pergis ad ep. XVIII. vivam, & expreſſam intueberis animi Ciceronis afflicti ſimul, & levamen aliquod cupientis, qua nihil venuſtius, nihil ad permovendum amicum blandius, & efficа-

ficacius. *Nihil mihi nunc ſcito tam deeſſe, quam hominem eum, quocum omnia, quæ me cura aliqua afficiunt, una communicem: qui me amet, qui ſapiat, quocum ego colloquar, nihil fingam, nihil diſſimulem, nihil obtegam. abeſt enim frater* (*) ſimpliciſſimus, *& amantiſſimus: Metellus, non homo, ſed littus, atque aer. tu autem, qui ſæpiſſime curam, & angorem animi mei ſermone, & conſilio levaſti tuo; qui mihi & in publica re ſocius, & in privatis omnibus conſcius, & omnium meorum ſermonum, & conſiliorum particeps eſſe ſoles, ubinam es? Ita ſum ab omnibus deſtitutus, ut tantum requietis habeam, quantum cum uxore, & filiola, & mellito Cicerone conſumitur. nam illæ ambitioſæ noſtræ, fucoſæque amicitiæ ſunt in quodam ſplendore forenſi, fructum domeſticum non habent. Itaque quum bene completa domus eſt, tempore matutino; quum ad forum ſtipati gregibus amicorum deſcendimus, reperire ex magna turba neminem poſſumus, quocum aut jocari libere, aut ſuſpirare familiariter poſſimus. quare te exſpectamus, te deſideramus, te jam etiam arceſſimus. multa enim ſunt, quæ me ſollicitant, anguntq., quæ mihi videor, aures nactus tuas, unius ambulationis ſermone exhaurire poſſe.* Quid hic non videtur ita deſcriptum, ut paucioribus contrahi non poſſet? Sed naturam, & animum ſcribentis explora, nihilque invenies non aptiſſimum, atque ad conditionem vitæ miſeram, & anxiam vivis coloribus pingendam, non opportuniſſimum; quodque etiam mirifice non

(*) *In textu* ἀφελέστατος.

non imitetur conſuetudinem familiarem amicorum, qui in rebus adverſis, ſi quem inveniunt fidelem amicum, gaudent omnia diligentius aperire, angoremque omnem in fide, & amore illius prope deponere.

Neque aliter in vehementioribus commotionibus ſe gerit Tullius, quum impetum ſequens animi, ita rapitur, ut dolorem, & perturbationem, ſive metum, ſive incertam ſpem ſalutis, angoremque ſubjiciat. Hæc ad Att. ſcribit ep. cx. lib. X. rebus Pompei inclinantibus, ac prope deſperatis: *Dices, ubi ergo tuus ille animus, quem proximis litteris? adeſt, & idem eſt. ſed utinam meo ſolum capite decernerem. lacrymæ meorum me interdum molliunt precantium, ut de Hiſpaniis exſpectemus. M. Cœlii quidem epiſtolam ſcriptam miſerabiliter, quum hoc idem obſecraret, ut exſpectarem, ne fortunas meas, ne unicam filiam, ne meos omnes tam temere proderem, non ſine magno fletu legerunt pueri noſtri: etſi mens quidem eſt fortior, eoque ipſo vehementius commovet; nec quidquam niſi de dignatione laborat.* Et epiſt. 11. lib. VIII. *Sed ut hæc omittam, quid fœdius, quid perturbatius hoc ab urbe diſceſſu, ſive potius turpiſſima fuga, quæ conditio non accipienda fuit potius, quam relinquenda patria? malæ conditiones erant: fateor. ſed numquid hoc pejus? at recuperabit rempublicam. quando? aut quid ad eam ſpem eſt parati? Non ager Picenus amiſſus? Non patefactum iter ad urbem? non pecunia omnis & publica, & privata adverſario tradita?* Plurima occurrunt in hac epiſtola ad vehementem animi commotionem comparata. Unum

ad-

addam, quo ſatis conſtabit quam ſit in epiſtola quandoque laudanda fuſior expoſitio. Attico quærenti ex Cicerone quid de Pompejo longius jam progreſſo in bellum civile ſentiret, ſic reſpondet ep. xi. lib. VIII. *Conſumo igitur omne tempus conſiderans, quanta vis ſit illius viri, quem noſtris libris ſatis diligenter, ut tibi quidem videmur, expreſſimus. teneſne igitur, moderatorem illum reipublicæ quo referre velimus omnia? Nam ſic quinto, ut opinor, in libro* (de rep.) *loquitur Scipio. Ut enim gubernatori curſus ſecundus, medico ſalus, imperatori victoria; ſic huic moderatori reip. beata civium vita propoſita eſt, ut opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, virtute honeſta ſit. hujus enim operis maximi inter homines, atque optimi illum eſſe perfectorem volo. Hoc Cnæus noſter quum antea numquam, tum in hac cauſſa minime cogitavit. dominatio quæſita ab utroque eſt: non id actum, beata, & honeſta civitas ut eſſet. Nec vero ille urbem reliquit, quod eam tueri non poſſet; nec Italiam, quod ea pelleretur: ſed hoc a primo cogitavit, omnes terras, omnia maria movere, reges barbaros incitare, gentes feras armatas in Italiam adducere, exercitus conficere maximos. genus illud Sullani regni jampridem appetitur, multis, qui una ſunt, cupientibus. An cenſes nihil inter eos convenire? Nullam pactionem fieri potuiſſe? hodie poteſt. ſed neutri* (*) ſcopus *eſt ille ut nos beati ſimus; uterque regnare vult. Hæc a te invitatus breviter expoſui.* Ita eſt. fuſiora videntur; ſed

res

(*) σκοπός.

res erat hujuſmodi, ut ad ſatisfaciendum amico nihil minus requireretur.

VII. *De perſpicuitate Epiſtolarum.*

DUm breves eſſe laboramus, cavendum ex Horatii præcepto, ne obſcuri fiamus. Nam ſi obſcuritas fugienda ſemper eſt; in epiſtolis certe maxime. Hæc enim ad amicum ſcribitur, ut ſermonis, & quidem familiaris, ſuppleat officium. quid autem odioſus, quam inter familiares ita nos loqui, ut ſtatim, & facile non intelligamur? Sic igitur habetote, ita ſcribi epiſtolam oportere, ut nihil omnino legentem moretur; ita planum. & fluentem, & nitidum eſſe debere totum ejus curſum, ut neque durior conſtructio, neque longior trajectio cogat aliquid revocare. Sed nihil erit hujuſmodi, ſi ornatus erit talis, qualem optant epiſtolæ: de quo ita Gregorius Nazianzenus: *Summa hæc eſt, quod ab eloquente quodam homine de aquila accepi, quum diceret: Quo tempore aves de principatu diſceptabant; & aliæ aliter exornatæ venerunt, in aquila formoſiſſimum id fuiſſe, quod nihil formoſum eſſe putaretur. hoc & in epiſtolis maxime obſervandum, ut minime ſint elaboratæ; quod proxime ad naturam accedit.* Itaque, ut idem docet: *Optima eſt epiſtola, quæ tum indoctum, tum etiam eruditum perſuadere poſſit; indoctum, ut ad multitudinem ſcripta; eruditum, ut multitudinis captum ſuperans.* Tum enim laudantur epiſtolæ, quum de iis vere dici poteſt, quod de quibuſdam Attici commentariis ad ipſum ſcripſerat Cicero

ep.

ep. 1. lib. II. *Horridula mihi, atque incompta viſa ſunt: ſed tamen erant ornata hoc ipſo, quod ornamenta neglexerant, &, ut mulieres, ideo bene olere, quia nihil olebant, videbantur.*

Dices plurimas inveniri Ciceronis epiſtolas tum ad familiares conſcriptas, tum ad Atticum præſertim, quas ariolando potius, quam explicando vel doctiſſimi ſcriptores interpretentur. Non inficior. verum facile eſt ex ipſo argumento conjicere, vel de induſtria in rebus, quæ non ſine periculo evolare poſſent, ita ſe geſſiſſe, ut eas nemo præter illum, ad quem erant miſſæ, intelligeret. Alias ſæpe ſcribit, quæ vix indicata, ex iis, quæ præceſſerunt, facile cognoſci poſſint. Verum hæc non illis proponenda, qui litteras vel officii, vel amicitiæ cauſſa identidem ſcribunt. Neque certe quiſpiam ſibi eas ad imitandum proponet epiſtolas, quas in Cicerone minus hac de cauſſa intelligit, ſed quæ ſunt magis perſpicuæ, & in ſumma facilitate elegantes.

VIII. *De partibus Epiſtolæ, ac primum de Salutatione.*

DE partibus epiſtolarum pauca ſunt præcipienda. Nam neque certo numero eas definire poſſumus, neque illa, quæ hac de re præſcribuntur, ſi pauca excipias, ſatis firma, & conſtantia eſſe poſſunt. Itaque poſtquam de ſalutatione pauca dixerimus, quæ poni ſolet initio epiſtolæ; quaque vale dicimus in fine; ſatis habebimus de exordio, quod præmitti ſolet aliquando, quidpiam indicare. Nam ea præcipua,

& frequentiora, quæ nos movent ad ſcribendum, quæque efficiunt epiſtolæ ſive narrationem, ſive quodlibet argumentum, per varia exemplorum capita ita diſtribuemus, ut ſimul inventioni, & elocutioni, quoad fieri poſſit, conſulamus.

De Latinis hic loquimur epiſtolis, quæ ſalutationem præferre ſolent in fronte. Quamquam ab hac ipſa ratione minime abhorrent, quæ ſcribuntur Italica lingua, nec eam conſuetudinem modo reſpuunt viri principes. Ut tamen nos perſtemus in inſtituto; nihil eſt facilius, quam aureum Latinorum morem retinere in hac parte. Omnes legite Ciceronis epiſtolas, & vix invenietis alicujus momenti diſcrimen in earum prima ſalutatione. Itaque quum res agitur inter familiares, ſunt ea in uſu perpetuo. M. T. Cicero M. Marcello S. D. vel S. P. D., aut etiam tantum S., id eſt Salutem dicit -- Salutem plurimam dicit -- Salutem. Si vero ad aliquem ſcribit ullo fungentem magiſtratu, tum addit hunc ipſum, ut P. Lentulo Proconſuli, atque ita ſæpe Conſuli, Collegæ, Proquæſtori, Proprætori, Conſuli deſignato, aliiſve. Neque aliter invenietis, quum ille, qui ſcribit, aliquem gerit magiſtratum, ac tum præſertim, quum primæ in ea dignitate mittuntur litteræ, vel ex ipſa dignitate majorem, prout eſt opus, auctoritatem ſunt habituræ: ut ex. ca. M. Lepidus Imp. iterum, Pont. Max. Marco Tullio Ciceroni: vel SENAT. POP. PL. Q. R. Illud minime eſt relinquendum, quum ad propinquos, vel neceſſarios ſcribitur, omnem fere amoris ſignificationem *Suo* adjecto, vel *Suæ*, vel *Suis* ex-

expleri conſueviſſe; ut *Tullius Terentiæ ſuæ, Tulliolæ, & Ciceroni ſuis S. D.* Quandoque tamen blandimenti cauſſa quidpiam adjicitur, ut *Tullius Terentiæ ſuæ, & Pater ſuaviſſimæ filiæ Tulliolæ* -- vel *Tullius Terentiæ, & Pater Tulliolæ duabus animis ſuis, & Cicero Matri optimæ, ſuaviſſimæ ſorori S. D.* -- *Tullius, & Cicero F. & Q. Tironi humaniſſimo, & optimo.*

Ab hoc quidem uſu percommodo, & ab omni aſſentatione alieno numquam crediderim diſcedendum; niſi regionis ratio, & inducta, atque inveterata apud aliquos viros principes conſuetudo aliud poſtularet: Nos certe videmus vel ipſo Summo Pontifici, & Regibus potentiſſimis ita fere inſcribi Latinas epiſtolas ab iis, qui ſapiunt, quique ſunt optimis ſtudiis exculti. Id etiam gratum accidit epiſtolam accipienti. Nam, quod primum avet, eſt cognoſcere, a quo litteræ datæ ſint.

IX. *De poſtrema epiſtolæ clauſula.*

HÆc etiam poſtrema ſalutatio, ſeu ultima epiſtolæ clauſula, iis quibus ſcribimus, vale dicendo, perficitur. Ita illud *vale* in fine eſt fere perpetuum. Eodem etiam pertinent illa, quæ crebro occurrunt: *Cura ut valeas. Da operam ut valeas: hoc mihi gratius facere nihil potes* -- *Tu velim valetudinem cures* -- *Valetudinem tuam cura diligenter.* -- *Maxime autem date operam, ut valeatis, ſi me vultis valere* -- *Valete, mea deſideria, valete* -- *Valebis igitur, meque, ut a puero feciſti, amabis.* -- *Quantum me diligis, tantum fac, ut valeas, vel quantum*

te

te a me ſcis diligi -- Vale, mi Tiro, vale, vale, & ſalve. Lepta tibi ſalutem dicit, & omnes -- Etiam atque etiam vale -- Ama nos, & vale. - Cura te, ſi me amas, diligenter. -- Fac ut diligentiſſime te ipſum, mi Dolabella, cuſtodias. Domus te tota noſtra ſalutat -- Dionyſium jube ſalvere, ſive, *velim ſalvere jubeas - Valebis igitur, & valere Cæciliam noſtram jubebis -- Fac valeas, meq. mutuo diligas.*

Paullo illa ſunt elegantiora, plenioraque, ut ep. IV. lib. VI. ad Fam. *Ego, quæ te velle, quæque ad te, & ad tuos pertinere arbitrabor, omnia ſtudioſe, diligenterque curabo: quæ quum faciam, benevolentiam tuam erga me imitabor, merita non aſſequar.* Et ſequenti: *A me vero tibi omnia, liberiſque tuis paratiſſima eſſe, confidas velim. id enim & vetuſtas noſtri amoris, & mea conſuetudo in meos, & tua multa erga me officia poſtulant.*

Si quid additamenti occurrat litteris faciendum, præſto ſunt illa: *Obſignata jam epiſtola - Obſignatam jam epiſtolam, quum ſubito tabellarius - Scripta jam epiſtola ſuperiore, accepi tuas litteras*: Vel quum temporis premunt anguſtiæ: *Tabellarius flagitat.* Sed res ipſæ, quæ incidunt, indicabunt rationes ſcribendi.

Supereſt, ut aliquid de loci, & temporis adjunctione ſubjiciamus. Locus itaque adſcribitur eo caſu, qui indicet, ut inquiunt Grammatici, ubi, vel unde ſcribas. Itaque, & Pergæ invenimus, & Capua, & Athenis; & ſæpe ex caſtris, prout varia poſtulat nominum ratio. Dies vero apponitur perpetua apud Romanos conſuetudine per Kalendas nimirum, Nonas, & Idus;

iiſ-

iiſque notis numerorum, quæ apud Latinos fuerunt ſemper in uſu. De his Grammatici; ſed optantibus pauca nos etiam in calce hujus appendicis. Annum veteres deſignabant Latini per Conſules; nos a Divino Chriſti ortu computamus; ac tum aliquid apponere ad hanc felicitatis noſtræ originem indicandam poterimus; tum, quod jam fere eſt uſu receptum, annum dumtaxat adnotare. Sæpe vel adjicitur, vel ſubauditur. D. ſive Data Idibus Junii Cypro. atque in his etiam dicendi modis ſubauditur Epiſtola. addebant etiam aliquando horam, vel partem diei, prout res poſtulabat. Sed quum ad rem pertinebit, nemo non intelliget. Quemadmodum vero antiqui ſolemniores etiam dies aliquando ſcribebant, ut Data liberalibus; nemo non videt, potiori id jure convenire celebrioribus, & Sacratiſſimis noſtræ religionis feſtis diebus.

X. *De Exordio Epiſtolarum.*

ILlud frequentius invenitur litterarum initium, vel notis ſingularibus, vel explicatis verbis. S. V. B. E. E. Q. V., aut S. V. V. B. E. E. V. id eſt: *Si vales bene eſt, ego quidem valeo:* vel *ſi vos valetis, bene eſt, ego valeo.* vel *Si vales, bene eſt, valeo.* Amoris etiam aliquando tenerioris gratia quidquam interjicitur; ut *Si tu, & Tullia lux noſtra valetis, ego, & ſuaviſſimus Cicero valemus.* Mos iſte tum religioſius ſervabatur, quum in magiſtratibus aliquid ex officio aliis magiſtratibus ſcribebant: ſic legitur M. Tullius M. F. Cicero Pro-

Proconſul S. P. D. Coſs. Prætt. Tribb. Pl. Senatui. Si vos V. B. E. E. Q. V.

Nos etiam, quum lubebit, ſed inter familiares, hoc uti principio poterimus; & conſuetudini etiam noſtræ non ſine urbanitate id ipſum accommodare. Sed de hoc initio non eſt ſermo. De quo igitur? De quo plures hujus artis ſcriptores plura congeſſerunt. Verum, quum ea referant pleraque ad artificium exordiorum, de quibus hic non agimus; & quum omnia ferme, quæ in hoc genere ſunt ex arte profecta, mea quidem ſententia, parum juvent; ex animadverſione, & exemplis perpauca indicabo. Primum quum reſpondemus, ea, quæ nobis ſcripta fuerunt, reſponſionem indicabunt. Præterea ſunt illa tum uſitata. *Legi tuas litteras, ex quibus perſpexi. -- Gratæ mihi tuæ litteræ fuerunt, ex quibus intellexi -- Omnis amor tuus ex omnibus partibus ſe oſtendit in iis litteris, quas a te proxime accepi: non mihi quidem ille ignotus, ſed tamen gratus, & optatus -- Litteras tuas accepi pridie nonas --*

Dum vero ipſi ſcribimus, ratio litterarum, ſi quis aditus ſit aperiendus exiguo aliquo apparatu, ſuppeditabit. Initium primæ ad P. Lentulum perpendite. *Ego omni officio, ac potius pietate erga te ceteris ſatisfacio omnibus: mihi ipſe numquam ſatisfacio.* Quid ſuavius? quid officioſius? Idem Cæſari Imper. ep. v. l. VII. *Vide quam mihi perſuaſerim, te me eſſe alterum, non modo in his rebus, quæ ad me ipſum, ſed, etiam in iis, quæ ad meos pertinent.* Quam hæc videntur amoris plena? Ad Catonem vero ep. XIV. lib. XV. *Summa tua auctoritas fecit, me-*

umque perpetuum de tua ſingulari virtute judicium, ut magni mea intereſſe putarem, & res eas, quas geſſiſſem, tibi notas eſſe, & non ignorari a te, qua æquitate, & continentia tuerer ſocios, provinciamque adminiſtrarem. -- Ad eundem nonne digna Catone prima eſt ſententia, eademque & elegantiſſima, & venuſte ornata? *Lætus ſum laudari me*, inquit Hector, opinor, apud Nævium, *abs te pater, a laudato viro. ea eſt enim profecto jucunda laus, quæ ab iis proficiſcitur, qui ipſi in laude vixerunt.* Artificioſius eſt illud initium ep. XII. lib. V. *Coram me tecum eadem hæc agere ſæpe conantem deterruit pudor quidam, pene ſubruſticus; quæ nunc expromam abſens audacius. Epiſtola enim non erubeſcit.* Verum non eſt, cur plura referam. Sunt enim omnes hujuſmodi, ut nata videantur ex re ipſa, & opportunitate. Quare jam fontes adeamus, ex quibus plura liceat haurire, quæ ex Cicerone in varia genera traducamus. Iis tamen contenti erimus quæ ſæpius occurrunt, ſuntque in frequentioribus humanæ vitæ, officiis.

XI. *De gratulationibus per epiſtolas.*

QUum ea gratulari amicis, vel patronis ſoleamus, quæ ipſis accidunt pro votis, vel certe proſpere, & ſplendide; nemo non videt, in animi ſcribentis gaudio explicando, & in meritis ejus ornandis, qui novo eſt honore, vel beneficio auctus; tum in deſcribenda animorum conjunctione, verſari gratulationem de-

debere. Sed hæc ipſa in noſtro auctore clarius perſpicite.

T. Ampio Balbo ita prope exultans gratulatur, ep. xii. lib. VI. *Gratulor tibi, mi Balbe, vereque gratulor: nec ſum tam ſtultus, ut te uſura falſi gaudii frui velim: deinde frangi repente, atque ita cadere, ut nulla res ad æquitatem te animi poſſit poſtea extollere. Egi tuam cauſſam apertius, quam mea tempora ferebant. Vincebatur enim fortuna ipſa debilitatæ gratiæ noſtræ, tui caritate, & meo perpetuo erga te amore, culto a te diligentiſſime. Omnia promiſſa, confirmata, certa, & rata ſunt, quæ ad reditum, & ad ſalutem tuam pertinent. Vidi, cognovi, interfui.*

Ad M. Marcellum Conſulem de C. Marcello Conſule deſignato hanc ſcribit gratulationem ep. vii. lib. XV. *Te & pietatis in tuos, & animi in rempublicam, & clariſſimi, atque optimi conſulatus, C. Marcello Conſule facto, fructum cœpiſſe vehementer gaudeo. Non dubito, quid præſentes ſentiant: nos quidem longinqui ad cælum mehercule tollimus, veriſſimis, ac juſtiſſimis laudibus. Nam quum te a pueritia tua unice dilexerim; tuque me in omni genere ſemper ampliſſimum eſſe & volueris, & judicaris* -- De eodem ad Cœlium ep. ix.

Marcellum tuum Conſulem factum, teque ea lætitia affectum eſſe, quam maxime optaſti, mirandum in modum gaudeo: idque quum ipſius cauſſa, tum quod te omnibus ſecundiſſimis rebus digniſſimum judico: cujus erga me ſingularem benevolentiam vel in labore meo, vel in honore perſpexi: totam denique domum veſtram vel ſa-

 lutis,

lutis, vel dignitatis meæ ſtudioſiſſimam, cupidiſſimamque cognovi. -- Gratum mihi feceris, ſi uxori tuæ Juniæ graviſſimæ, atque optimæ feminæ meis verbis eris gratulatus. Ipſi Marcello ita ſuam dignitatem gratulatur.

Maxima ſum lætitia affectus, quum audivi te Conſulem factum eſſe: eumque honorem tibi Deos fortunare volo, atque a te pro tua, parentiſque tui dignitate adminiſtrari. Nam quum te ſemper dilexi, amavique, tum mei amantiſſimum cognovi in omni varietate rerum mearum; tum patris tui pluribus beneficiis, vel defenſus triſtibus temporibus, vel ornatus ſecundis; & ſum totus veſter, & eſſe debeo. Item L. Paullo Conſuli deſignato ita gratulatur ep. XII.

Etſi mihi numquam fuit dubium, quin te populus R. *pro tuis ſummis in remp. meritis, & pro ampliſſima familiæ dignitate, ſummo ſtudio, cunctis ſuffragiis, Conſulem facturus eſſet: tamen incredibili lætitia ſum affectus, quum id mihi nunciatum eſt.* -- Curioni Trib. Pl. gratulatur Tribunatum, ac ſimul excuſat gratulationis tarditatem, ep. VII. lib. II.

Sera gratulatio reprehendi non ſolet, præſertim ſi nulla negligentia prætermiſſa eſt. longe enim abſum: audio ſero. Sed & tibi gratulor, &, ut ſempiternæ laudi tibi ſit iſte tribunatus, exopto: teque hortor, ut omnia gubernes, & moderere prudentia tua: ne te auferant aliorum conſilia. Nemo eſt, qui ſapientius tibi ſuadere poſſit te ipſo. Numquam labere, ſi te audies. Non ſcribo hoc temere: cui ſcribam, video: novi conſilium tuum. -- Pariter e Cilicia ita ſcribit Cœlio Ædili Curuli deſignato.

Pri-

Primum tibi, ut debeo, gratulor, lætorque, quum præſenti, tum etiam ſperata tua dignitate, ſerius, non negligentia mea, ſed ignorantia rerum omnium. In his enim ſum locis, quo & propter longinquitatem, & propter latrocinia tardiſſime omnia perferuntur. Eſt pulcherrima ad Ciceronem gratulatio C. Trebonii, quæ legitur ep. XVI. lib. XII. de ejus filio.

Athenas veni a. d. XI. *Kal. Jun. atque ibi, quod maxime optabam, vidi filium tuum deditum optimis ſtudiis, ſummaque modeſtiæ fama. Qua ex re quantam voluptatem cœperim, ſcire potes, etiam me tacente. Non enim neſcis, quanti te faciam, & quam pro noſtro veterrimo, veriſſimoque amore omnibus tuis etiam minimis commodis, non modo tanto bono gaudeam. Noli putare, mi Cicero, me hoc auribus tuis dare: nihil adoleſcente tuo, atque adeo noſtro (nihil enim mihi a te poteſt eſſe ſejunctum) aut amabilius omnibus iis, qui Athenis ſunt, eſt, aut ſtudioſius earum artium, quas tu maxime amas, hoc eſt optimarum. Itaque tibi, quod vere facere poſſum, libenter quoque gratulor, nec minus etiam nobis, quod eum, quem neceſſe erat diligere, qualiſcunque eſſet, talem habemus, ut libenter quoque diligamus.*

XII. *De Conſolatoriis Epiſtolis.*

UT conſtet melius, quæ ad leniendum animi dolorem in rebus adverſis plurimum valeant, aut adhiberi ſoleant argumenta, ſubjiciam ſtatim pauca, quæ videntur aptiora ad levandum angorem in morte noſtrorum. Aliquid

certe ad coſolandum habet momenti ſocietas ipſa mœroris. ſignum enim benevolentiæ dolor eſt, & commiſeratio, & cura ipſa relevandi alterius dolorem. In morte filiæ Servius Sulpitius Ciceronem conatur conſolari ep. v. lib. IV. Nos quæ ſunt magis communia, & propoſita omnibus, deligemus, atque ipſa comparabimus cum eiſdem fere argumentis epiſtolæ Ciceronis ad Titium, quæ eſt xvi. lib. V. Sulpicii hæc ſunt.

Poſtea quam mihi renunciatum eſt de obitu Tulliæ filiæ tuæ, ſane quam pro eo ac debui, graviter, moleſteque tuli, communemque eam calamitatem exiſtimavi. qui ſi iſtic affuiſſem, neque tibi defuiſſem, coramque meum dolorem tibi declaraſſem. Etſi genus hoc conſolationis miſerum, atque acerbum eſt: propterea quia, per quos ea confieri debet, propinquos, ac familiares, ipſi pari moleſtia afficiuntur, neque ſine lacrymis multis id conari poſſunt: uti magis ipſi videantur aliorum conſolatione indigere, quam aliis poſſe ſuum officium præſtare: tamen quæ in præſentia in mentem mihi venerunt, decrevi brevi ad te perſcribere: non quo ea te fugere exiſtimem, ſed quod forſan dolore impeditus minus ea perſpicias. Cicero autem ita ſcribit.

Etſi unus ex omnibus minime ſum ad te conſolandum accommodatus, quod tantum ex tuis moleſtiis cœpi doloris, ut conſolatione ipſe egerem; tamen quum longius ſummi luctus acerbitate meus abeſſet dolor, quam tuus, ſtatui noſtræ neceſſitudinis eſſe, meæque in te benevolentiæ non tacere tanto in tuo mœrore tam diu, ſed adhibere aliquam modicam conſolationem, quæ levare

re dolorem tuum poſſet, ſi minus ſanare potuiſſet.

Omitto, quæ utrinque afferuntur ex iniquitate illorum temporum, incommoda, ex quibus potius, quam ex optabili vitæ conditione erepti filii videbantur. hæc enim illius tempeſtatis erat propria perturbatio: quamquam ita omnes vivimus, ut hinc in morte noſtrorum poſſit ſemper ſuppetere non levis conſolatio. Sed pergamus. Sulpitius.

Denique noli te oblivisci Ciceronem eſſe, & eum qui aliis conſueris præcipere, & dare conſilium: neque imitari malos medicos, qui in alienis morbis profitentur tenere ſe medicinæ ſcientiam; ipſi ſe curare non poſſunt: ſed potius, quæ aliis tute præcipere ſoles, tute tibi ſubjice, atque apud animum propone. Nullus dolor eſt, quem non longinquitas temporis minuat, ac molliat. Hoc te expectare tempus tibi turpe eſt, ac non ei rei ſapientia tua te occurrere. Nunc vide uti hæc ipſa Cicero perſcribat, & alia ſubjiciat ratione.

Non eſt jam gravitatis, ac ſapientiæ tuæ, quam tu a puero præſtitiſti, ferre immoderatius caſum incommodorum tuorum, qui ſit ab eorum, quos dilexeris, miſeria, maloque ſejunctus. Etenim eum ſemper te & privatis in rebus, & publicis præſtitiſti; tuenda tibi ut ſit gravitas, & conſtantiæ ſerviendum. Nam quod allatura eſt ipſa diuturnitas, quæ maximos luctus vetuſtate tollit, id nos præcipere conſilio, prudentiaque debemus. Etenim, ſi nulla umquam fuit, liberis amiſſis, tam imbecillo mulier animo, quæ non aliquando lugendi modum fecerit; certe nos,

quod eſt dies allatura, id conſilio anteferre debemus, neque exſpectare temporis medicinam, quam repræſentare ratione poſſimus. Hæc ſufficiant ita comparata. Nunc alia ex eadem Tullii epiſtola proferamus.

Eſt autem conſolatio pervulgata quidem illa maxime, quam ſemper in ore, atque animo habemus, homines nos ut eſſe meminerimus, ea lege natos, ut omnibus fortunæ telis propoſita ſit vita noſtra: neque eſſe recuſandum, quo minus ea, qua nati ſumus, conditione vivamus: neve tam graviter eos caſus feramus, quos nullo conſilio vitare poſſumus: eventiſque aliorum memoria repetendis, nihil accidiſſe nobis novi cogitemus.

In adverſis reip. temporibus ita ſcribit ad Sulpitium Cicero ep. III. lib. IV. *Vehementer te eſſe ſollicitum, & in communibus miſeriis præcipuo quodam dolore angi, multi ad nos quotidie deferunt. Quod quamquam minime miror, & meum quodammodo agnoſco; doleo tamen, te ſapientia præditum prope ſingulari, non tuis bonis delectari potius, quam alienis malis laborare. Me quidem, etſi nemini concedo, qui majorem ex pernicie, & peſte reip. moleſtiam traxerit: tamen multa jam conſolantur, maximeque conſcientia conſiliorum meorum. Multo enim ante tamquam ex aliqua ſpecula, proſpexi tempeſtatem futuram*.

In privato Fadii incommodo ita ſcribit. *Etſi egomet, qui te conſolari cupio, conſolandus ipſe ſum, propterea quod nullam rem gravius jamdiu tuli, quam incommodum tuum: tamen te magnopere non hortor ſolum, ſed etiam pro amore noſtro rogo, atque oro, ut te colligas, virumque præ-*

præbeas, & *qua conditione omnes homines*, & *quibus temporibus nati ſimus*, *cogites*. *Plus tibi virtus tua dedit*, *quam fortuna abſtulit*.

Ad conſolandum Torquatum Athenis exulantem ſcripta eſt ep. I. lib. VI. Mitto ea, quæ ſunt ſingularia, quibus oſtendit beneficii loco potius tunc temporis habendum Roma abeſſe: ea pono, quæ ſunt ad confirmandum animum quocunque in infortunio percommoda.

Si enim, *bene ſentire*, *recteque facere ſatis eſt ad bene*, *beateque vivendum*: *vereor*, *ne eum*, *qui ſe optimorum conſiliorum conſcientia ſuſtentare poſſit*, *miſerum eſſe nefas ſit dicere* ... *Simus igitur ea mente*, *quum ratio*, & *veritas præſcribit*, *ut nihil in vita nobis præſtandum*, *præter culpam*, *putemus*; *eaque quum careamus*; *omnia humana placate*, & *moderate feramus* ... *Sed hæc longiora fortaſſe fuerunt*, *quam neceſſe fuit*: *illa*, *quæ majora ſunt*, *brevius exponam*. *Ego habeo*, *cui plus*, *quam tibi*, *debeam*, *neminem* ... *Qui ſim autem hoc tempore*, *intelligo*: *ſed quia nemo eſt tam afflictus*, *qui ſi nihil aliud ſtudeat niſi id*, *quod agit*, *non poſſit navare aliquid*, & *efficere*: *omne meum conſilium*, *operam*, *ſtudium certe velim exiſtimes tibi tuiſque liberis eſſe debitum* -- & ep. III.

Ego tibi hoc confirmo, *etſi levis eſt conſolatio ex miſeriis aliorum*, *nihilo te nunc majore in diſcrimine eſſe*, *quam quemvis aut eorum*, *qui diſceſſerint*, *aut eorum*, *qui remanſerint*. *alteri dimicant*, *alteri victorem timent*. *Sed hæc conſolatio levis*: *eſt illa gravior*, *qua te uti ſpero*: *ego certe utor*: *nec enim*, *dum ero*, *angar ulla re*, *quum omni vacem culpa*: &, *ſi non*

ero,

ero, ſenſu omnino carebo. ſed rurſus: (*) Noctuam Athenas, *qui ad te hæc*. Non aliis argumentis, ſed diverſa ratione utitur ad conſolandum Torquatum ep. IV. lib. VI., poſt denunciata incommoda exitus belli civilis, quicunque is tandem fuiſſet.

Hoc loco ſi videor augere dolorem tuum, quem conſolando levare debeam, fateor me communium dolorum conſolationem nullam invenire, præter illam, quæ tamen, ſi poſſis eam ſuſcipere, maxima eſt, quaque ego quotidie magis utor, conſcientiam rectæ voluntatis, maximam conſolationem eſſe rerum incommodarum: nec eſſe ullum magnum malum præter culpam. A qua quum tantum abſumus, ut etiam optime ſenſerimus: eventuſq. magis noſtri conſilii reprehendatur; & quum præſtitimus, quod debuimus, moderate, quod evenit, feramus. Sed hoc mihi tamen non ſumo, ut te conſoler de communibus miſeriis, quæ ad conſolandum majoris ingenii, & ad ferendum ſingularis virtutis indigent... Tu velim tete, ut debes, & ſoles, tua virtute ſuſtentes.

Cum A. Cæcina utitur nova quadam conſolationis ratione, hoc modo. *Vereor, ne deſideres officium meum, quod tibi pro noſtra, & meritorum multorum, & ſtudiorum, & partium conjunctione, deeſſe non debet: ſed tamen vereor, ne litterarum a me officium requiras: quas tibi jam pridem, & ſæpe miſiſſem, niſi quotidie melius exſpectans, gratulationem, quam confirmationem animi tui complecti litteris maluiſſem. Nunc, ut ſpero, brevi gratulabimur. Itaque in aliud*

(*) Γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας.

aliud tempus id argumentum epiſtolæ differo. His autem litteris animum tuum, quem minime imbecillem eſſe, & audio, & ſpero, & ſi non ſapientiſſimi, at amiciſſimi hominis auctoritate, confirmandum etiam, atque etiam puto. ep. VI. lib. VI.

Pertinent ad hoc caput reſponſiones ipſæ redditæ conſolantibus amicis: quare unum vel alterum ſubjiciam exemplum. Ita Sulpitio reſpondet Tullius ep. VI. lib. IV. *Ego vero, Servi, vellem ut ſcribis, in meo graviſſimo caſu affuiſſes. Quantum enim præſens me adjuvare potueris, & conſolando, & prope æque dolendo, facile ex eo intelligo, quod litteris lectis aliquantum acquievi. Nam & ea ſcripſiſti, quæ levare luctum poſſent, & in me conſolando non mediocrem ipſe animi dolorem adhibuiſti ... Me autem non oratio tua ſolum, & ſocietas pene ægritudinis, ſed etiam auctoritas conſolatur. Turpe enim eſſe exiſtimo, me non ita ferre caſum meum, ut tu tali ſapientia præditus ferendum putas. Sed opprimor interdum, & vix reſiſto dolori; quod ea me ſolatia deficiunt, quæ ceteris, quorum mihi exempla propono, ſimili in fortuna non defuerunt.* Altera eſt hujus generis XIII. lib. V.

Quamquam ipſa conſolatio litterarum tuarum mihi gratiſſima eſt: declarat enim ſummam benevolentiam conjunctam pari prudentia: tamen illum fructum ex iis litteris vel maximum cœpi, quod te præclare res humanas contemnentem, & optime contra fortunam paratum, armatumque cognovi. Quam quidem laudem ſapientiæ ſtatuo eſſe maximam, non aliunde pendere, nec extrin-

ſecus

ſecus aut bene, aut male vivendi ſuſpenſas habere rationes. Quæ cogitatio, quum mihi non omnino excidiſſet (etenim penitus inſederat) vi tamen tempeſtatum, & concurſu calamitatum erat aliquantum labefactata, atque convulſa: cui te opitulari video . . . multumque profeciſſe ſentio. Itaque tibi hoc ſæpe dicendum, tibique non ſignificandum ſolum, ſed etiam declarandum arbitror, nihil mihi eſſe potuiſſe tuis litteris gratius. Ad conſolandum autem, quum illa valent, quæ eleganter, copioſeque collegiſti, tum nihil plus, quam quod firmitudinem, gravitatemque animi tui perſpexi; quam non imitari turpiſſimum exiſtimo.

XIII. *De gratiarum actionibus.*

IN gratiarum actione tum beneficii commemoratio, tum grati animi ſignificatio potiſſimum quæritur. Nos breviter expediemus caput hujuſmodi, inſigniores dicendi modos colligendo. Sic Plancus Ciceroni ep. XI. lib. X.

Immortales ago tibi gratias, agamque, dum vivam: nam relatarum me, affirmare non poſſum. Tantis enim tuis officiis non videor mihi reſpondere poſſe: niſi forte (ut tu graviſſime, diſertiſſimeque ſcripſiſti) ita ſenſurus es, ut me referre gratiam putes, quum memoriam tenebo. Si de filii tui dignitate eſſet actum, amabilius certe nihil facere potuiſſes - Sequitur beneficii amplificatio: deinde *Quod reliquum eſt, tuum munus tuere: & me, ſi, quem eſſe voluiſti, cum exitu rebuſque cognoſcis, defende, ac ſuſcipe*. Idem Plancus ep. XXIV.

Fa-

Facere non poſſum, quin in ſingulas res, meritaque tua tibi gratias agam. Sed mehercule facio cum pudore. Neque enim tanta neceſſitudo, quantam tu mihi tecum eſſe voluiſti, deſiderare videtur gratiarum actionem. Neque ego lubenter pro maximis tuis beneficiis tam vili munere defungar orationis; & malo præſens obſervantia, indulgentia, aſſiduitate, memorem me tibi probare. Quod ſi mihi vita contigerit, omnes gratas amicitias, atque etiam pias propinquitates in tua obſervantia, indulgentia, aſſiduitate vincam.

C. Marcello Conſuli deſignato ita gratias agit Cicero de ſupplicatione decreta ep. XI. lib. XV. *Quantæ curæ tibi meus honos fuerit, & quam idem extiteris conſul in me ornando, & amplificando, qui fueras ſemper cum parentibus tuis, & cum tota domo, & ſi res ipſa loquebatur, cognovi tamen ex meorum omnium litteris. Itaque nihil eſt tantum, quod ego non tua cauſſa debeam, facturuſque ſim, quum ſtudioſe, tum libenter. Nam magni intereſt, cui debeas. debere autem nemini malui, quam tibi: cui me quum ſtudia communia, beneficia paterna, tuaque jam ante conjunxerant: tum accedit, mea quidem ſententia, maximum vinculum, quod ita remp. geris, atque geſſiſti, qua mihi carius nihil eſt, ut, quantum tibi omnes boni debeant, quo minus tantumdem ego unus debeam, non recuſem. Quamobrem tibi velim ii ſint exitus, quos mereris, & quos fore confido.* Se victum officio fatetur ab Appio Pulchro epiſtola XIII. lib. III.

Quaſi divinarem tali in officio fore mihi aliquan-

quando expetendum ſtudium tuum: ſic quum de tuis rebus geſtis agebatur, inſerviebam honori tuo. Dicam tamen vere, plus quam acceperas, reddidiſti ... Hæc mihi ampliora multo ſunt, quam illa ipſa, propter quæ hæc laborantur. Inſignia enim virtutis multi, etiam ſine virtute, aſſecuti ſunt: talium virorum tanta ſtudia aſſequi ſola virtus poteſt. Itaque mihi propono fructum amicitiæ noſtræ, ipſam amicitiam: qua nihil eſt uberius, præſertim in iis ſtudiis, quibus uterque noſtrum devinctus eſt.

Gratiarum actionibus ſunt illa ſatis accommodata: *Quibus verbis gratias agam non reperio.* -- *Lucius Lucceius homo omnium gratiſſimus mirificas tibi apud me gratias egit, quum diceret.* -- *Nero meus mirificas apud me tibi gratias egit, prorſus incredibiles, ut nullum honorem ſibi haberi potuiſſe diceret, qui a te prætermiſſus eſſet* -- *Jam non ago tibi gratias: cui enim re vix referre poſſum, huic verbis non patitur res ſatisfieri* -- *Noli expectare, dum tibi gratias agam.* Ita vero Planco gratias agenti reſpondet Cicero ep. XIX. lib. X. *Quamquam gratiarum actionem a te non deſiderabam, quum te re ipſa, atque animo ſcirem eſſe gratiſſimum: tamen (fatendum eſt enim) fuit ea mihi perjucunda. Sic enim vidi, quaſi ea, quæ oculis cernuntur, me a te amari. Dices, quid antea? ſemper quidem; ſed numquam illuſtrius.*

XIV. *De litteris commendatitiis.*

NOn poſſum expeditius harum epiſtolarum attingere præcipua capita, quam breve

Ci-

Ciceronis epiſtolæ ſubjiciens exemplum, ſcilicet XIV. lib. II. *Marco Fabio, viro optimo, & homine doctiſſimo, familiariſſime utor, mirificeq. eum diligo, quum propter ſummum ingenium ejus, ſummamque doctrinam, tum propter ſingularem modeſtiam. Ejus negotiam ſic velim ſuſcipias, ut ſi eſſet res mea. -- Omnia relinques, ſi me amabis, quum tua opera Fabius uti volet.* Explicata amicorum cauſſa, ſic eos Dolabellæ commendat epiſ. XIII. lib. IX.

Quapropter, & ſi ſæpe expertus ſum, quantum me amares: tamen ſic velim tibi perſuadeas, id me in hac re maxime judicaturum. Peto igitur a te, vel, ſi pateris, oro, ut homines miſeros, & fortuna, quam vitare nemo poteſt, magis quam culpa, calamitoſos, conſerves incolumes... Quod dicturus ſum, puto equidem non valde ad rem pertinere, ſed tamen nihil obeſt dicere; res familiaris alteri eorum valde exigua eſt, alteri vix equeſtris. Vide nunc ſingulare, & elegans in commendatione artificium. Sic ſcribit ad Brutum Cicero. ep. XVI. lib. XI.

Permagni intereſt, quo tibi hæc tempore epiſtola reddita ſit; utrum quum ſollicitudinis aliquid haberes, an quum domi ab omni moleſtia vacuus eſſes. Itaque ei præcepi, quem ad te miſi, ut tempus obſervaret epiſtolæ tibi reddendæ. Nam quemadmodum coram, qui ad nos intempeſtive adeunt, moleſti ſæpe ſunt: ſic epiſtolæ offendunt, non loco redditæ. Si autem, ut ſpero, nihil te perturbat, nihil impedit, & ille, cui mandavi, ſatis ſcite, & commode tempus ad te cœpit adeundi: confido, me, quod velim.

lim, facile a te impetraturum. L. Lamia præturam petit. hoc ego utor uno omnium plurimum. Magna vetuſtas, magna conſuetudo intercedit: quodque plurimum valet, nihil mihi ejus eſt familiaritate jucundius. Magno præterea beneficio ejus, magnoque merito ſum obligatus.... Quapropter perſuade tibi, mi Brute, me petere præturam.... Ponam in extremo, quod ſentio. Nihil eſt, Brute, quum omnia a te exſpectem, quod mihi gratius facere poſſis.

Fere autem variantur hæ litteræ pro varietate meritorum ejus quem commendamus, pro varia item neceſſitudine, quæ nos inter & eos ad quos, & de quibus ſcribimus, intercedit. ac pro variis amicorum temporibus; ad Cornificium de Anicio ita Cicero. *Eum velim rebus omnibus adjuves, operamque des, ut quam commodiſſime ſua negotia conficiat. in primiſque, quod ei cariſſimum eſt, dignitatem ejus tibi commendo... Hoc igitur, mi Cornifici, facies, ceteriſque rebus omnibus ejus dignitati, reique, ſi me amas, conſules.* ep. XXI. lib. XII., & ad eumdem de Sex. Aufidio ep. XXVII. *Eſt autem ita temperatis, moderatiſque moribus, ut ſumma ſeveritas ſumma cum humanitate jungatur. Cujus negotia, quæ ſunt in Africa, ita commendo, ut majore ſtudio, magiſque ex animo commendare non poſſim. Pergratum mihi feceris, ſi dederis operam, ut is intelligat meas apud te litteras maximum pondus habuiſſe.* De Lamia ſic agit apud hunc Cornificium ep. XXIX. *Non puto, te jam exſpectare, quibus eum tibi verbis commendem. cauſſas enim tanti amoris intelligis: quæ verba deſideret, iis me omnibus uſum putato*

tato. Tantum velim exiſtimes, ſi negotia Lamiæ, procuratores, libertos, familiam, quibuſcunque rebus opus erit, defenderis, gratius mihi futurum, quam ſi ea tua liberalitas pertinuiſſet ad rem familiarem meam.

Quid ego plura congeram? Totum fere librum XIII. ad Familiares invenietis epiſtolis conſtare hujus argumenti. E quibus vix quidquam jam allatis adjungere ſatis erit, & ſupra. Poſt commendata Gallo L. Egnatii negotia ita concludit brevem epiſtolam XLIV. *Tanta mihi cum eo neceſſitudo eſt, familiaritaſque, ut ſi mea res eſſet, non magis laborarem. Quapropter gratiſſimum mihi feceris, ſi curaris, ut is intelligat, me a te tantum amari, quantum ipſe exiſtimo. Hoc mihi gratius facere nihil potes. Idque ut facias, vehementer te rogo.* -- Ep. ſeq. *Quamobrem etiam, atque etiam a te peto, ut cures, ut intelligat, me ad te ſatis diligenter ſcripſiſſe. nam de tua erga me voluntate non dubitabat.* & clauditur epiſtola fere conſueta formula. *Id ut facias, te etiam, atque etiam rogo.* Eſt venuſtiſſima XLVII. *Quid ego tibi commendem eum, quem tu ipſe diligis? Sed tamen, ut ſcires, eum a me non diligi ſolum, verum etiam amari, ob eam rem tibi hæc ſcribo. Omnium tuorum officiorum, quæ & multa, & magna ſunt, mihi gratiſſimum fuerit, ſi ita tractaris Egnatium, ut ſentiat, & ſe a me, & te a me amari. Hoc te vehementer etiam, atque etiam rogo.*

XV. *De Hortationibus.*

INitia quidem hujus argumenti pulcherrima ſunt ad M. Marcellum ep. VII., & VIII.

lib. IV. *Etſi eo te adhuc conſilio uſum intelligo, ut id reprehendere non audeam, non quin ab eo ipſe diſſentiam, ſed quod ea te ſapientia eſſe judicem, ut meum conſilium non anteponam tuo: tamen & amicitiæ noſtræ vetuſtas, & tua ſumma erga me benevolentia, quæ mihi jam a pueritia tua cognita eſt, me hortata eſt, ut ea ſcriberem ad te, quæ & ſaluti tuæ conducere arbitrarer, & non aliena eſſe ducerem a dignitate.* Altera ſic incipit.

Neque monere te audeo, præſtanti prudentia virum; nec confirmare maximi animi hominem, unumque fortiſſimum: conſolari vero nullo modo. Nam ſi ea, quæ acciderunt, ita fers, ut audio, gratulari magis virtuti debeo, quam conſolari dolorem tuum. Sin te tanta mala reip. frangunt; non ita abundo ingenio, ut te conſoler, quum ipſe me non poſſim . . . . Illud tamen vel tu me monuiſſe, vel cenſuiſſe puta, vel propter benevolentiam tacere non potuiſſe: ut . . . . Cetera ita ſunt temporum illorum in utraque epiſtola, & aliis ad Marcellum, ut in uſum noſtrarum litterarum venire vix poſſint. Idem vero ſic abſolvit epiſtolam IV. lib. II.

Quamobrem quoniam mihi nullum ſcribendi argumentum relictum eſt, utar ea clauſula, qua ſoleo, teque ad ſtudium ſummæ laudis cohortabor. Eſt enim tibi gravis adverſaria coſtituta, & parata, incredibilis quædam exſpectatio; quam tu una re facillime vinces, ſi hoc ſtatueris, quarum laudum gloriam adamaris; quibus artibus eæ laudes comparantur, in iis eſſe laborandum. In hanc ſententiam ſcriberem plura, niſi te tua ſponte ſatis incitatum eſſe confiderem: & hoc quidquid attigi, non feci inflammandi tui cauſſa, ſed teſtificandi amoris mei.

Hor-

Hortationem ſimul habent, & conſolationem, quæ Ciceroni ſcribit Lucceius ep. xiv. lib. V. Aliam jam partem expoſuerat, hinc ſequitur.

Sin autem, ſicut hic dum eras, lacrymis, ac triſtitiæ te tradidiſti, doleo, quia doles, & angere: non poſſum te non, ſi concedis, quod ſentimus, ut liberius dicamus, accuſare. Quid enim? tu ſolus aperta non videbis, qui propter acumen occultiſſima perſpicis? tu non intelliges, te querelis quotidianis nihil proficere? non intelliges duplicari ſollicitudines, quas elevare tua te prudentia poſtulat? Quod ſi non poſſumus aliquid proficere ſuadendo, gratia contendimus, & rogando, ſi quid noſtra cauſſa vis, ut iſtis te moleſtiis laxes, & ad convictum noſtrum redeas, & ad conſuetudinem, vel noſtram communem, vel tuam ſolius, ac proprium. Ad Trebatium ita Cicero poſt multa ep. xvii. lib. VII.

Hunc tu virum nactus, ſi me aut ſapere aliquid, aut velle tua cauſſa putas, ne dimiſeris: & ſi qua te forte res aliquando offenderit, quum ille aut occupatione, aut difficultate tardior tibi erit viſus, perferto, & ultima exſpectato, quæ ego tibi & jucunda, & honeſta præſtabo. Pluribus te hortari non debeo; tantum moneo, neque amicitiæ confirmandæ clariſſimi, ac liberaliſſimi viri, neque uberioris provinciæ, neque ætatis magis idoneum tempus, ſi hoc amiſeris, te eſſe ullum umquam repertu-rum. In pulcherrima, & elegantiſſima ad Dolabellam epiſtola, quæ eſt xiv. lib. IX., ſcribit:

Quare quid eſt, quod ego te horter, ut dignitati, & gloriæ ſervias? Proponam tibi claros viros, quod facere ſolent, qui hortantur? Neminem habeo clariorem, quam te ipſum. Te imitere oportet; tecum ipſe certes; ne licet quidem tibi jam tantis re-

rebus geſtis non tui ſimilem eſſe. Quod quum ita ſit, hortatio non eſt neceſſaria; gratulatione magis utendum eſt.

Plancum incredibili gravitate ſimul, & urbanitate ſic hortatur ep. v. lib. X. *Itaque te non hortor ſolum, mi Plance, ſed plane etiam oro (quod feci iis litteris, quibus tu humaniſſime reſpondiſti) ut tota mente, omnique animi impetu in remp. incumbas. Nihil eſt, quod tibi majori fructui, gloriæque eſſe poſſit: nec quidquam ex omnibus rebus humanis eſt præclarius, aut præſtantius, quam de rep. bene mereri -- adhuc enim patitur tua ſumma humanitas, & ſapientia, me, quod ſentiam, libere dicere. Fortuna ſuffragante videris res maximas conſecutus, quod quamquam ſine virtute non potuiſſes, tamen ex maxima parte ea, quæ es adeptus, fortunæ, temporibuſque tribuuntur. His temporibus difficillimis reipublicæ quidquid ſubveneris, id erit totum, & proprium tuum... Sic moneo, ut filium; ſic faveo, ut mihi; ſic hortor, ut & pro patria, & amiciſſimum.*

Hortationis ſunt illi peculiares modi: *Quare perge, ut cœpiſti: forti animo iſtam tolera militiam: Multa, mihi crede, aſſequere.* ep. XVIII. lib. VII. Fam. *Quod ſupereſt, perge, mi Brute, & jam non cum aliis, ſed tecum ipſe certa.* XV. lib. X. Et ea ratione. *Urbem, urbem, mi Rufe, cole, & in iſta luce vive. Omnis peregrinatio (quod ego ab adoleſcentia judicavi) obſcura, & ſordida iis, quorum induſtria Romæ poteſt illuſtris eſſe.* ep. XII. l. II.

Prope ludens ex fabulis venuſtiſſimam hortandi rationem in epiſtola jam commemorata ad Dolabellam inducit Cicero. Exponit pervaga-

tum

tum rumorem, quo non obſcure ſignificabant optimi viri, quæ geſſerat Dolabella, conſilio Ciceronis geſſiſſe; atque ita pergit. *Negant enim ſe dubitare, quin tu meis præceptis, & conſiliis obtemperans, præſtantiſſimum te civem, & ſingularem conſulem præbeas. Quibus ego, quamquam veriſſime poſſum reſpondere, te, quæ facias, tuo judicio, & tua ſponte facere, nec cujuſquam egere conſilio; tamen, neque plane aſſentior, ne imminuam tuam laudem, ſi omnis meis conſiliis profecta videatur; neque valde nego. Sum enim avidior etiam, quam ſatis eſt, gloriæ. Eſt tamen non alienum a dignitate tua, quod ipſi Agamemnoni regum regi fuit honeſtum, habere aliquem in conſiliis capiundis Neſtorem: mihi vero glorioſum, te juvenem conſulem florere laudibus, quaſi alumnum diſciplinæ meæ.... Quamquam, mi Dolabella (hæc enim jocatus ſum) libentius omnes meas, ſi modo ſunt aliquæ meæ laudes, ad te transfuderim, quam aliquam partem exhauſerim ex tuis.* Quid hiſce jocis mirabilius?

XVI. *De jocoſis epiſtolis.*

Epiſtolarum hic attingimus elegantiſſima ornamenta: ſed quæ ſuis locis apte collocata mirifice delectant, quæque a natura ipſa dictata, & fuſa videntur pulcherrima; diligentius vero tractata, & ſtudioſius quæſita evadunt ſtatim vel frigida, vel inepta, vel certe putidiora. Non omnes vacat Tullii luſus in hoc genere indicare. Nam & prope infinitum eſſet; quum unus omnium urbaniſſimus Cicero, & maxime feſtivus, & facetus in epiſtolis fuerit: & mi-

minus opportunum haberetur; quum plurimos e re natos, & ex rebus ipſis tum quidem notiſſimis, at nobis minime compertis, jocos, luſuſque vix intelligere, ac deguſtare poſſimus. Quare faciliores aliquot referre ſatis erit.

Ad L. Valerium ſcribit epiſtolam x. lib. I. Erat is juriſconſultus, ſed minime, ut poſſumus ſuſpicari, præſtantiſſimus. Ut autem jocetur vel ipſa inſcriptione, ſic habet: *L. Valerio Juriſconſulto*. tum incipit epiſtolam. *Cur enim tibi hoc non gratificer, neſcio; præſertim quum his temporibus audacia pro ſapientia liceat uti... Sed tu velim deſinas jam noſtris litteris uti, & nos aliquando reviſas; & ibi malis eſſe, ubi aliquo numero ſis, quam iſtic, ubi ſolus ſapere videare. Quamquam qui iſtinc nunc veniunt, partim te ſuperbum eſſe dicunt, quod nihil reſpondeas, partim contumelioſum, quod male reſpondeas. Sed jam cupio tecum coram jocari. Quare fac, ut quamprimum venias: neque in Apuliam tuam accedas, ut poſſimus ſalvum veniſſe gaudere. Nam illo ſi veneris, tamquam Ulyſſes, cognoſces tuorum neminem.*

Ludit cum Trebatio perfamiliari ſuo Tullius, tamquam cum homine vitæ potius amanti, quam prodigo; atque in Caſtris latere potius, quam cum hoſte confligere cupienti. Alia præmiſerat ludens, ſequitur: *Valde metuo, ne frigeas in hibernis: quamobrem camino luculento utendum cenſeo. Idem & Mucio, & Manilio* (juriſconſultis, in quorum numero Trebatius habebatur) *placebat, præſertim, qui ſagis non abundares: quamquam vos nunc iſtic ſatis calere* (metu belli Britannici) *audio. Quo quidem nuntio valde mehercule de te timueram. Sed tu in re militari multo es*

cau-

cautior, quam in advocationibus.... Sed jam ſatis jocati ſumus.... Scire cupio, quid agas, quid exſpectes. quam longum iſtum tuum diſceſſum a nobis futurum putes. Sic enim tibi perſuadeas velim, unum mihi eſſe ſolatium, quare facilius poſſim pati te eſſe ſine nobis, ſi tibi eſſe id emolumento ſciam: ſin autem id non eſt, nihil duobus nobis eſt ſtultius; me, qui te non Romam attraham; te, qui non huc advoles. Una mehercule noſtra, vel ſevera, vel jocoſa congreſſio pluris erit, quam non modo hoſtes, ſed etiam fratres noſtri Hadui. Quare omnibus de rebus fac, ut quamprimum ſciam.„ Aut conſolando, aut conſilio, aut re juvero. Ex Terent. Heautont. ad eumdem ep. XIII.

Adeone me injuſtum eſſe exiſtimaſti, ut tibi iraſcerer, quod parum mihi conſtans, & nimium cupidus decedendi viderere, ob eamque cauſſam me arbitrarere litteras ad te jam diu non miſiſſe?... Audi, Teſta mi; utrum ſuperbiorem te pecunia facit, aut quod te Imperator conſulit? Moriar ni, quæ tua gloria eſt, puto te malle a Cæſare conſuli, quam inaurari. Si vero utrumque eſt, quis te ferret præter me, qui omnia ferre poſſum? Abſtruſiores deinde luſus admiſcet de juriſprudentiæ, quam Trebatius colebat, inſtitutis, & de Militiæ periculis, a quibus diligentiſſime cavebat.

Facete ad eumdem Trebatium ep. XIV: *Valde jam lautus es, qui gravere litteras ad me dare, homini præſertim* (Cyro, qui ſine litteris a Trebatio venerat, ſalutemq. Trebatii verbis Ciceroni nunciaverat) *prope domeſtico. Quod ſi ſcribere oblitus es, minus multi, jam te advocato, cauſſa cadent: ſin noſtri oblitus es, dabo operam, ut*

 iſtuc

torum aſſecutus. aut de aliorum injuriis quærar? quod ſine ſummo dolore facere non poſſum. Septimæ hoc eſt principium.

Legi tuas litteras, quibus ad me ſcribis, gratum tibi eſſe, quod crebro certior per me fias de omnibus rebus, & meam erga te benevolentiam facile perſpicias: quorum alterum mihi, ut te plurimum diligam, facere neceſſe eſt; ſi volo is eſſe, quem tu me eſſe voluiſti: alterum facio libenter; ut quoniam intervallo locorum, & temporum diſiuncti ſumus, per litteras tecum quam ſæpiſſime colloquar. Omnem amoris, & neceſſitudinis ſignificationem ſuperare quidem videtur initium IX.

Perjucundæ mihi fuerunt litteræ tuæ, quibus intellexi, te perſpicere meam in te pietatem. quid enim dicam benevolentiam, quum illud ipſum graviſſimum & ſanctiſſimum nomen pietatis levius mihi meritis erga me tuis eſſe videatur? Quod autem tibi grata mea erga te ſtudia ſcribis eſſe, facis tu quidem abundantia quadam amoris, ut etiam grata ſint ea, quæ prætermitti ſine nefario ſcelere non poſſunt.

Antequam huic epiſtolarum generi finem faciam, planiora quædam profero ex ep. XXI. lib. XV. ad Trebonium. *Et epiſtolam tuam legi libenter, & librum libentiſſime: ſed tamen in ea voluptate hunc accepi dolorem, quod quum incendiſſes cupiditatem meam conſuetudinis augendæ noſtræ, (nam ad amorem quidem nihil poterat accedere) tum diſcedis a nobis, meque tanto deſiderio afficis, ut unam mihi conſolationem relinquas fere, ut utriuſque noſtrum abſentis deſiderium crebris, & longis epiſtolis leniatur.*

Quod

Quod ego de me non modo tibi ſpondere poſſum, ſed de te etiam mihi. Nullam enim apud me reliquiſti dubitationem, quantum me amares.... Cui quidem ego amori (utinam ceteris rebus poſſem) amore certe reſpondebo, quo tamen ipſo tibi confido futurum ſatis... Reliquum eſt, ut tuam profectionem amore proſequar; reditum ſpe exſpectem: abſentem memoria colam; omne deſiderium litteris mittendis, accipiendiſque leniam. Tu velim tua in me ſtudia, & officia multum tecum recordere; quæ quum tibi liceat, mihi nefas ſit obliviſci; non modo virum bonum me exiſtimabis, verum etiam te a me amari plurimum judicabis.

Quo hæc reſpiciant exempla & jam declaravi, & vos, ſi attente ea legiſtis, ac meditati eſtis non ſine aliquo fructu, uti ſpero, intellexeritis. Video ad officioſas epiſtolas referri omnes jam ſupra commemoratas: ſed vos etiam videbitis, ita hæc litterarum propria eſſe, ut ceteris etiam jam deſcriptis generibus conveniant. Verum quid plura? Si illud hiſce exemplis aſſecuti ſumus, ut ſtudio Ciceronis legendi, & imitandi auditores noſtros incederimus; nihil eſt, quod optemus præterea.

XVIII. *De notis numerorum apud Latinos uſitatis: ac de ratione dies numerandi.*

AD Grammaticos potius rejicienda eſſet hæc tota tractatio: ſed quum ad epiſtolas præſertim uſus pertineat; quod jam polliciti ſumus, præſtabimus, ſed breviſſime. Primum itaque barbarum fugite morem numeros adſcribendi

di vulgari ratione; ſive *Arabica*, ut inquiunt, aut *Arithmetica*; quum Latine ſcribitis. Quin autem plura hic quæramus, notas ſingulas ſubjiciemus Romanas, adjecta ſignificatione, ac primum præcipuas.

I. unus. V. quinque. X. decem. L. quinquaginta. C. centum IↃ. vel IↃ. vel D. quingenti. CIↃ. vel CIↃ. vel M. vel ∞. mille IↃↃ. quinque millia. CCIↃↃ. decem millia IↃↃↃ. quinquaginta millia CCCIↃↃↃ. centum millia. IↃↃↃↃ. quingenta millia CCCCIↃↃↃↃ. decies centena millia. Ab uno autem ad decem ita excurrebant: I. II. III. IIII. vel IV. V. VI. VII. VIII. vel IIX. IX. vel VIIII. X. A X. ad L. ſic X. XX. XXX. XL. L. A XL. ad L. ita fere XLI. XLII. XLIII. XLIV. XLV. XLVI. XLVII. XLXIII. XLIX. L. hinc ad C. hac ratione L. L. LX. LXX. LXXX. XC. C. cetera jam facile ex his poteris cognoſcere. Ad octingentos autem vel nongentos exprimendos anteponitur nota vel ſimplex vel repetita, quæ centum ſignificat, notæ exprimenti mille, ut CM. vel CCM.

Menſem in Kalendas, Nonas, Idus dividebant. In primam diem menſis Kalendæ incidebant, in quinctam Nonæ, in decimam tertiam Idus. excipe Martium, Majum, Julium, Octobrem, quibus transferuntur Nonæ ad diem ſeptimam, Idus ad quintamdecimam. Dies itaque, in quas incurrunt Kalendæ, Nonæ, Idus, ex iis denominantur ſexto caſu ſic, Kalendis Januarii deſignatur prima ejus menſis dies. Nonis Februarii ſignificatur dies quincta. Idibus Martii indicatur decima quincta; quum ſit de exceptis.

Dies

Dies interjecti a ſequenti diviſione numerantur. Itaque poſt primam diem menſis, incipies a nonis denominare; poſt nonas ab Idibus ſupputabis; poſt Idus a Kalendis inſequentis menſis. Dies, qui præcedit ſive Nonas, ſive Idus, ſive Kalendas dicitur pridie Nonas, Idus, Kalendas. ceteros ut deſcribas, diem tibi propone quem velis indicare, puta tertium Januarii: enumera ab hoc die ad Nonas; ita vero, ut tertium etiam, & quinctum complectaris, invenies quatuor: die IV. Nonas Januarii. Sic de Idibus loquere. Danda ſit epiſtola die vel VI. Februarii, vel VIII. Martii: a ſexta Februarii die ad XIII. in quam incidunt Idus interfluunt, enumeratis etiam VI. & XIII., dies VII. dic ergo VII. ſcilicet ſeptimo Idus Februarii. Similiter ab VIII. die Martii, ad XV., in quam incidunt Idus excepti hujus menſis, octo numerantur, dic igitur VIII. id eſt octavo Idus Martii. Superſunt Kalendæ, ſed eadem iſtarum ratio. Nam poſt Idus cujuslibet menſis, a Kalendis inſequentis denominationem ſumunt dies. Scribenda ſit epiſtola die XIV. Januarii. a XIV. ad I. Februarii XIX. invenies, ſupputatis de more & die. quo ſcribis, & Kalendis, dices ergo XIX. Kal. Februarii. Ita vero progredieris, ut in tertio, ſive Nonas, ſive Idus, ſive Kalendas conſiſtas; nam qui ſequitur, uti dictum eſt non ſecundo dicitur, ſed pridie.

Hæc ut habeas expeditiora, memoriæ mandabis præcipuas numerandi rationes, & qui ſint menſes excepti; & quot diebus conſtent menſes ſinguli. Erunt autem adjumento notiſſimi illi verſus.

Pri-

Primum quemque diem menſis dixere Kalendas:
Quintus dat Nonas, decimus dat tertius Idus.
Octobris vero, Maji, Mavortis, Juli
Septima lux Nonas, Idus quindena reportat.

Dierum vero numerum, quem habent menſes ſinguli, ex his collige

Junius, Aprilis, September, tumque November
Ter denos numerant: reliquis ſuperadditur unus.
Februus at brevior his denis conſtat, & octo.
His unus adjungit biſſextus quilibet annus.

Unde comperies diebus triginta conſtare Aprilem, Junium, Septembrem, Novembrem; uno autem, & triginta Januarium, Martium, Majum, Julium, Auguſtum, Decembrem; Februarium vero ceteris breviorem dies octo, & viginti habere. Intercalari tamen anno, unum adjungi. Sed animadverte die XIV. Februarii ſemper dici XVI. Kalendas Martii; etſi anno intercalari dicendum potius videretur XVII., ut ſupputaretur dies adjectus. Verum loco ita enumerandi, quum ad diem vigeſimam quartam ventum eſt, dicitur ſexto Kalendas Martii, & repetitur idem die XXV. ex hoc autem quod bis dicitur ſexto Kalendas, annus Biſſextus nominatur.

Occurrunt nonnullæ rationes ſcribendi, ſive diem adnotandi menſis, quæ tamen in idem recidunt. Itaque ea ſæpe invenies ad quartum Nonas Januarii; ad VI. Idus, & ſimilia: alias etiam a. d. XIII. Kal. Decembris, vel expreſſe ante diem XIII. Kal. Verum nihil afferunt diſcriminis; quum idem ſignificent ac VI. Idus. XIII. Kalendas, ut diſſerte probat Manutius in expla-

na-

natione. ep. VIII. LIib. II. ad At icum. Sæpe etiam animadvertes Kalendas, Idus, Nonas dici Januarias, Februarias, Martias, & ſic de reliquis menſibus, quod æque Latinum eſt, ac Januarii, Februarii, & ceterorum: ſicut etiam Quintiles, vel Sextiles pro Julias, vel Auguſtas, ſeu Julii, vel Auguſti.

Ut vero facilius cognoſcas, quo die ſint datæ aliorum litteræ, quum deprehendis Latino more diem deſcriptum, hac utere ratione. Conſidera, quot dies inveniantur inter diem aſſignatum, & diem ex quo denominatur; tum adde duos, nempe diem deſcriptum, & eum, in quem incidunt ſive Nonæ, ſive Idus, ſive Kalendæ; qui inde conflatur, eſt menſis dies. ex. ca. Occurrat in Scriptura XIV. Kal. Julii, a die XIV. Menſis Junii, de quo intelligitur ad I. Julii, ſexdecim ſunt intermedii, adde XIV., qui eſt deſcriptus, & primum Julii, reperies duodeviginti, dies igitur deſignatur decimus octavus menſis Junii. Ita ſit IV. Non. Maji. a IV. ad VII., ſi ſeptimum ſupputas, tres inveniuntur; adde IV., qui eſt indicatus; quatuor reperies, igitur die IV. Maji data eſt epiſtola.

Vi-

Digitized by Google